Aleksandr Fevralski

Nâzım'dan Anılar

NAZIM HİKMET DİZİSİ: 6

Milliyet Yayınları

Nâzım'dan Anılar • Aleksandr Fevralski

Aleksandr Fevralski

Nâzım'dan Anılar

Nâzım'dan Anılar
Nâzım Hikmet Dizisi

© Türkiye Yayın Hakları:
AD Yayıncılık A.Ş.
1. Basım: *Cem Yayınevi, 1979*
2. Basım: *AD Yayıncılık A.Ş.*
Mart 1997
ISBN 975-325-334-6
Yazan:
Aleksandr FEVRALSKİ
Çeviren:
Ataol BEHRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni:
Yalvaç URAL
Yayın Koordinatörü:
Gülgün A. ÇARKOĞLU
Sorumlu Müdür:
Necati GÜNGÖR

Görsel Yönetmen ve Kapak Tasarımı:
Aziz YAVUZDOĞAN
Dizgi/İç Düzenleme:
Gülay EKAL
Düzelti:
Tekin ERGUN

Basıldığı Yer: *Şefik Matbaası, Tel: 0. 212. 551 55 87*

AD Yayıncılık A.Ş. Doğan Medya Center, Bağcılar 34554-İSTANBUL
Tel.: 0.212.505 61 06, 505 64 16, Fax.: 0.212.505 64 13

Aleksandr Fevralski

Nâzım'dan Anılar

Çeviren: Ataol Behramoğlu

Aleksandr Fevralski'nin Türkçe Basıma Önsözü

Her yazar gibi, çalışmamın sadece kendi dilimde değil, yabancı dillerde de yayımlanması benim için de hoş bir şey. Fakat bana özellikle sevinç veren, büyük Türk şairi ve oyun yazarının anısına adanmış bu yapıtın, onun kendi yurdunda yayınlanmakta oluşudur. Türk okurlarına, Nâzım Hikmet hakkında henüz bilmedikleri ve özellikle onun Moskovadaki yıllarına ilişkin şeyleri anlatabileceğimden ötürü sevinç duyuyorum. Nâzım'ı gençlik yıllarımızda -Bindokuzyüz yirmilerde görmek, işitmek kendisiyle sohbet etmek ve sonradan da bindokuzyüz elli yılları ve bindokuzyüz altmış başlarında onunla sadece görüşmek değil, birlikte çalışmak şansına eriştim. Beni, dostu olarak adlandırmasından ötürü övünç duymaktayım.

Nâzım Moskova'da, toplam olarak, hemen hemen yirmi yıl, yaşamının üçte biri kadar bir süre yaşadı. Genç Nâzım'ın şair, oyun yazarı ve bir toplum eylemcisi olarak kişiliği Moskova'da biçimlendi ve sonra hemen hemen elli yaşında bir insan olarak yeniden geldiği Moskova'da yaşamının son on iki yılı geçti. Bu sırada artık dünyada yirminci yüzyılın en seçkin şairlerinden biri olarak tanınmıştı.

Büyük Alman şairi Heinrich Heine ve büyük Leh şairi Adam Mitstkeviç, Fransa'da yaşamışlar, konukseverliğinden ötürü bu ülkeye minnettar olmuşlar, fakat bir yabancı ve göçmen olarak kalmışlardı. Nâzım Hikmet için söz konusu olan ise, tümüyle başka bir şeydir. Sovyetler Birliğinde o, kendini hiç bir zaman göçmen olarak hissetmedi. Çünkü onun idealleri Sovyet insanlarını da coşturan, onların tüm yaşam ve eylemlerine sinmiş olan aynı ideallerdi. Nâzım pek çok kez "Sovyetler Birliği, benim ikinci yurdumdur" demiş, fakat bununla birlikte, yurdu Türkiye'yi hiçbir zaman unutmamıştır. Moskova'da onu seven insanlarla çevrili olmasına ve o zamanki Türkiye'de düşlemesi bile olanaksız sakin ve verimli bir çalışma için koşullar burada kendisine yaratılmış olmasına karşın, her saat, her dakika yurdunu düşünmekte ve

özlemekteydi. Moskova'da en seçkin yapıtlarından pek çoğunu yazdı, Sovyet ülkesinin edebiyat-sanat, toplum siyasal yaşamına etkin olarak katıldı. Ve hiç kuşkusuz, Sovyet şairi ve oyun yazarlığı, Türk dostumuzun Moskova'da yarattığı, Rus diline ve Sovyetler Birliği'nin öteki halklarının dillerine hemen çevrilen yapıtlarıyla zenginlik kazandı.

İçinde bu çalışmanın yer aldığı "Çağın Yaşıtının Notları" başlangıcını taşıyan kitabım dört bölümden oluşmaktadır: "Lunaçarski", "Meyakovski", "Meyerhold" ve "Nâzım Hikmet". Bana öyle geliyor ki Nâzım'a ilişkin anılarla organik bir bütünlük içindedir. Nâzım Hikmet de, onlar gibi, bu kültürün kurulmasına etkin olarak katıldı. Ve onun yaratıcılığı, ötekilerin etkinlikleri gibi, ilerici insanlığın yarattığı dünya kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır.

Nâzım Hikmet, yaşamı ve yaratıcılığı en dikkatli ve kapsamlı bir incelemeye hak kazanmış, dünya çapında dehalardandı. Kendisiyle karşılaşmamızı ve sohbetlerimizi içeren notlarımın, Türkiye'nin büyük şairi hakkında yavaş yavaş biriken bilgiler toplamına bir katkı olacağını ummak istiyorum. Bu bakımdan, bu notlarımın, onun yapıtlarını yarattığı dilde yayınlanması özellikle çok istediğim bir şey.

Yazdıklarımı, bu umutla, Türk okurların yargısına sunuyorum....

A. Fevralski
Moskova, 14 Temmuz 1977

Değerli Sovyet Tiyatro adamı Aleksandr Fevralski'nin (doğ. 1900) 1976 yılında yayınlanan 'Zapiski Rovesnika Veka" (Çağın Yaşıtının Notları) başlıklı anılar kitabını geçen yıl edinip okumuş, Nâzım Hikmet'le ilgili bölümü çevirmeyi kararlaştırmıştım. Yine geçen yıl temmuz ayında Sovyetler Birliği'ne yaptığım bir yolculuk sırasında sayın Fevralski'yle tanışmış, kendisine tasarımı söylemiş, Türkçe basım için bir önsöz yazmasını dilemiştim. Aleksandr Fevralski, bu isteğim üzerine, girişte okuduğunuz bu önsözü yazmıştı. Fevralski'nin içtenlikli, sıcak, dürüst ve inanılmaz ölçüde alçakgönüllü anılar kitabı kadar, aynı özellikleri taşıyan saygın kişiliği de beni etkilemişti. Yazarıyla karşılaşmamızdan bu yana bir yılı aşkın süre geçmiş olmakla birlikte, bu kitapçığı çevirmekle, sadece Nâzım Hikmet'in anısı önünde değil, ona derin ve içten bir saygı, sevgi ve hayranlık duymuş bir yaşıtına, arkadaşına karşı da bir saygı borcunu yerine getirmenin sevincini duyuyorum.

Ataol Behramoğlu
Ekim 1978

1922-1923 yılları kış aylarıydı.Vsevolod Meyerhold Tiyatrosu gösterilerdinde ve Vs. Meyerhold Atelyesi öğrencileri çevresinde, uzun boylu, levent endam, kıvırcık sarı saçlı, mavi gözlü, pembe yanaklı, yakışıklı bir delikanlı görünmeye başladı. Kuzeyli bir görünüşü olan bu delikanlının Türk olduğunu öğrendiğimizde şaşırdık. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde öğrenim görüyor, bu üniversite kulübünün Türk tiyatro topluluğu çalışmalarına katılıyormuş. Yaşıtı ve bizim arkadaşımız, Meyerhold Atelyesi ikinci sınıf öğrencisi Nikolay Eck de burada rejisörlük yapıyordu. Dost olmuşlar. Böylece Türk delikanlısı sık sık bizim tiyatromuza gelmeye başladı ve çok geçmeden candan benimsedi burayı. Ve Rusçası elverdiği ölçüde yakınlık kurdu bizlerle. O sırada Rus dilini hemen hemen hiç bilmiyordu. Ben o yıllarda Fransızca konuşuyordum kendisiyle. İki sözcüklü Nâzım Hikmet adının sadece ilk yarısını biliyorduk o dönemde ve "yoldaş Nâzım" diye çağırıyorduk onu. "Nâzım adının doğru telâffuzunu ve imlâsını sonradan öğrendik. Ben daha sonraları da "yoldaş Nâzım" diye çağırdım onu hep.

Çevresindeki dünyanın izlenimlerini tutkuyla özümleyişi, (ki Doğu'nun ve Batı'nın gerçek anlamda tüm ilerici insanlarının ve özellikle gençliğin gönlü, bu yeni, sosyalist dünyaya akıyordu), bu izlenimlere tepkilerin çabukluğu, yargılarındaki bağımsızlık ve kimi zaman uzlaşmazlık; tüm bunlar onun cesur yaradılışını ve arayışlarındaki gözüpekliği gösteriyordu. Daha o sırada, onun yaşıtları olan bizler, dizginlenemez bir kişilik sezinliyorduk onda. Şiirinin kendine özgülüğü de bu sezgimizi güçlendiriyordu. Şiirleriyle ve davranış biçimiyle Nâzım, Mayakovski'ye yakındı. Fakat Moskova'da bulunduğu ilk yıllarda Rusçayı çok az bilmesi ve hele Rus şiirini anlamasının hemen hemen olanaksızlığı -sadece bu bile- bu yakınlıkta Mayakovski'ye bir öykünmenin söz konusu olmayacağının kanıtıdır. İki devrimci şairin, Mayakovski ve Nâzım Hikmet'in düşünsel ve ülküsel yakınlıklarıydı söz konusu olan. Ve bu ortaklık, onların imgesel anlatım arayışlarındaki yöneliş birliğini doğurdu.

Meyerhold öğrencileri olarak 13 Ocak 1923'te Novinski Bulvarındaki

Vs. Meyerhold Atelyesi'nde Komintern ve Profintern kurultayları delegeleri için düzenlediğimiz tanışma toplantısına Nâzım, iki Türk delegesi ile birlikte geldi. Artık bir yıldan fazladır Moskova'da yaşayan biri olarak, yurttaşları için yeni olan koşullara alışmalarında yardım ediyordu onlara.

Daha önce değindiğim gibi,(1) Nâzım, bu toplantıdan bir gün sonra Vs. Meyerhold Tiyatrosu'nda düzenlener "Uluslararası Sanat Miting"inde şiir okumuştu. "Yeni Sanat" adlı şiirini dinleyiciler coşkuyla karşılamışlardı. Büyük çoğunluğu Türkçe bilmemelerine karşın dinleyiciler, Nâzım'm şiirinden taşan devrimci coşkunun şiddeti, şiirinin ölçü - uyum (ritm) ve ses - uyum (fonetik) alanlarındaki anlatım gücü, ve bir tribün şairinin esinleyici okuyuşuyla; yani dili bilmemenin engel olamayacağı ögelerle etkilenmişlerdi. "Dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalga dalga gibi dağlarla" sözlerinde, Tür dilinin gramer özelliklerini (bitişkenlik) büyük bir ustalıkla kullanan yirmi yaşındaki şair, bu gümbürtülü ses bileşimiyle yapıtının etkileyici gücünü artırmaktaydı...

O sırada henüz öğrenime açık olan Moskova İkinci Devlet Üniversitesi öğrencileri, bizden örnek alarak, yabancı ülke komünistleri ve Lef eylemcilerinin katılmasıyla "Devrim ve Edebiyat" konulu uluslararası bir mitingi düzenlediler. Miting, 8 Mart 1923'te Politeknik müzesinin büyük toplantı salonunda yapıldı. Mayakovski ve Nâzım Hikmet'in şiir okudukları anlar, en büyük ilgiyi topladı.

11 Mart tarihli "Pravda"da ("Uluslararası Edebiyat Mitingi") başlığıyla imzasız olarak yayınlanan benim bir değinimde, Mayakovski'nin "Paris",(2) "Sol Marş" ve "III. Enternasyonal" adlı şiirlerini okuduğu belirtildikten sonra şöyle deniyor: "Genç Türk fütürist şairi Nâzım, ses özellikleriyle dinleyiciler üzerinde güçlü bir etki uyandıran şiirlerini okudu." Mayakovski o sıralarda eski "fütürist" kimliğini bırakmamıştı henüz ve bu sözün Nâzım için de kullanılması onların sanatsal yönelişlerinin birliğini belirtmek içindi.

Nâzım ilkin yine "Yeni Sanat" şiirini, daha sonra da, mitingi Uluslararası Kadınlar günü nedeniyle düzenlediğinden, o gün için yazdığı "Pantolonlar ve Eteklikler" adlı bir şiirini okudu. Şiirin içeriğini önce Fransızca kısaca özetledi. Şiirlerin okunuşlarına ve özellikle de bu şiirin öyküsüne ilişkin olarak aldığım notları saklamışım. "Pantolonlar ve Eteklikler" adlı bu şiirde, kadının da erkeğinkine eşit bir güçle devrim uğruna savaşım verdiği anlatılıyor. 'Bizde de (yani Türkiye'de) kadın, Marksist öğretiyi erkekle aynı ölçüde kavramaya yeteneklidir. Kadın da mavzerle ateş edebilir.. Erkeğin ve kadının bilinci arasında hiçbir ayrım yoktur.'

Gazetede çıkan değinimde ayrıca, " Sonuçta, topluca Doğu Emekçile-

ri Komünist Üniversitesi öğrencilerinden bir kümenin, bir Türkçe şiir okuma gösterisi sundukları" bildiriliyor. Bu, Nâzım'ın "Yirmi Sekiz Ocak" adlı şiirinin sahneye uygulanmasıydı.

"Pantolonlar ve Eteklikler"in metni kaybolmuş. Otuz yıl sonra Nâzım'a bu geceyi anımsattığımda, şair böyle bir şiiri olduğunu neredeyse unutmuştu. Aklında sadece, Mayakovski'yle birlikte şiir okudukları kalmış. Bu anısına da, Mayakovski'nin, henüz yolun başındaki bir şair olarak kendisine gösterdiği yakınlığı pek çok kez belirtti. Gerçekten de Mayakovski, onun dünya edebiyatında açtığı çığırın devam ettiricisi olacak olan bu genç devrimci şairi desteklemekteydi.

Bir aydan daha kısa bir süre sonra (2 Nisan 1923'te) Büyük Tiyatro'da, Moskova, V.E. Meyerhold'u onurlandırıyordu. Sözün Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi temsilcisine verildiği bildirildiğinde sahneye Nâzım çıktı ve o gün dolayısıyla yazdığı şiirini, Türkçe olarak, coşkuyla okudu; sonra da S.M. Tretyakov, kendi yapmış olduğu çevirisini okudu şiirin:

YAŞASIN MEYERHOLD

Hiç biri
Hiç biri
Bizim değil.
Ne pomadlanmış "Hamlet"i Küçük
Tiyatro'nun
Ne pudralı "Prens turandot"
Ne "Fedro" karnavalı Oda Tiyatrosu'nun.
Boş yere çiçek beklemesin bizden
Allığa ve altına batmış mahmur kokonalar.

BÜYÜK TİYATRO

Şahane bir tahıl ambarıdır.
Gardropları GUM'a yarar.
Dekorasyon atlaslarıysa
Fistan olur köylü kızlara.
Dar gelir bizim sahnelerimize
Sandıktan salonları özel mülkiyetin.
Bize ALANLAR gerek,

Yığınlar kahkahalarla
Gülebilsin diye.
Kızıl meydan!..
Parasız gösteri!..
Ermiş Vasili Manastırı'nın çanları
Haber verip antrakları
Bir kez işe yarasın bütün ömrünce.
Varsın 1 Mayıs günlerinde gibi
Dalgalansın yığınlar
Ve R.S.F.S.R. uçaklarının projektörleri
Otomobillerin geride bıraktığı traktörleri aydınlatırken
Kızıl atlı dört nala geçsin sahneden!
İşte o gün
Öp, bizim de dudaklarımızla
MEYERHOLD, sen
Boyasız yanaklarını
SPORCU - ARTİSTLERİN!
YAŞASIN MAKİNALAŞMIŞ TİYATROSU
MAKİNALAŞMIŞ R.S.ES.R.'nin...

Çok geçmeden "V.E. Meyerhold" başlıklı jübile yıllığında (Tver, (Oktaybr" yayınevi, 1923) ve "Zrelişça" (No. 34, 1 Mayıs) dergisinde "Nazim" imzasıyla yayınlanan bu şiir Nâzım Hikmet'in Rusçada yayınlanan ilk şiiri ve Tretyakov'un yaptığı ilk şiir çevirisidir.(3)

Aynı yıl bir dergide, yabancı ülkelerde devrimci sanat konusunda şöyle bir değini yakaladım:

"Şimdi Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde öğrenci olarak bulunan yoldaş Nazim, genç Türk şairleri arasında büyük ilgi çekiyor. Şiirleri, kavramsal bakımdan son derece özgün. Ses-uyumdan (fonetik) özellikle de kendi yarattığı sözcüklerden geniş ölçüde yararlanıyor. Kısa, vurgulu cümleler."(4)

Nâzım, Eck'le birlikte Türk dram çevresinde çalışmasını sürdürüyordu. Sahnelerden küçük oyunlardan, yine büyük çapta olmamakla birlikte, birkaç bölümlük bir oyuna geçtiler. Bu oyun metni elimizde bulunmuyor. Bu bakımdan, içeriği konusunda fikir verebilmek için, 12 Mart 1924 tarihli "Pravda"da imzasız olarak yayınlanan "Türk Ajitasyon Gösterisi" başlıklı değinimi buraya aktarıyorum.

"Krasnopresnenski"deki Kalyayev bölge tiyatrosunda(5) "Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi öğrencileri, Türkiye'deki gericiliğin

kiralık katillerince haince öldürülen, başta yoldaş Subhi olmak üzere 16 Türk komünistinin anısına bir gece düzenlediler. Gecenin konuşmalar bölümünden sonra. Türk tiyatro topluluğunca üyelerinden yoldaş Nazim'in , üzerinde tüm dernekçe çalışılmış ve VS. Meyerhold Tiyatrosu işçisi yoldaş Eck tarafından sahnelenen bir oyunu sergilendi. Oyunun ilginç bir kurgusu var. İlk sahnede, komünist yoldaşların 28 Ocak 1921'de bir gemi sintinesinde öldürülüşleri veriliyor. İkinci sahnede komünist bir yeraltı basımevi ve polis ajanlarının buraya baskınları ve üçüncü sahnede, (bir İstanbul sokağında), polisin 28 rakamını taşıyan her şeyi izlemesine bağlı olarak bir dizi inanılmaz ve kimi zaman gülünç olay.. Dördüncü sahnede, şu ya da bu biçimde 28 rakamıyla ilişkili insanların yakalanmasını, ve tüm mahkemeyi gerçek bir komünist gösterinin kaplamasını izliyoruz. Oyun, ulusal giysilerle oynanıyor. Sahneye koyuş biçimi yalın. Pek çok başka ulusların temsilcilerinden oluşan ve bu bakımdan büyük çoğunlukla Türkçe bilmeyen seyirciler, yine de büyük bir ilgiyle izlediler ve etkilendiler oyundan."

Otuz sekiz yıl sonra Nâzım, bu değininin metnini bir makalesine alarak şöyle yazıyordu: "Demek ilk kez dramaturg olarak adım, "Pravda"da, 1924 yılında geçmiş. O zaman "Pravda"da bu değiniyi okuduğumda ne kadar sevindiğim nasıl anlatılabilir! Ne gizleyeyim, bir gün önce, bu satırlarla karşılaştığımda, yüreğim tatlı tatlı hopladı: şakası var mı, ta o zamanlar "Pravda" söz etmiş benden!"(6)

Bu Nâzım'ın sahnelenen ilk oyunuydu. Bundan önce de - Türkiye'deyken daha- iki tane tek bölümlük oyun yazmıştı. "Ocak Başında" ve "Taş Yürek".(7) Fakat ne biri, ne öteki sahnelenmişti.

Çok geçmeden Nâzım, Türkiye'ye döndü. Ertesi yıl Moskova'ya yeniden gelerek burada üç yıl kadar kaldı. Bu dönemde daha az karşılaşıyorduk ve bu karşılaşmalardan belleğimde bir iz kalmamış. Fakat iki belge var bilinen.

1950'lerde, A.A. Bahruşin Merkez Devlet Müzesi'nde, Vs. Meyerhold Devlet Tiyatrosunun müze kayıt defterini incelerken, Nâzım'ın Türk tiyatrosu üstüne makalesi diye adlandırılan bir not gördüm. (1926 tarihli) bu makaleyle birlikte V.F. Fedorov'un Fevralski'ye ek olarak yazdığı bir nottan söz ediliyordu. Tiyatro'nun gereçleri arasında ne bu makaleyi, ne de sözü edilen notları bulabildim. Bu olayda da yine, "28 Ocak" başlıklı oyuna ilişkin aynı terane, fakat başarılı bir sonuca ulaşamadan, yinelendi. Ne Nâzım, ne ben, ne de bilgi istediğim rejisör V.F. Fedorov, bu makalenin nasıl bir şey olduğunu anımsayamadık. Sanırım, 1926 yılında tiyatroca düzenlenen (ki içinde yabancı tiyatrolara ilişkin birkaç makale vardı)

"Treatralnıy Oktyabr" adlı yıllık yayınlanmadı kaldı.(8)

Artık Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ni bitirmiş olan Nâzım, Rus sahnesi için yazmaya başladı. Eck'le birlikte genç bir oyuncular grubu oluşturarak "Metla" adında bir yergi tiyatrosu kurdular. (9) tiyatro, üniversite kulübünün bulunduğu, Puşkin alanındaki sinema binasındaydı. O zaman "Şu nuar" (Chat noir) deniyordu buraya, sonradan "Merkez Sineması" diye değiştirildi adı. (Bu bina şimdi yıkılmıştır.)

Daha 1950 yıllarında eski kâğıtlarımı karıştırırken "İlk Tiyatro Ortaklaşa Çalışma Birliği "Metla"nın 19 Eylül 1926 tarihindeki ilk çalışmasını görmek üzere" bana gönderilmiş bir çağrılık buldum. Çağrılığın altındaki imza şöyleydi: "Siyasal yönetmen Nazim". Evet: Tiyatro Ortaklaşa Çalışma Birliği'nin siyasal yönetmeni!

Bir konuşmamızda bu bulgumdan söz ettim Nâzım'a, hemen çağrılığı göstermemi istedi. Bir dahaki görüşmemizde o eski belgeyi götürdüm kendisine. Uzun süre, özenle okudu ve diyebilirim ki okşarcasına uzun uzun baktı çağrılığa. Zaten, ona 1920'lerde Moskova'daki gençliğini anımsatan her şeye özel bir sevgiyle yaklaşırdı.

O yıllardaki karşılaşmamızdan bir çeyrek yüzyıl sonra yeniden görüştük Nâzımla. Türkiye hapishanelerinde onüç yıl yattıktan sonra dünya kamuoyunun baskısı ile özgürlüğüne kavuşmuştu. Fakat özgür bir Nâzım da gericilik için fazla tehlikeliydi. Öldürülmek tehdidi ile karşı karşıyaydı. Bir yıl sonra Türkiye'den kaçmak zorunda kaldı.

Moskova'ya gelişinden birkaç ay sonra, 27 Ocak 1952 tarihinde, Aktörler Evi'nde onuruna bir gece düzenlendi. Arada, gidip kuliste buldum kendisini, yirmi yıllarındaki görüşmelerimizi anlattım, hemen anımsadı beni. Fransızca başlattığım konuşmamızı bu dilde sürdürmeyi isteyip istemediğini sordum. Nâzım pratiğini geliştirebilmek için sohbetimizi Rusça sürdürmeyi yeğlediğini söyledi.

Aynı yılın yaz ve sonbahar aylarında (şimdi Georgiu - Dej adını taşıyan) Vtaraya Pesçanaya sokağındaki evinde birkaç kez görüştük. Onun oyun yazarlığı üstüne bir çalışma yapmak niyetindeydim. Yazdığı tüm oyunların içeriklerini ve öykülerini ayrıntılı olarak anlattı bana.(10) O sıralarda, Moskova'ya geldikten sonra yazdığı ilk oyun olan (Moskova Mosovet Tiyatrosu'nda sahnelenen ve 2 Nisan 1953'de açılışı yapılacak) "Türkiye Öyküsünü"(11) yazıp bitirmiş, ve Sinema Stüdyosu için bir başka oyun yazma hazırlığına girişmişti.

Yeni oyun tasarısı konusunda şunları söyledi bana: "Bu oyun, bir ölçüde, hapishaneden çıktığımda yazdığım "Enayi" adlı oyunumun ögelerinden biri üzerine kurulacak. Bir oyun içinde tek bir konu çizgisi bulun-

masını isteyen oyun yazarlığı ilkesini bırakıyorum. Oyunun üç bölümünden her biri iki tablodan oluşuyor. Bunlardan birinde birinci konu çizgisine, ötekinde ise ikinci konu çizgisine ilişkin olaylar gelişiyor.

Olay, ABD diktatörlüğüne uydu olan, ulusal sanayinin geliştirilmediği ve zanaatçılığın çökmekte olduğu Çağdaş Türkiye ortamında gelişiyor, Komünist partisi önderliğinde Türk halkının barış ve ulusal bağımsızlık için savaşımını gösteriyorum.

Kapitalist düzen koşullarında insanların karşılıklı ilişkilerini açımlayarak, en iyi, en dürüst insanın bile, eylemini tek başına yürütüyorsa, yok olup gideceğini ("enayi"), tüm iyi niteliklerinin hiçbir işe yaramayacağını, bu nedenle diğer öncü insanlarla birlikte bir örgüt içinde birleşmesi gerektiğini gösteriyorum."

Nâzım bu oyunu yazmadı. Fakat iki yıl sonra "Enayi"nin yeni bir varyantım yazdı.

Nâzım'ın enfarktüs geçirerek Kremlevskaya hastanesinde birkaç ay yatmasıyla sohbetlerimiz kesilmişti. Durumu ağırdı. Onunla yeniden, düzelmeye başladıktan ve "Barhiva" sanatoryumuna yerleştirildikten sonra görüşebildim. 3 Mayıs 1953'de, N.V. Eck'le birlikte burada ziyaretine gittik.

Çeşitli konulardan söz ettik. Söz ettiğimiz şeylerle görünür bir bağlantısı olmamasına karşın, kendi şiirinin Mayakovski'nin yaratıcılığına nerede yaklaşıp, nerede farklı olduğunu anlattı bize. Eve döndüğümde söylediklerini not ettim. Şöyle demişti Nâzım:

"Mayakovski'nin şiiri ile benim şiirim arasında ortak olan şey, öncelikle, şiir ve nesir arasındaki kopukluğun aşılması; ikinci olarak, (lirik, yergi v.b.) çeşitli türler arasında kopukluğun aşılması; üçüncüsü ise, şiire siyasa dilinin getirilmesidir.

Fakat biçimlerimiz farklıdır onunla. Mayakovski öğretmenimdir, fakat onun gibi yazmıyorum ben.

Moskova'da öğrenim dönemimde ben de Mayakovski gibi bir tribün şairiydim. Şiirlerim, bir nefesli çalgılar orkestrası gibiydi. Topluluk önünde okuyordum onları. Sonra Türkiye'de sadece bir kez topluluk önünde şiir okuyabildim. Çünkü birkaç kişiyle konuşabiliyordum ancak, onlara da kulaklarına fısıldayarak. Bu nedenle yumuşak sözcükler bulmam gerekiyordu.

Hapisteyken, benim gibi bir mahkûm olan halk insanlarıyla yakınlaştım. Onlara şiirlerimi okuyordum. Önce saygıyla kulak verdiler bana, sonra, bu kadar söze ne gerek var? Daha kısa yaz, dediler. Şimdi yeniden daha geniş bir topluluğa okuyabilirdim şiirlerimi. Şiirin tüm biçim ve olanaklarından yararlanmak gerekir."

Bana öyle geldi ki, Mayakovski'yi çok sevmekle birlikte Nâzım'ın ona karşı davranışında bir parça kıskançlık vardı. Ve nedeni de şu: Nâzım'ın yaratıcılığı üstüne bir makale yazan, onun kendine özgülüğünü atlayarak, Mayakovski'nin öğrencisi olduğunu, üstüne basa basa yineleyip duruyordu. Nâzım'ın kendisi de söylemekteydi Mayakovski'nin öğrencisi olduğunu, ve gerçekten de böyleydi bu. Fakat bu öğrencilik, Nâzım'ın Mayakovski'nin kişiliğindeki devrimci, yenilikçi şairin büyük örneğini görmesinden ibaretti. Bir ara Nâzım'a, Mayakovski'nin Türkçeye çevrilip çevrilmediğini sordum. "Hayır" diye yanıtladı. "Siz niye çevirmiyorsunuz?" diye sorduğumda: "Fakat o sıralarda okurken anlamıyordum onu" diye yanıtladı. "Ancak şimdi, Rusçayı daha iyi öğrendikten sonra anlamaya başladım."

"Varviha"daki sohbetimiz sırasında Nâzım'ı Moskova'lı artistlerin senatoryum binasındaki konserine çağırdılar. İsteği üzerine birlikte gittik. Fakat bir iki parça dinledikten sonra, çıktı. Romansları, ve kendi deyimiyle "hattâ yoldaş Çaykovski'yi bile" hiç mi hiç sevmiyordu.

Oyunları üstüne konuşurken bize, 1932'de İstanbul'da yazılmış, yayınlanmış ve sahnelenmiş olan "Bir Ölü Evi" adlı oyunun Sovyet tiyatrosunda da sahnelenebileceğini söyledi. Bu oyunu yeniden elden geçirmeye karar vermişti. Oyunun edebi çevirisini Rusçaya benim yapacağım konusunda anlaştık. Temmuz ayında Moskova'ya döndüğünde, Nâzım bir nüshasını buldu bu oyunun. Edebi çeviri üzerinde, Nikolay Eck'le birlikte çalışmamızı istediğini söyledi. Şair, dram yapıtlarının ilk sahneye koyucusunun bu oyunu da sahnelemesini istiyordu. Seve seve kabul ettim Daha sonra anlatacağım üzere, iki yeniden yazım çalışmasından sonra "Bayramın İlk Günü" adlı bir oyun ortaya çıktı. Bu oyun üç kez yayınlandı Rusçada.

Nâzım oyunu elden geçirme işine öylesine sardırmıştı ki kendini, çevirinin bir an önce bitirilmesi için sabırsızlanıyordu. Bir iki tablo yazar yazmaz, kendi daktilosu ile yazdığı Türkçe tekstleri Eck'e ve bana veriyor, biz de bunun sözcüğü sözcüğüne çevirisini yapıyorduk.

Eylül ortasında sözcüksel çeviri hazırdı, hemen edebi çeviri işine koyulduk. Sözcüksel çeviriden hoşnutsuzluk duyarak Türkçe tekste göz atmak ve Türkçe-Rusça sözcüğünün yardımıyla şu ya da bu yeri düzeltmek, çok sık karşılaştığımız bir zorunluluktu. Bir iki gün geçmezdi ki sabahları, Nâzım telefon edip sormasın: "Çalışma nasıl gidiyor? ne zaman görüşeceğiz?" tamamlanmış sayfaları alarak Eck'le birlikte Nâzım'a yollanırdık. Ben ona Rusça metni okurken, Nâzım, Türkçeden izler, düzeltmeler yapar, anlayamadığımız yerleri düzeltirdi. Kimi zaman bazı eklemeler ya da değişiklikler önerirdik. Zira yeniden elden geçirilmiş oyunun

bazı yerlerinde ufak tefek ayrılıklar, bazı repliklerde çelişkiler, oyun kahramanlarının sahneye çıkışlarında bir zorlama, ve olayların bazı anlarında bir tamamlanmamışlık vardı. Nâzım, bir süre düşünür, yeni metni için oracıkta küçük sahneler yazar, Türkçe olarak yazdığı bu sahneleri bize okur, biz de Rusça metni işlerdik.

Olay, İstanbul'da bir konağın çeşitli odalarında geçer. Evin yapı özelliklerini ya da giysilerin biçimini bize anlatırken (rejisör olarak Eck, bu sorulara ayrıntılı yanıt istiyordu) Nâzım, hemen resimler çiziktirirdi. Bir keresinde, oyununu oldukça keskin bir yerine geldiğimizde ve ben bu parçanın çevirisini okumaktayken, Türkçe orjinalinden beni izleyen Nâzım, gözlüklerinin üstünden kurnazca bir göz attı bana (okurken gözlük kullanırdı): Nasıl, hiç de fena değil, ha?.. dercesine..

Nâzım'la şu ya da bu sahne üzerinde yeniden çalıştıktan sonra hemen daktilo edilmeye veriyorduk bunları. Tüm çalışma (17-29 Eylül arasında) iki haftadan az bir zamanda tamamlandı. Bundan sonra iş, çevirinin tüm olarak gözden geçirilmesine kaldı. Kısaltmalar ve bazı yerlerde düzeltmeler yapıldı.

Böylece, çok sık görüşüyorduk Nâzım'la. Kuşkusuz, sohbetlerimiz hiç de oyunla sınırlı değildi.

O zaman şunu düşündüm: Mayakovski'yle pek çok karşılaşmalarımız ve konuşmalarımız belleğimden silinmişti. Şimdi bir başka büyük şair ve oyun yazarı ile böylesine sık sık görüşmekteyken, düzeltilemez bir hatayı ikinci bir kez işlememeliydim. Ve Nâzım'la görüşmelerimizden sonra eve dönüşümde, onunla oyun yazarlığı ve tiyatro konusunda konuşmalarımızı ve bundan başka onun çeşitli konularda görüşlerini ve kendi gözlemlerimi not etmeye başladım. Bu notlar onunla tüm görüşmelerimizi yansıtmaktan uzak oldukları gibi onun görüşlerinin şu ya da bu ölçüde tam ve sistematik bir dökümü olma savını da hiçbir biçimde taşıyamazlar. Kuşkusuz, çoğunlukla, ortak ilgi alanımıza giren şeylerden söz ediyorduk. Ve notlarım, sıcağı sıcağına alınmışlardır. Şimdi belleğimi kurcalayarak yarı unutulmuş konuşma ve izlenimleri canlandırmaya çalışmanın bir gereği yok.

Notlarımın Nâzım'ın yaşamı ve yaratıcılığıyla ilgilenenlere bir şeyler söylemekle kalmayıp, gelecekte onun yaşam öyküsünü yazacaklara, şiir ve oyun yazarlığı üzerinde inceleme yapacaklara da gereç sağlayacağını umut etmek istiyorum. Bu nedenle, bu notları yayınlarken, bugün belki önemsiz görünecek, fakat yarın temel bir önem taşıyabilecek olan çeşitli ayrıntıları olduğu gibi bırakıyorum. Ayrıca, sözkonusu olan Nâzım Hikmet gibi büyük bir insan ve sanatçıysa, önemsiz ayrıntı yoktur.

İşte notlarım:

Moskova, 22 Eylül 1953

Oyunu üzerinde birlikte çalışırken Nâzım, oyun yazarı olarak, "söz" üzerine düşüncelerini anlattı.

"Bir oyunda başta gelen şey söz'dür. Olay söz yoluyla olmalıdır. Öz, sözler arasındaki ilişkidedir. İmge sözle yaratılır.

Ben Fransız ve İngiliz oyun yazarlığından etkilendim.

Moliére'de o komikliği yaratan, drumlar değil, söz'dür. Shakespeare'de ne kadar önemlidir söz!

Bazı Rus oyunlarında söz değil cümle var. Bu nedenle doğalcı bir yanı oluyor bu yapıtların. Fakat "Müfettiş" böyle değil. Orada söz'dür başta gelen. Çehov ve Gorki'de de söz güzelliği vardır. "Vişne Bahçesi'nin bitişi ritmiktir"

1 Ekim 1953

"Bir Aşk Masalı" (12 adlı oyunun Moskova Dram Tiyatrosu'nda sahnelenmesine(13) ilişkin olarak (birkaç gün sonra oyunun açılışı var) Nâzım, kendi deyimiyle, sabahleyin genel prova görüşmesi sırasında söylediklerini yineledi:

"Antrakları kabul etmiyorum. Ne yapılır antraklarda? Büfeye gidilir; kadınlar tuvaletini gösterir, erkekler dedikodu yapar, kadınlara bakarlar. Oyun yazarı olarak benden yarım saatimi çalıyor bu antraklar. Oysa neler söylemezdim ki bu süre içinde seyircilere!"

Radyodaki çocuk yayınlarını çok övdü. Buna karşılık yetişkinler için düzenlenen yayınların (ve bu arada televizyon yayınlarının) pek çoğunu kınadı. "Çocuklara iyi sanat zevki aşılıyor. Fakat yetişkin olduklarında canısıkıcı bir zevksizlik veriyorlar onlara, Sosyalist gerçekçilik yerine doğalcılık sunuyorlar.

Sanatta ve bilimde fantezinin yüzde elli yeri vardır. Fakat sadece çocuklar için kabul ediyorlar bunu."

Yevgeni Şvarts'ın oyunlarını beğeniyor. Radyodan dinlemiş.

5 Ekim 1953

"Bir Aşk Masalı" oyununun gösterisinden konuştuk. Nâzım oyununu 30 Eylüldeki genel provada ve 3 Ekimdeki açılışta görmüştü. Açılış bü-

yük bir başarı kazanmış, Nâzım altı kez sahneye çağrılmıştı.

Fakat gösteri hoşuna gitmemiş: "Yorum, sahneleme, pek çok oyuncunun oyunu ve müzik, doğru değil. Bazı sahnelerin, özellikle iç ve dış dekorların bir arada bulunduğu birinci tablonun dekorasyonu başarılı.

Oyunumun bir destan gibi, gerçekçi bir masal gibi sahneye koyulması gerekirdi, tiyatro bunu yapmamış.

Mossovet Tiyatrosu'nda "Othello"yu, başka Moskova tiyatrolarında da Shakespeare'in komedilerini gördüm. Sosyalist gerçekçilik değil, sıradan bir günlük yaşam sergilenmesi bu, küçük burjuva gerçekçiliği. Doğalcılık bile değil hattâ.

Böylesi oyunların sahnelenmesinde başta gelen şey ne olmalıydı? Tipiklik. Yani iyiliğin örneği, ya da kötülüğün örneği. Sanki bir büyüteçle gösterircesine. Genişlik. Derinlik. Bulamıyorsunuz bunları.

Sahnede konuşamıyorlar.

"Bir Aşk Masalı"nı, jestlerin ve mizansenlerin düzenlenişi için eski minyatürlerden, fakat stilize etmeden yararlanarak, sahnelemek gerekirdi.

Bu gösteriye bir daha gitmeyeceğim artık."

Oyuna hiç de gerekli olmayan bir sahne daha yazmaya neden razı olduğunu sorduğumda: "Hasta bir adamım ben," diye yanıtladı. "Tiyatroyla tartışamazdım."

Oyunda Ferhat ile Şirin efsanesinin Türk varyantlarından yararlanılmasına ilişkin bir başka soruma verdiği yanıtta şöyle dedi: "Şirin'in kızkardeşi olarak Mehmene Banu, sadece Türk varyantlarında vardır. Bunlardan birinde, Ferhad'a aşık olmaktadır. Bunu kullandım. Güzelliğin yitirilişini ve finali ben buldum."

Oyunun açılış gösterisinde şöyle bir olay oldu. Gösterinin bitiminde Nâzım ve ben, salon fuayesinden geçiyorduk. Biri genç, biri yaşlı iki kadın yanma gelerek Türkçe konuşmaya başladılar onunla. Kadınlarla birlikte olan bir adam, bir kıyıda durarak kadınlarla Nâzım'ın bu görüşmesini açık bir hoşnutsuzlukla izliyordu. Ben oradan ayrıldım. Konuşma bittikten sonra Nâzım, her üçünün de Türk elçiliğinde çalıştıklarını söyledi. Oyun iki kadının öylesine hoşuna gitmiş ki, Türkiye'de yasadışı ilan edilen biri olmasına karşın, yazara o sevinçlerini bildirmekten kendilerini alamamışlar.

7 Ekim 1953

Edebiyatsal çevirinin tamamlanması için Nâzım'la birlikte çalışmayı sürdürüyoruz. Temel sorunlarda anlaşmamız kolay, çünkü üçümüz de ay-

nı ilkesel konumlarda bulunuyoruz. Fakat ayrıntılarda kimi zaman duraksamalar oluyor.

Nâzım, oldukça "çetin" bir yazar. Önerdiğimiz değişiklikleri kimi zaman hemen kabul ettiği ve hatta "bildiğiniz gibi yapın" dediği oluyor, fakat bazı günler de hiçbir değişikliği kabul etmiyor. Fakat bu, işin öylece kalması demek değil. Oyun kahramanları sık sık tanrının adını anıyorlar: "tanrı korusun!", "tanrı acısın!" v.b.(14) fakat bu ifadeler çeviride fazla Rusça kokuyordu. Ben tanrı yerine "Allah" sözcüğünün Türkçe olarak kullanılmasını önermek istediğimde, Eck bana, bu konuda Nâzım'la daha önce konuştuğunu, fakat Nâzım'ın buna bir türlü yanaşmadığını söyledi. Rusçada nasıl söyleniyorsa, ifadelerin öyle kalmasında ısrar etmiş. Eck, "Sorun çıkarma," diye ekledi. "Nâzım nasıl olsa kendi görüşünde direnecektir."

Bu konuşmadan az bir zaman sonra Nâzım'a tablolardan birinin çevirisini okuyoruz. Hocanın (molla) büyük bir repliği geliyor. Bu repliği herhangi bir biçimde bir Müslümanın konuşmasına yaklaştırmak için, ilkin ben, Peygamber'i anıştıran bir söz eklemiştim. Nâzım'a soruyorum: "Türkler nasıl bir konuşmada Peygamber'in adını anarlar?" Nâzım: "Konuşmalarda genellikle hiç anmazlar!" diye yanıtlıyor beni. O zaman "Belki de "tanrı" yerine "Allah" sözcüğünü kullansak?" diyorum. Kabul ediyor. Bundan yararlanarak, bazı başka yerlerde de "tanrı" sözünü "Allah"la değiştirmeyi öneriyorum. Buna da yanaşıyor.

Başka bir örnek: Bazı replikleri kısaltması önerimizi kabul etmemişti. Fakat birlikte düzelttiğimiz metni gözden geçirmesi için verdiğimizde bu replikleri kendisi çizdi.

"Bir Ölü Evi" adını başka bir adla değiştirmesi gerektiğini, böyle adı olan bir oyuna seyirci geleceğini pek sanmadığımızı, zaten üstünde yeniden çalışıldıktan sonra oyunun çok değiştiğini söylemiştik. "İyi. Kendiniz başka bir ad düşünün" diye yanıtları bizi. Fakat daha sonra üzerinde ayrıntılı düşünmeden, aklıma bir şey geldi. Son (beşinci) bölümün metninde şöyle bir yer var: Kişilerden biri (Şadi), diğer birine (Cemal) şöyle diyor: "Ne bakıyorsunuz? tiyatro mu oynuyor burada?" Öteki, "evet" diye yanıtlıyor. Üçüncü bir kişi (Rüstem), "Doğru. Dram" diye düşüncesini belirtiyor. İkinci kişi buna, "Bence komedi" diye karşılık veriyor. Bu konuşmalar, birbirine karşıt oyun kahramanlarının olaya karşı davranışlarını çok iyi ifade etmektedir. "Oyuna şöyle bir alt başlık koyabilirdik," dedim. "Kimisi için dram, kimisi içinse komedi." Bu söz öyle hoşuna gitti ki Nâzım'm, alt başlık değil de, azıcık değiştirerek oyunun adı yapmaya karar verdi onu: "Kimine Dram, Kimine Komedi" Ve onayını alarak, böylece koyduk metnin adını.

8 Ekim 1953

Nâzım özgürce, sözcük bulmada güçlük çekmeden konuşuyor Rusçayı. Kimi zaman 'Tüm temellerin temeli" gibi ifadeler kullanıyor.(15) Fakat ismin hallerinde ve sözcüğün cinsini belirten eklerde yanlışlıklar yapıyor. Aksam oldukça belirgin kuşkusuz. Fakat bununla birlikte, yumuşak Azerbaycan aksanı ile Fransız aksanı ortasında bir şey, Azerbaycan dili Türkçeye çok yakın, fakat Türk dilinin sesleri daha yumuşak. Fransızcaya gelince, Latin kökenli birçok sözcük Türkçeye, Fransızcadaki biçimleriyle girmiş. Örneğin endüstri (industriya) sözcüğü, Fransızca İndustri'nin telaffuzunu veriyor.

Şimdi Nâzım, bana öyle geliyor ki, gençliğinde olduğundan daha iyi konuşuyor Rusçayı. Fakat ziyarete gelen Belorusy yazarları, Rusçayı böyle serbest konuşmasından ötürü duydukları şaşkınlığı belirttiklerinde, eskiden daha iyi konuştuğunu söyledi.

Sık sık yürek ağrısından yakınıyor. Sağlığının ciddi bozukluğu, karanlık düşünceler uyandırıyor onda. Doğrudan doğruya söylemiyor bunları, fakat örneğin, şimdi üzerinde çalıştığımız oyunu, tiyatroya, seyirci önüne bu sezon çıkarılması koşuluyla verme kararında yansıyor bu. "Onu sahnede kendim görmek istiyorum," diyor.

Bu düşünceler, kuşkusuz, yaratıcılığında da yansımakta. Oyunun odak noktasında yaşam ve ölüm sorunu var. Doğru, 21 yıl önce yazılmış bir oyunun yeniden ele alınması bu; fakat yeniden ele almak için özellikle bu oyunun seçilişi yine de bir şeylerin göstergesi ve sanırım, tema çok daha derinliğine alınmaktadır bu kez. Sanıyorum diyorum, çünkü ilk oyunu, "Bir Ölü Evi"ni, Nâzım'm bana anlattığı ayrıntılı öyküden ve bir 'Fransızca Seçmeler'de bir sahnesini çevirisiyle birlikte yayınlanan konu özetinden biliyorum sadece.

Bugün Nâzım benim de bulunduğum bir görüşmede çevirmeni Ekber Babayev'e ve Azerbaycanlı yazar Mehdi Hüseyin'e "Memede Son Mektubumdur" adlı uzun bir şiiri Türkçe olarak okudu. Odadan çıktığı bir sırada, Babayev, bunun son iki yılda Nâzım'ın yazdığı şiirlerin en iyisi olduğunu söyledi, Şair küçük yaştaki oğluna seslenerek, onu bir daha göremeyeceğini ve kendi yapamadığı bir şeyi oğlunun yapması gerektiğini söylüyor şiirinde. Babayev ve Mehdi Hüseyin, Nâzım'a hemen, başlıktaki "son" sözcüğünü çıkarması gerektiğini söylediler. Fakat Nâzım şiiri şimdilik yayınlamamaya karar verdi.

Bununla birlikte, eğlenceli olana da bir eğilimi var. Oyunda, yeni varyantında, pek çok eğlenceli öge yer alıyor. Geçen gün, öğlen yemeğinde Eck'e ve bana, bir gün adlı bir gösterisini izlediğini söyledi. Gösteri hiç hoşuna gitmemiş: "Ses yoksa, operet mi derim ona ben!" Seyircinin gülmek istediğini hissediyor. Ve bize şunu önerdi: "Gelin çocuklar, (İnsanlara çocuklar ve "kardeş" diye seslenmeyi seviyor) Fransız vodvillerinden birini alıp Sovyet sahnesi için yeniden işleyelim." Ve hemen George Feydeau'da iki vodvilin adını verdi: "La dame de chez Maxime" ve "Occupetoi d' Amélie"

Türk halk tiyatrosu biçimlerinden biri olan, dekorsuz olarak bir alanda oynayan "Orta oyunu"nu çok seviyor. Kanısınca, tiyatro kapalı yapılar içinde oynanmakla çok şey yitirmiştir. Nâzım, büyük seyirci yığınlarına seslenmek istiyor. Sirk çekiyor onu.

Bir gün önce televizyonda A. Arbuzov'nu Moskova Sanat Tiyatrosunca sahnelenren "Tanya" oyununu görmüş. Oyunu da, gösteriyi de beğenmiş. Oyunda özellikle, çocuğun öldüğü ve aynı yerden mutlu aşıkların geçtiği sahne hoşuna gitmiş; finali başarılı buluyor. M.İ. Babanova'nın oynayışını çok beğenmiş. "Meyerhold Tiyatrosunda 'Yüce Gönüllü Boynuzlu'da nasıl oynamıştı, anımsıyor musunuz?" diye sordum. "Nasıl anımsamam?" diye yanıtladı. "Tüm bunlar büyük değer taşıyor benim için. Belki de bireysel bir şey bu, fakat bu gençlik anıları benim için çok değerlidir."

"Yaşasın Meyerhold!" adlı şiirini getirdim ona. Gülümseyerek okudu şiiri. Büyük tiyatroya, Oda Tiyatrosunda ve öteki tiyatrolara saldırısından şakayla söz ederek: "Gençlik günahlarınız," dedim. Çok ciddi yanıtladı beni: "Şimdi de düşüncem budur..."(16)

Sarı, kıvırcık saçlarında epeyce ak teller belirdi son aylarda. Gerçi yakından görülebiliyor ancak. Fakat gençliğinde altın sarısı saçları vardı.

Yüzü çok dinç, hemen hemen hiç kırışık yok. Bunun yanısıra, çok hareketli, değişken bir yüz bu. Kendisi de eskisi gibi düzgün vücutlu, çevik. Sık sık duruş değiştiriyor ayağa kalkıyor. İki ya da bir ayağını altına alarak divanda doğu biçimi oturmayı seviyor. Bazı kere, elini yüreğine bastırarak, yine doğu biçimi cevap veriyor.

Arkadaş canlısı bir insan. Maddi bakımdan güç durumda bulunan dostlarına yardım etmenin her zaman bir yolunu biliyor. Davranışlarında çok içten. Şoförü odaya girdi, evine gitmeden önce allahısmarladık demek için. Nâzım ona: "Öperim sizi yoldaş İvan. Sımsıkı kucaklarım," dedi.

9 Ekim 1953

Nâzım halk sanatı yapıtlarını çok seviyor. (Moskova'ya geldiği 1951 yılından sonra) çeşitli ülkelerle yaptığı yolculuklardan bir yığın sanatsal eşya getirdi. Bu konudaki tutkusunu bilenler de kendisine bunlardan bol bol armağanlar veriyorlardı. Dairesinin üç odası, özellikle de konuk odası, tam bir halk müzesi görünümünde, bu eşyalarla dolu. Raflarda renkli camdan, Çin işi, minicik ince biblolar: kuşlar, ejderhalar v.b. Yine Çin işi, ağaçtan yapılmış birkaç düzine insan biblosu - koca bir köyün ahalisi. Fıçı üstünde beş Çek biblosu: çalgıcılar. Saman doldurarak yapılmış Polonya bebekleri. Akla gelmeyen bir sürü insan ve hayvan biblosu. Ağaç işi Rus bebekleri ve atlar. Bir sürü maske. Gemicikler ve çeşit çeşit nesneler. Nefis mumluklarda renkli balmumundan mumlar. Bir sigara tabakası koleksiyonu. (Doktorlar sigara içmesini kesinlikle yasaklamışlardı ve o da bu yasağı bozmuyordu). Eski bir Türk giysisi, geniş kenarlı Meksika ve

Çin şapkaları, resim işlemeli ve oyalı yazmalar, vazolar, testiler, tabaklar. Nefis bir Çin peysajı. Suluboyalar, desenler, gravürler, heykelcikler, renk renk tablolar, seramikler. Slav işi küçük, lâke sehpalar.

Ve tüm bunların yanıbaşında profesyonel sanatçıların yapıtları: üstünde Picasso'nun yaptığı resim bulunan bir tabak, Falk, Akimov, Niski'nin tabloları ve Mokova'da yaşayan çok ilginç İspanyol ressam Alberto Sanches'in "Kışın Ufa" başlıklı tablosu...

Yiyeceklerden söz açıldı. Nâzım çok övüyor Türk mutfağını. Kendine özgü türlerden başka, bu mutfağa, Romalılardan, Greklerden (Bizans), Araplardan ve Perslerden çok şey kaldığını söylüyor. Türkler sadece patlıcandan 50'den fazla yemek çeşidi çıkarıyorlarmış. Kendisi de yemek yapmayı beceriyor ve seviyor.

Şimdiyse, hastalık yüzünden, bu güçlü ve yaşam dolu adamın, neredeyse eczane tartısına vurulacak kadar etle (günde 80 gramdan fazla yemesi yasak çünkü) yetinmek ve herhangi bir sıvıyı doktorların izin verdiğinden fazla içip içmediğinin hesabını yapmak zorunda kalışı ne kadar üzüntü verici bir şey.

12 Ekim 1953

Bugün Nâzım'a gittiğimde, Babayev ve şair-çevirmen hanım Muza Pavlova'yla birlikte, "Memede Son Mektup" şiirinin sözcüksel çevirisini yapıyorlardı. Şiirin daktilo makinasıyla yazılmış Türkcesine el yazısıyla "ölümümden sonra yayımlansın" diye yazmış Nâzım(17)

"Amiral Uşakov" film dizisinin "Gemiler Kalelere Saldırıyor" adlı ikinci bölümünde "Vurun Türklere!" diye bir bağırış varmış. Nâzım bunda ve yine filmde tüm Türklerin zorba v.b. gösterilmiş olmasından öfke ve üzüntüyle söz ediyordu. "Her halkın içinde birtakım alçaklar vardır. Paşaların ve birtakım askerlerin davranışlarının tüm Türklerin davranışı olarak gösterilmesi kabul edilemez. Bu, burjuva gazetelerinin Rus ulusçuluğundan söz etmelerine fırsat vermeye yarar sadece."

"Kimine Dram, Kimine Komedi" oyununu dinleyip tartışmak üzere çağrılı birkaç kişi toplanmıştı. Tartışmaya katılanlardan kimileri oyunu doğru olarak anladılar. Kalıpçı bir oyun yazarlığı anlayışına sahip kimileriyse yargıladılar oyunu. Fazla uzatılmış olmasından, hareket eksikliğinden, karamsarlığından söz ettiler. Nâzım, zaman zaman gerçekten heyecanlanarak, şöyle karşılık verdi bütün eleştirilere:

"Değerli eleştirilerinizi dinledim ve anladım ki yapıt başarıya ulaşmamış.

Sonsuzca değişmez hiçbir yasa kabul etmiyorum. Grekler bir türlü yazıyorladı, Shakespeare başka bir şey getirdi, Moliére daha başka bir şey. Rasin, Ostravski, Çehov, Gorki, her biri başka türlü yazdılar ve yeni bir şey getirdiler. Bizim Sovyet oyun yazarlarımız ise, "Zırhlı Tren" ve "İyimser Trajedi"nin bulduğu kendine özgü yaratıcı biçimi(18) yitirdiler şimdi. Son zamanlarda oyun yazarları en kolay yola gidiyorlar. Romanda ve şiirde de böyle bu. Fakat tüm yapıtlarda günlük yaşamı bireysel olarak vermek gerekir.

İnsanlığın tüm mirasını sindirmek ve kendi kişisel yaklaşımımıza sahip olmak gerekir. Yeni içeriğe uygun yeni bir biçimi yaratmaya çaba gösterelim.

Oyunu, kendine özgü bir biçimde kurmaya çalıştım. Korkulu bir oyun yazmak istemiyordum. Bu oyunda, her zaman karşıtlıklar vardır: korkudan, "grand guignol"a, "bouffe"a...(19) Şadi gelip de kendisine babasının öldürdüklerini söylediklerinde, hemen aynı anda bir kapı açılır ve söverler ona. Ya da Ferhunde "Öldü!" diye bağırdığı sırada, bir eşek anırtısı işitilir. Ben tüm oyunu bunun üzerine kurmak istedim.

En açık bir çıkış noktası bulduğumu düşünüyordum. Bostancı Şaban, Bu benim gerçek Türk'üm, çok olumlu, çok canlı bir tiptir.

İlke doğrudur. Fakat ben oyunu doğru olarak kuramadım. Oyunlarda yeni bir şey vermek istiyordum. İkinci bir kahraman yaratmak istedim. Birincisi eylemde bulunacak, ikincisi çok sakin kalacak. Bana en kalıpsal bir şeyi öneriyorlar: Her şeyi tek bir olaya bağlamak. Ben başka şeyi yapmak, Gorki'deki gibi bir bağlantı kurmak istedim. Şimdi burada "Yazlıkçılar" (20) okunsa, ne dersiniz? "Yazlıkçılar"da beni olay değil, ayrı ayrı kişiler ilgilendiriyor. "Dipte"de olay olarak ne var? Üçüncü sahneden sonra olay diye hiçbir şey yok. Fakat çok ilginç tipler var bu oyunda. Ben bir yandan, oyun yazarlığının tüm kurallarını, öte yandan Şaban'ı istiyordum. Şaban hiç kimseyi öldürmüyor, kimseyi kıskanmıyor. Öldürülen oğlunu seviyor, baklalarını ve patlıcanlarını seviyor ve savaşın kötü bir şey olduğunu düşünüyor. Gorki'nin yönetiminden de yararlanmak istedim: Ayrı ayrı kişilikler yaratmak ve klasik oyun yazarlığı yöntemi.

Kendi anlayışıma göre klasik bir şey yapmak istedim: Daha uzun bir süre -komünist düzen yerleşene kadar- var olacak insan tipleri vermek. Shakespeare'in kahramanları neden canlıdırlar? Benim kahramanlarımdan bazıları, para ilişkileri var oldukça ve aile bugünkü durumuyla kaldıkça, hattâ Sovyetler Birliğinde de bulunabilir. Olumsuz kişiliklerde bazı olumlu özellikler de var. Ayten, babasını seviyor. Şadi'nin dokunaklı bir ilişkisi var annesine ve babası odaya girdiğinde sigarasını söndürüyor. Fer-

hunde içtenlikle seviyor oğlunu. Canavardır bütün bu kişiler, fakat yine de insanca bir şeyler vardır onlarda. Ben tüm bu insanları kişi olarak tanıyordum. Burada, evimde bir kadın çalışıyordu. Oyunu okuduğumuzda dinledi bizi. Bizde de böyle bir olay oldu, ev yüzünden bir adamı az kalsın öldürüyorlardı, dedi.

Bir yapıt, her şeyden önce, sıkıcı olmamalıdır. Fakat bugün sıkıldınız. Ben yazarken gülüyordum, bugün siz gülmediniz.

Az çok bir deneyim var artık bu konuda. Yeni bir biçimde oluşturmaya çalıştığım "Türkiye Öyküsü" adlı oyunum olmasa bile, (alışılmış biçimde yazdığım) "Bir Aşk Masalı" oynanabilir diye düşünüyordum, o da olmadı. Görüyorum ki çok güç bir şey bu. Ohlopkov "Bir Aşk Masalı"nı okuduğunda, "İkinci bir Romeo ile Juliet bu" demişti. Hani, hangi sahnede "Romeo Juliet" var şimdi?

Ben, bugünün insanıyım. Bugüne yararlı olmalıyım. Görüyorum ki herkese ulaşması için bu oyun üzerinde çalışmam gerek daha, birçok şeyi kalıplaştıracağım. Başarısızlığın kabahati bende.

Türkler nerede diye soruyorlar (oyunda ç.n.) Türkiye'de de, bizim ulusal kurtuluş hareketimizde de Çapayev'ler vardır. Biz Ruslar ve Türkler çok benziyoruz birbirimize. Yarı Avrupalı ve yarı Asyalı, yarı Doğulu nitelikler. Yiğitlik, özveri, alaycılık, ironi, tüm bunlar ortak özelliklerimizdir bizim.

Bu oyunu "Kimine Dram, Kimine Komedi", yazdığım biçimiyle, kendime saklayacağım. Yayınlanması ve sahnelenmesi için ise yeniden çalışacağım üzerinde.

"Bir Aşk Masalı"nda şematik olan şeyler sahneye uygulanabildi, şematik olmayanlar ise uygulanamadı.

İnsanların oturup konuştuğu ve şu konuşmalardan onların iç dünyalarını öğrendiğimiz oyunlar vardır. "Yazlıkçılar" gibi yazılmış ve hiç de sıkıcı olmayacak oyunlar yazılabilir. Ben iki şeyi birleştirmeyi denedim, eklektik bir şey oldu.

Burada Moskova'da, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde öğretim gördüğümde, her iki haftada bir toplanır, birbirimize söverdik. Yani, eleştiriye alışkınım. Fakat yanıtlardık da eleştirileri."

13 Ekim 1953

Nâzım daha bugün bizimle, oyunun yeniden yazılma planını saptadı.

Şöyle dedi konuşmamızda: "İtiraf etmeliyim ki, bazı oyunalarının hüzünlü sonları olmakla birlikte herhalde küçük burjuvaca, aydınca bir şey

bu, ben de oyunlarda ve filmlerde her şeyin, başarıyla, öpücükle bitmesini istiyorum."

El yazısıyla not alırken, sazan acele ettiğinde, kenarlara Arap harfleriyle not düşüyor. Sebebini sordum. Harflerin bitişik yazılışları nedeniyle Arap yazısı, stenografiye yakınmış.

15 Ekim 1953

"Bir Ölü Evi"ni ve "Kimine Dram..."ı karşılaştırarak Nâzım, "Bir oyun operasyonu yapmak gerekiyor," dedi. Birinden biri üzerinde durulması gerekecek olan iki varyasyon olanağı sürüyor.

Oyunun yeniden işlenmesi konusunda görüşmemizi bitirdikten sonra, şöyle dedi:

"Şimdi Türk ve Fransız öyküleri okuyorum. Fakat bunlarda betimlenen halk yaşamı, sıradan okuyucuya göre. Yurt dışındaki okuyucular ise, aydınlar ve burjuvazinin çok küçük bir bölümüdür. Böyle okurlar için bu yaşam, ekzotiklikten başka bir şey değildir; örneğin bizim için delilerin yaşamı nasıl ekzotiklikse... Halk için ise ilginç değil bu öyküleri okumak. O, kendi yaşamını çok iyi biliyor zaten. Aradığı şey, çıkış yolunun nerede olduğu, bu yaşamın nasıl daha iyi olacağıdır. İşte sosyalist gerçekçilik de buradan doğuyor. Moskova yöresindeki bir köyde yaşayan ve köylü yaşamını betimleyen, sonradan Sovyet egemenliği döneminde ölen (şimdi adını anımsayamadığım) ünlü bir yazara bir kolhozcu köylü, kolhozcular için, köylülerin nasıl sarhoş olduklarını, karılarını nasıl dövdüklerini v.b. okumanın hiç de ilginç olmadığını söylemişti. Hani, benim için hapishane konusunda okumak ya da yazmak nasıl ilginç değilse. Hapiste az yatmış bir yazar için hapishane konusunda yazmak çekici olabilir. Benim çinse bu konuda yazmak hiç de ilgi çekici olmayan, çok can sıkıcı bir şey."

23 Ekim 1953

Geçen gün, 21 Ekimde, Sovyet Yazarlar Birliğinin oyun yazarlığına ilişkin XIV. genel toplantısı açıldı. Bir gün önce telefon edip Nâzım'a bu toplantıda bir konuşma yapmasının, eğer kendi gidemeyecekse birine bir selam mesajı okutmasının iyi olacağını söylemiştim. Kabul etti ve bana hemen oracıkta, telefonda, kısa bir selam mesajı yazdırdı ve gereken redaksiyonu yapmamı istedi. Şöyle diyordu mesajında:

"Yoldaşlar - Genel toplantının açılmasını kutlar, başarılı bir çalışma dilerim. İki yığınsal sanatın, tiyatro ve sinemanın temeli olan oyun yazar-

lığının, yeni yaşamın kuruluşunda ve yeni insanın biçimlenişinde büyük bir rol oynadığına inanıyorum. Şimdi yeni bir insan yetişiyor Sovyetler Birliğinde. Bu insan, tüm halklara örnek olacaktır. Bu bakımdan, bu insanın ruhunun oluşma süreçlerini, iç dünyasının ayırıcı özelliklerini sahnede ve ekranda göstermek, sorumluluk taşıyan, soylu bir çalışmadır. İnanıyorum ki genel toplantınız, sadece Sovyet oyun yazarlarına değil, sosyalist gerçekçiliğin çok yönlü olanaklarını göstererek dünyanın tüm namuslu ve ilerici halklarına pek çok yardımda bulunacaktır. Genel toplantınızda bulunmayı çok isterdim, fakat hastalığım buna engel oluyor. Genel toplantının sonuçlarını sabırsızlıkla bekliyorum.

Yoldaşça selamlarımla.

Nâzım Hikmet
20 Ekim 1953"

On beş dakika sonra, redakte edilmiş teksti kendisine okunmak üzere yeniden telefon ettiğimde,, genel toplantıya katılması için bu arada A.A.

Fadayev'den(21) bir çağrı - mektup aldığı, ve kendini iyi hissederse gidip kendisi konuşacağını söyledi.

Gerçekten de Nâzım genel toplantının açılışında bulundu. K.M. Simonov'un raporundan sonra, arada yanma gittim. Rapordaki ilkelere katıldığını ve ayrı bir konuşma yapmayacağını söyledi. Kendini pek iyi hissetmiyordu ve hemen ayrıldı.

Ertesi gün, 22 Ekim'de saat beşte bana telefon ederek, oyunun ilk bölümünü, üzerinde yeniden çalışıp bitirdiğini söyledi ve gelmemi istedi. Eck'le birlikte gittik. Yeniden yazılmış parçaların müsvette çevirisini dikte ettirdi bize. Nasıl da hızlı çalışıyor! Üstelik oyunun tüm başlangıç tonunu değiştirmiş; oyun iyimser ve toplumsal bir nitelik kazanmıştı şimdi. Zehra ile Şaban'ın diyaloğunda halkın geleceğe ilişkin düşleri yansıyor gibi ve düz yazıyı şiire yaklaştıran diyalog yapısı da buradan kaynaklanıyor.

Oyun üzerindeki çalışmadan sonra televizyonda bir futbol maçı izledik. Nâzım fazla ilgi duymadı maça. Ayrıca, kalbi ağrıyordu. Biz maçı izlerken, sık sık sözü yine üzerinde çalıştığımız oyuna getirdi. Maç gösterisi bitiminde, yayının sona erdiğini bildirmek üzere, genç olmayan ve çirkin bir sunucu hanım belirdi ekranda. Nâzım "Vay, şu karıya bak!" diye bağırdı. "Git, git, şeytan görsün yüzünü" (Genellikle "Şeytan alsın", "Şeytan görsün" deyimlerini kullanmayı seviyor) ve hemen kapattı televizyonu.

Yüreği epey tedirginlik veriyordu, sırtına hardal yakısı koymamızı istedi. Sonra uzandı, biz de gecenin onikisine kadar yanında oturduk. Doktorlardan söz etti: "Ahmaklar, sanıyorlar ki hiçbir şey anlamıyorum. Kalp genişlemesinden söz ediyorlardı. Büyük Sovyet Ansiklopedisine baktım; eğer enfarktüsten sonraki bir yıl içinde kalp genişlemesi artarsa, insanın birkaç aylık ömrü kalıyormuş. Elektrokardiografiye de baktım. İki doktor kalb genişlemesi olduğunu söylediler, profesör ise böyle bir şey görmedi. Eğer kalb genişlemesi olmasa, daha dört yıl yaşayabilirdim." Ve tüm bunları (dıştan) sükunetle anlatıyor. Sabahleyin bir buçuk saat çalıştığını, ve işte ilk bölümü üzerinde yeniden çalışmayı bitirdiğini, kalbinin bu yüzden, düşünce gerginliğinden ağrıdığını söyledi. Ara verrnemizin iyi olacağını söylüyoruz. "Ne anlamı var?" diye karşılık veriyor. Bir kere, ne olursa olsun, çalışmak gerek. Sonra, besbelli ki, çalışmasa bu sinirlendiriyor onu, zaten beyni kendi kendine çalışıyor.

Sonraki oyununa ilişkin olarak şöyle dedi: "Olayı yeniden nasıl kuracağını tasarlarken, sanki sahnede oynuyor gibiyim."

Ağrıyan yüreğine karşın, Simonov'un genel toplantıdaki raporuna ilişkin olarak, oyun yazarlığı ve genel olarak sanat üzerine konuşmaya başladı:

"Tiyatro'da insan her şey demektir" kişilik, düşünceler, duygular, yaşantılar. Bizim oyunlarda ise bunun yerine ikinci dereceden şeylerle uğraşıyorlar.

Yazardan, sanatçıdan, ideolojimize yanıt veren içeriği istemek gerekir. Fakat biçim alanındaki arayışlarında onu sıkıştırmak doğru değil. Hangi rengi kullanması gerektiği sanatçının kulağına hiç fısıldanabilir mi? Araştırmalarda korkacak bir şey yok. Varsın arasınlar, halkım kendisi neyin ne olduğunu anlar. Yaşamayan şey, yok olur gider. Van Gogh köylüleri, doğayı çizdi, korkacak ne var bunda?"

Dimitri Gulia'nın geçenlerde "Literaturnaya Gazeta"da yayınlanan çocuklar için şiirlerinin yalınlığını övdü.

"İyi romanlar ve oyunlar yok Türkiye'de, fakat çok iyi küçük öyküler ve şiirler var. Çağdaş Türk şiiri, öteki doğu ülkeleri şiirinden çok daha üstün. Türkiye gazeteleri geçiyor elime; genç şairlerin şiirleri yayınlanıyor bunlarda. Kimi zaman gerçekten çok güzellerini okuyorum bu şiirlerin. İlerici şairler kimi zaman en gerici gazetelerde yayınlıyorlar şiirlerini; bu onlara, iktidarın gözüne çarpmadan buralarda ilerici düşünceleri öne sürme olanağı veriyor, hem de çok ilginç bir biçimde. Genellikle üç dört dizelik şiir bunlar. Örneğin:

Özgürlük ne güzel şey!
Türkiye özgür bir ülkedir
Her berberde özgürce traş olunabilir." (22)

Türk halkından ve özellikle de halktan söz ettiğinde "biz" diyor. Sovyetler Birliğinden söz ederken de "biz", "bizim" sözlerini kullanıyor.

Ermenileri çok övüyor: "Yiğit bir halktırlar. Bundan başka, Türk kültürüne, özellikle müzik ve tiyatroya büyük katkıları olmuştur."

Kendini öylesine kötü hissediyordu ki, gözümüz arkada ayrıldık Nâzım'dan. Dairesinde yalnız yaşıyor. Geceyi birlikte geçirelim dedik, fakat "Kaygılanacak bir şey yok çocuklar, gidin geçer," dedi. Sabahleyin korka korka telefon ettim. Gerçekten de kendini daha iyi hissediyordu şimdi.

24 Ekim 1953

Bugün Nâzım'a, oyunun yeni yazımının çevirisinin bir bölümünü okuyorduk. Yine "allah" sözü üzerinde durdu: "Canım, Fransızcadan çeviri yaptıklarında dieu demiyorlar ya." Burada da "bog" sözü kullanılmalı

"allah" değil. Rusça tekste Arapça sözcüğü sokma konusundaki bu isteksizliği, bana öyle geliyor ki, egzotizm tehlikesiyle, egzotizme karşı (daha ilk şiirlerinde "Piyer Loti'de öylesine gümbürtüyle çınıldayan" nefretten ileri geliyor. Nâzım, Doğu'nun, artık kabak tadı vermiş, bilinen, eski birtakım dıştan görünüşe ait sıfatlarının, Avrupalı okuyucunun gözünde Doğu insanlarının ve ülkelerinin gerçek niteliğini bozmasından korkuyor.

Oyun üzerinde çalıştıktan sonra, Nâzım'a, onun oyun yazarlığı üstüne kaleme aldığım makalemin bir bölümünü okudum. Makalemde sirk gösterisi için 1927 yılında Regina Yanuşkeviç'le birlikte yazdığı- "Biz Ekim'leyiz" senaryosundan söz ederken, senaryonun episodlarından birine "Bisteriya - Buff"un etkisine değiniyordum. Nâzım, "Etki olamazdı," dedi. "Çünkü o sırada Misteriya - Buff'u okumuş değildim. Şimdiye kadar da okmuş değilim. Zaten genelde de Mayakovski'den tüm okuduklarım yüz dizeyi geçmez. Daha çok, sonraları, okunurken dinledim."

Mayakovski'den anılar kitabı için bir makale yazıp yazmayacağını sorarak "Mayakovski'nin şiiriyle sizin şiiriniz arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar konusunda bana Barhilva'da söylediklerinizi yazabilirdiniz bu makalede," dedim. "Olmaz," diye yanıtladı beni. "Varsın kalsın bu efsane. (Mayakovski'den etkilendiğine ilişkin) Benim için de saygıdeğerdir o." (efsane/ç.n.)

26 Ekim 1953

Bugün Nâzım'a gittiğimde, Meyerhold tiyatrosundan arkadaşım Aleksey Borisoviç Glaolin'le karşılaştım orada. Yirmi yıldır görüşmemiştik. (kendisi uzun yıllardan beridir Harkov'da rejisör olarak çalışıyor, şimdi de oradaki Ukrayna tiyatrosunda "Bir Aşk Masalı"nı sahneleme hazırlığında). Birbirimizi gördüğümüze çok sevindik ve hararetle kucaklaştık. Nâzım kucaklaşmamıza bakarak dostça güldü ve " "Ne güzel şey," dedi. "Meyerholdçu'nun (kendini göstererek) evinde, Meyerholdçular karşılaşıyor!"

Glagolin gittikten sonra oyun üzerinde çalışmamızı sürdürdük. Bu sırada, Özbek şairi Gafur Gulyam yanma yine Özbekistanlı bir delikanlıyla, geldi. Nâzım sonradan "Azerice gibi bir şey" dediği bir dille konuştu onlarla ilkin. (Türkçeyle, Özbekçe arası bir dildi bu -çünkü Türk dilleri kendi aralarında birbirlerine yakındır.) -Sonradan Rusçaya geçtiler. Nâzım konuklardan özür diledi ve benden oyunun çevirisini okumayı sürdürmemi istedi. Dadı'nın yeniden yazılan monologunda, ikinci bölümde, şöyle bir söz var: "Neyim eksik ki? Gözlerim, kaşlarım yerli yerinde. Kalça, göğüs de yerli yerinde..." Ben monologu okuyup bitirdiğimde,

Gafur Gulyam, okumayı kesti̇ğinden ötürü özür dileyerek şöyle dedi: "Bağışla, sevgili Nâzım, fakat öyle görünüyor ki Doğu'yu unutmuşsun. Bizim Doğu'da hiçbir aktristin ağzından 'kalça, göğüs' lafları çıkmaz. Al işte, geçenlerde çok tanınmış aktristlerimizden biri böyle sözler söylemeyi reddetti. Bu ancak sizin Avrupalılaşmış İstanbulunuzda olabilir."

Nâzım şiddetle karşılık verdi:

"Riyakârlık! Kadın vücudu doğanın en güzel şeyidir. Yaşamın kaynağıdır o. Fevkalade bir şeydir. Kadın göğsünden söz etmekten korkuyorlar, fakat bu göğüslerle beslendik biz. Dudaklarından da, hatta gözlerden de değerlidir o. Ben kadın vücuduna, eski Yunanlıların, Mikelangelo'nun baktığı gibi. Eski Çin'de baktıkları gibi bakıyorum.

Doğu geri kaldı. Bunda yöresel komünist partilerin de kabahati var. Alın işte, sizde, Özbekistan'da, bir yaşayış geriliği var henüz. Ve biz, komünistler, kabahatliyiz bunda, yeterince savaşmıyoruz bu gerilikle. Doğu'da her şey başka türlüdür diyorsunuz. Doğru değil. Emperyalistlerin görüş açısıdır bu. Ulusal özellikler var kuşkusuz, fakat Doğu, Batı'dan öyle büyük ölçüde farklı değil artık. Çinli kadınların kendilerine özgü bir yürüyüşü var diye uydurmuşlar. Çin'de bulunduğum sırada böyle özel yürüyüşlü hiçbir Çinli kadınla karşılaşmadım. Gerçekten de ayakları küçük, ama hiç de kedi gibi filan yürümüyorlar.

Kötü söz yoktur benim için. En kaba sözü kullanabilirim ve pornografi olmaz bu. Salonlarda, tek bir kaba söz kullanmadan en kirli fıkralar anlatılır, ve bu iğrenç bir şeydir. Halk arasında ise kaba sözler kullanılır ama, konuşulan şey hiç de kirli değildir.

Ben papaz değilim. Dedem mevleviydi. Gizemciliği beş parmağımı bildiğim gibi bilirim. Ve ondaki iki yüzlülüğü de, ilginç olan şeyi de bilirim. Her şeyi kendi adıyla adlandırmak gerek. 'Sen Topraksın, Ben Traktör' şiirimde kadını toprakla, erkeği traktörle karşılaştırmama karşı çıkan Tvardovski ile uzun süre tartıştım. Tüm dünya şiirinde kadın-toprak koşutluğu vardır.

İki yüzlü, riyakâr bir karıymış sizin o aktrist. Ne yani, birlikte yaşadığı bir erkek yok mu? Yahu, yaşamın temeli budur. Bu olmasıydı eğer ne komünizm olurdu, ne edebiyat, ne de bu aktristin kendisi!"

Gafur Gulyam: "Bana bunu söylemene gerek yok: onaltı çocuğum var benim. Al, kanıtı da burada," dedi ve çıkarıp nüfus kağıdını gösterdi Nâzım'a.

Nâzım: "Harika!" dedi. "Kutlarım... Erkeğin yakınlığından yoksun kadın ne acılar yaşıyordur. Acı çekerler: ah, canım! (Nâzım 'aktörce' oynadı bu acıyı.) Ve çok büyüktür acılar!.."

Ayrılırken Gafur Fulyam, arkadaşını göstererek: "Yaşayan Nâzım Hikmet'i görsün diye getirdim işte bu genç adamı..." dedi.

30 Ekim 1953

Oyunun yeni varyantı üzerindeki çalışma sona erdi. Bu varyantta böş bölüm ve sekiz tablo yerine, dört bölüm, altı tablo var. Çok güzel yazılmış olan. Fakat genelgeler anlayışına göre olayın gelişmesini ağırlaştıran iki tablo düştü. Oyunun rengi daha parlaklık kazandı, bazı kişilerin nitelikleri değişti. Oyunun adının da değiştirilmesini gerektiriyordu bu. Nâzım onu "Bayramın İlk Günü" diye adlandırdı.

Rahatsızlığına karşın şaşılacak kadar hızlı çalışıyor. 26 Ekimde bize oyunun üçüncü bölümünün yeni yazımını dikte ettirdi, 27 Ekim akşam üzeri ise bana telefon ederek dördüncü bölümün hazır olduğunu bildirdi. 28 Ekimde bize okudu bu bölümü. Olayın bir yerinden başka bir yere geçtiği, yapısı en karışık bir bölümdü bu. Kendi sözleriyle, burada Fransız vodvil tekniğinden yararlanmış.

Nâzım'm açıklamasıyla: "Bayramın İlk Günü"nde tüm oyun kişileri çok ciddi konuşmakta ve davranmaktalar. Söz burada bir imge olmaktadır. Oyun kişilerinden birinin söylediği sözlerden diğerinin söylediği sözlere, cephesel ya da dramatik olarak değil, düşünceler yoluyla geçmek istedim."

Bu kez, canlı bir sözlü diyalogun inceliklerini veremeyecek olan sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmaksızın çalışıyorduk. Nâzım "Ben kendim çevireceğim size," dedi, Oyundaki şu ya da bu olay üzerinde çalışırken, bize, neyin ekleneceği, neyin çıkarılacağını, neden vazgeçileceğini anlatıyor, ifadelerindeki ayrıntı (nüans) inceliklerini ve karakteristik yaşamsal ayrıntılarını açıklayarak replikleri birbiri arkasında bize kabataslak çeviriyor ve metnin bazı bölümlerini hemen oracıkta Rusça olarak doğaçtan söylüyordu; doğaçtan söyleyişe biz de katılıyorduk kimi zaman. Sonra biz, ondan ayrı olarak, bu temel üzerinde, edebi çeviriyi hazırlıyor, bir dahaki karşılaşmamızda Nâzım'a okuyorduk.. O, kendi uyarılarını yapıyor, çalışma süreci içinde bazı şeyleri kesinleştiriyor, bazı şeyleri değiştiriyor, bazı eklemeler yapıyor, bizi dikkatle dinliyor ve çoğu kez önerilerimizi kabul ediyor, sonunda tekstin vardığı son biçimi onaylıyordu.

Bu sabah Nâzım'a oyunun çevirisinin sonunu okuduk. Oyunu nasıl okumak -aktörce mi, yoksa daha yalın bir tarzda mı- okumak gerektiği sorununa ilişkin olarak Nâzım, şiir okuma konusunda da düşüncelerini söyledi.

"Mayakovski makamla okurdu şiirlerini, önceleri ben de öyle okurdum. Aktörler Mayakovski'yi okuduklarında, anlıyorum onu. Kendim

okuduğumda ise, anlayabilmem çok güçleşiyor. Türkiye'de işçiler bana 'kendin okuduğunda, senin şiirlerini anlıyoruz' demişlerdi. Ben de, şiirlerim tumturaklı okunmadan anlaşılsın istiyorum."

Sonra şöyle söyledi: "Yaşlılıkta zevklerim değişiyor. Bağıran renklerden, tumturaklı hareketlerden ve jestlerden nefret ediyorum şimdi. Şu odada (her zamanki gibi, konuk odasındaydık- A.F.) nefret ediyorum, ve içinde bulunan şeylerden de. Şu zımbırtılarla doldurdum onu, boş kalmasın diye, yalnız yaşıyorum çünkü. Eğer ailem olsaydı yanımda, her şey daha yalın olacaktı. İnsan, insanlardan uzaklaştıkça tumturaklılığa, karışıklığa, uydurmasyona kayar.

Son zamanlarda korkunç bir eğilim duyuyorum yalınlığa. Tiyatroda, insanı görmeye engel olan şey sinirlendiriyor beni. Bu nedenle, dekorasyona gereksinim yok. Varsın tümüyle nötr, renksiz olsun konu. Fakat makyaj gereklidir, ve bu, içsel ve dışsal olanın toplamı olan insandır...

Eskiden severdik gotiği, şimdi sevmiyorum. Gerçek Yunan mimarisini, Panteon'u seviyorum şimdi...

İşte size gerçek halk şiiri: "mavi önlüğüme bir yıldız düştüğünde'. Harika bir şey bu. Halk türkülerini, çok şükür, bozamadılar daha.

Aydın kişi, halk şiirleri yazamaz. İlkelci ressamlar; çocuklar gibi, yabanıllar gibi resim yapmaya kalkıştılar. Bir öykünme içinde olduklarını ve bunun da kötü bir şey olduğunu anlamıyorlardı. Çocuklar gibi resim yapmak için, çocuğa dönüşmek gerek...

Çağdaş kapitalist devletin elinde çok güçlü uyarı (ajitasyon) aygıtı var (sinema, radyo, v.b.). Ve belli bir dönemde bu aygıt halkı etkileyebilir. Hitler için böyle olmuştu bu, şimdi de çağdaş Amerika'da olduğu gibi.

'Halk" kavramı fiziksel bir emeğin üstünlüğüyle bağımlı bir şey. İkiyüz yıl sonra 'halk' kavramı var olmayacak artık. Başka bir şey olacak."

5 Kasım 1953

Şimdiye kadar "Bayramın İlk Günü"nü salt ayrı ayrı sahneler olarak okumuştuk. Son kez Nâzım'a, oyunu tümüyle okumamızı önerdiğimde "Tümünü bir kez daha dinlemektense, oyunun dördüncü bir varyantını yazayım daha iyi," dedi. Fakat bununla birlikte, kişilerin yazılmış olan niteliklerini eklemek üzere bugün geldiğimizde, kendiliğinden, oyunun tümünü okumamız gerekti.

Okumaya girişmeden önce, dün televizyonda "Yergi (Satir) Tiyatrosu"nca oynanan "Nerede Bu Sokak, Nerede Bu Ev" adlı oyunu izlediğini söyledi. Gösteri çok hoşuna gitmiş. "Çok derin bir şey bu. Farkında ol-

maksızın oyunda söylenen şeyi düşünüyorsun ve gösteriden sonra da devam ediyorsun düşünmeye. Her şey var burada: komedi, dram, lirik, vodvil, gözlem. Sovyet tiyatrosunun yarattığı her şey, eski ve yeni yöntemler: Meyerhold'dan "Mavi Bluz"dan, MHAT'tan Küçük Tiyatrodan ve Vahtangov Tiyatrosundan bile yararlanılmış. Sovyetler Birliğine bu gelişimden beri böyle seçkin bir gösteri izlemedim daha. Çok büyük bir zevk duydum. Çocuk gibi ağladım. İki yaşlı adam sahnesi çok güzel. Tüm yaşam öyküleri var sahnede. Üstelik neşeli, sevinçli olarak. Evin çeşitli katlarındaki insanların konuştukları bir sırada(23) evdeki toplantı sahnesi çok başarılı. Tıpkı benim ev."

Ve, şakacı bir tonla, yukarı katta oturan ve yüzünü görmediği kadının ayak seslerinin gürültüsünden, ona ilişkin her şeyi, nasıl bir duygu içinde olduğunu, kocasıyla ilişkilerinin durumunu v.b. bildiğini anlattı. Fakat gürültülerden yakınırken: "tam bir sessizlik de korkunç bir şey," dedi,

7 Kasım 1953

Nâzım insanlara karşı çok özenli. Örneğin, bugün telefon etti bana: "Bayramın kutlu olsun kardeş!" Benimle ilgili bir işi yoktu ve salt kutlama içindi bu telefon.

11 Kasım 1953

Bugün telefonda. Öyle sanıyorum ki bazı ruhsal sıkıntılarından söz eden bir kadınla konuşurken şöyle dedi Nâzım.: "İnsan yalnızken çıplak olabilir. Fakat bu çıplaklığını başka insanlara göstermez. Vücudu pek güzelse, ayrı. Ruhun hastalığı da güzel bir şey değildir ve bunu başkalarına göstermek gerekmez."

Oyunla ilgili bir şeylere ilişkin olarak da şöyle dedi: "Oyun yazarlığında en kötü şey, kişilerin bir şeye açıklamasıdır."

Doktorların Viyana'ya gitmesine izin vermelerinden söz ederek şunları söyledi: "Eninde sonunda (bu sözleri Fransız tarzında, burnundan söylüyor) (24) özgür bir insanım ben, Sovyetler Birliği yurttaşıyım."(25)

Geçenlerde Leningrad'dan gençler gelmiş ziyaretine. Anlattığına göre, Meyerhold'u ve sahne düzenlemelerinden herhangi birini görüp görmediğini sormuşlar Nâzım'a. Nâzım onlara şöyle demiş: "Elbette gördüm.

Dostuydum onun. Çok yakın değil kuşkusuz. Fakat onuruna şiir yazdım." Bir Doçentin, kendilerine, Meyerhold'un biçimci olduğunu söylediğini anlatmışlar. Nâzım şöyle karşılık vermiş: "Meyerhold biçimci idiyse eğer, Büyük Tiyatro'da da biçimcilik var; fakat başka bir biçimcilik bu, doğalcılık. Sovyet tiyatrosu çok değerli şeyler kazandı Meyerhold'dan. dâhi bir sanatçıydı o." Bana bu konuşmayı anlatırken altını çizerek belirtti; "Gençliğin Meyerhold'a ilgi duyduğunu altını çizerek belirtti: "Gençliğin Meyerhold'a ilgi duyduğunu gösteriyor bu."(26)

Bugün kısa bir süre için ressam R.R. Falk uğramıştı. Nâzım topladığı tabloları ve sanatsal şeyleri göstermeye başladı ona. Çin'deyken ziyaret ettiği yaşlı bir Çinli ressamın yaptığı çok ilginç bir resim dürüsünü de açıp gösterdi özel olarak. Ve şöyle dedi: "Gerçek Çin sanatıyla tanıştıktan sonra, bizim için her şeyin temeli olan tüm Akdeniz kültürü kaba görünüyor bana." Ayrılışından önce Falk'a "Yazık ki bir Moğol suratına sahip değilim," dedi. "Resmimi yapardınız yoksa. Ressamlardan beni çizmelerini istemedim hiçbir zaman. Alçak gönüllüce olmayan bir şey olur bu. Fakat bir resmimi yapmanızı çok isterdim." Falk, kendisinin de Nâzım'm resmini yapmayı istediğini söyledi ona.

Sonra Nâzım şöyle dedi: "Şimdi Sovyet yaşamı üzerine üç dört oyun yazmak istiyorum. Küstahlığım artık bunu yapmaya yetecek sanırım." Amatör topluluklar için tek perdelik oyunlar yazmak gerektiğini ekledi.

Birlikte otomobille giderken, yolda, Ayten ve Zehra'nın oyundaki son repliklerini tasarlıyordu.

14 Kasım 1953

"Bayramın İlk Günü" "Oktyabr" dergisinde yayınlanmak üzere dizgiye verildi bile, ama Nâzım sürekli olarak düşünüyor üzerinde.(27) Geçen günü bana telefon ederek Habibe'nin oyunun sonunda ve tüm oyundaki tek repliğini iletti. "Olsun... yine de sesini işiteceğiz onun," diyor. Dün de telefon edip Cemal'in çok sakınganlıkla yazıldığını, onu biraz daha lirik yapmak gerektiğini söyleyerek, dördüncü bölümde Zehra'yla "Aşk, halkın bir bulgusudur" diye başlayan diyalogunu yazdırdı. Birkaç saat sonra diyalogun edebî çevirisini yaptık, fakat telefonda kendisine okuduğumda "olmuyor, bırakalım," dedi. Üzülmedim, çünkü diyalogda ukalâca bir ton vardı. Bugün sabah erkenden Nâzım yine telefon edip "Hiçbir şey üzerinde bunun üzerinde düşündüğüm kadar düşünmedim," dedi.Ve diyaloglardan birini, fakat bu kez Cemal'in gerçekten duygulu bir cümlesiyle değiştirdi: "Bu ölü evinde türkü söylemek, bu karanlık duvarları sarsmak geliyor içimden!.."

15 Aralık 1953

Dün Nâzım (17 Kasımda gittiği) Viyana ve Budapeşte'den döndü. Ve hemen bana telefon etti. Bugün ondaydım. Çok iyi görünüyor, toplanmış, dinç.

Telefon eden birine, yolculuğundan söz etti: "Moskova'mız kentlerin en iyisi. Orada, yurt dışında, helâlar daha temiz belki, ama bizde de öyle olacak. Buna karşılık, korkunç can sıkıcı oralar. Her insan, ayrı yaşıyor. Çevren hep düşmanla dolu sanki."

24 Aralık 1953

19 Aralıkta Nâzım, 20'sinde "Bir Aşk Masalı"nın açılışının yapılacağı İvanova'ya gitti. 1300 kişilik tiyatro salonu dolmuştu. Büyük bir başarı. Nâzım'm söylediğine göre, gösteri başarılıymış. Moskova dram tiyatrosundaki sahnelenmesinden daha iyiceymiş. Pandomimler (halk ve su temaları) ve final ilginçmiş.

Şimdilerde "Bayramın İlk Günü" üzerinde çalışmaya başlayacak olan grupla sohbet etmiş. Melanjeva sanayi kuruluşlarını gezmiş Pedagoji enstitüsü öğrencileri önünde bir konuşma yapmış. Seyahatinden çok memnundu.

Yine eski oyunları üzerine konuştuk. Onlardan bazılarının yazılış tarihlerini kesinliğe kavuşturmak istiyordum. "Bunu hiçbir zaman anımsayamıyorum," dedi. "Benim için 'dün' yoktur."

"Enayi" adlı oyununun ilk bölümünün çevirisini sağlamıştı (şimdi yeniden üzerinde çalışacak bu oyunun) ve Eck yüksek sesle okurken çeviriyi, o başını sallayarak bize bakıyor ve gülümsüyordu.

Sonra sofada ve otomobilde, oyunun geri kalan iki bölümünün içeriğini anlattı.

31 Aralık 1953

Bugünkü karşılaşmamızda Nâzım, her şeyden önce, yeni yılımızı kutladı.

Dün televizyonda -N.G. Çernışevski'nin bir oyunu olan ve Sovyet Ordusu merkez tiyatrosunda V.S. Kantsel'in sahnelediği- "Lapa Pişirme Ustası"nı izlemiş; sahnelenme çok hoşuna gitmiş.

"Bayramın İlk Günü"nü, Sinema Oyuncuları Tiyatrosunda, kahvede geçen halk sahneleri ve oyunda sadece öyküsü anlatılan Mehmet Ali'nin işliğinin filme alınarak Sinema Oyuncuları Tiyatrosu'nda sahnelenmesinin iyi olacağını, böyle bir sahnelenme için oyun üzerinde bir kez daha çalışabileceğini söylüyor.

Yeniden yayınlanan "Seçilmiş Yapıtlar"ın bana verdiği nüshasında şöyle yazmış: "Geçmiş günlerin, iyi günlerin anısına" "Türkiye Öyküsü"nün yazarına da, kısa bir süre önce şöyle bir ithaf yazmıştı: "Eski dostum yoldaş Fevralski'ye sevgiyle"(28)

29 Nisan 1954

Yurt dışından dönen Nâzım, geçen gün bana telefon etti. Bugün yanındayım. Prag, Bratislav, Viyana ve Budapeşte'ye gitmiş. Prag'da "Bir Aşk Masalı"nı görmüş. Sahnelenmeyi çok övüyor. Budapeşte'de "Bayramın İlk Günü" radyodan verilmiş; Varşova'da ise bu oyun, yazar Leon Kruçkovski'nin yönettiği oda tiyatrosunca sahnelenecek. Nazım 24 Mayısta Dünya Barış Konseyinin Berlin'deki oturumuna hazırlanıyor. Ve genellikle, çok yolculuk yapmak niyetinde: "Yolda ölmek en iyisi."

Görüşmediğimiz zaman süresince ne yaptığı konusundaki sorumu, hiçbir şey yazmadığını, çalışmadığını söyleyerek yanıtladı. Çeşitli şeyler tasarlamış, fakat tam çalışmaya başlamayı denerken başı ağrımaya başlıyormuş. Sadece üç kişiden, iki erkek ve bir kadından oluşan büyük bir oyun tasarısı var. Bir de, oyun nasıl yazılmamalı diye bir makale tasarısı:

"Bir oyunda müzik, dans, düğün ve şölen, yani neredeyse tüm çağdaş oyunların hepsinde var olan şeylerin hiçbiri olmamalı." Ben gösterilerde müziği savunmaya girişince, şöyle karşılık verdi: "Oyun yazarı olarak benden, gösteriden yarım saat çalıyor müzik. Ben sahnede, diyaloglar yoluyla kendilerini anlatan insanlar görmek istiyorum. Müzik ise, operada iyi bir şey."

Söz Mayakovski'ye ve intiharına geldi. Mayakovski'nin pek çok şiirinde hem intiharın, hem de intihara karşı protestonun bulunduğunu söyledim. "Tuhaf, anlaşılmaz bir şey!" dedi yüksek sesle. Mayakovski'yle on beş kez karşılaştıklarını anımsadı. Gürcistan ve Gürcü edebiyatı üzerine pek çok sorular sordu bana.

20 Eylül 1954

Nazım'ın Peredelkino (Trenev Sok. No.1)deki yazlık evi, Moskova'daki "müze"sinin bir şubesi gibi (bazı şeyler Moskova'dan taşınmış buraya). İkinci katta, muazzam büyüklükte cam pencereleriyle bir oda var. Odanın bir bölümünde (iki sütun arkasında) duvardan duvara, ora büyüklükte bir yükselti bulunuyor, alçak sedir türünde bir basamak bu. Yükselti ve üzerindeki minderler, hasırlar, nardin çiçekleri, ve sedirin yanında duran mangal görünüme Doğulu bir hava veriyor. Sarı döşeme, hasır mobilye, tabureler. Elektrik lambası takılmış birkaç basit gaz lambasının birleştirilmesinden oluşturulmuş bir avize. Birinde bir kanarya, ötekinde bir çift yeşil "serçe papağan" İçinde bitkiler bulunan otuz kadar saksı: mazılar, tradeskantsiyalar, klorofituslar, begonyalar, kaktüsler, incir ağaçları v.b. ve çiçekli tek bir bitki: küpeçiçeği. Duvarlarda halılar, tabaklar, tablolar, resimler, kitaplarla dolu raflar, ağaçtan, seramikten ve testiden biblolar. Bir rafta ilginç bir komşuluk: Çin işi nakışlarla Marks ve Engels'in portreleri, Yesenin'in portresi ve metal kaplama bir ikona. Yandaki odada tüm duvarlar boyunca daha yüksek sedirler var ve yine içlerinde bitkilerle saksılar. Pencerelerin arkasında ise çam ve köknarlar.

Nazım ayın 23'ünde bir aylığına Gagra'ya gitmeye hazırlanıyor, ben "Bir Aşk Masalı"nın K. Marcanişvili tiyatrosunda açılışında bulunmak için Tiflis'e uğramasını öğütledim, kabul etti. Birkaç gün önce Tiflis'ten döndüğünü, "Bir Aşk Masalı"nm provasında bulunduğumu söyledim ve ikinci tablonun öncesinde Münadi için bir monolog yazması konusunda tiyatronun isteğini ilettim. Münadinin ilk çıkışının (başlangıcın) Rusça metnini aldı, ve hemen, düşünmeksizin, ek bir metin yazdırdı bana.

Münadi ilkin (prolagda) kent halkına çağrısını tekrarlıyor ve sonra şöyle sürdürüyor sözlerini: "Biz, Selim şahın kızı, hükümdarımız Mehmene Banu yediden yetmişe tüm erkeklere emrederiz ki, bizimle sarayda, sokakta, tarlada, dağda, denizde, insan ayağının değdiği her yerde karşılaşanlar, bakışlarını pabuçlarımızdan yukarı kaldırmasınlar. Biliniz ki, yüzümüze bakmaya cüret edenlerin gözlerine mil çekilecek, kendileri kırk katıra bağlanarak parça parça edilecektir.." Ve monolog, başlangıçtaki sözlerle sonuçlanıyor "duyduk duymadık demeyin..."

Bu ekleme, ikinci tabloda Behzad'ın repliklerinden birindeki "Biliyorsun ya, yüzüne bakanın başının vurulması emredildi" sözlerini gereksiz kıldı ve Nazım çıkardı bunları.

Bundan başka, oyunun metninde küçük bir değişiklik daha yaptı. Birinci tabloda, Vezir'in "Kayaları delmek olanaksız" repliğinde Yabancı (Gelen) "Biliyorum. Fakat halk suyu bulacaktır. Yalnız sevgiyle yapmak gerek bunu" diye karşılık veriyor.

Çekoslovakya ve Polonya'da "Bir Aşk Masalı"nın sahnelenmelerinden alınmış fotoğrafların albümünü gösterdi. Yeni Varşova Devlet Tiyatrosundaki sahnelenmede ustaca yapılmış değişken dekorlar çok hoşuna gidiyor.

"Enayi"nin yeni varyantı üzerinde çalıştığını söyledi. Bir de çağdaş Türk köylüleri üzerinde bir oyun düşünmüş.

"Umarım, suratım fazla sıkmadı canınızı" ithafıyla bir fotoğrafını hediye etti bana.

22 Eylül 1954

Bugün, rejisör İ.M. Tumanov ve Puşkin tiyatrosu ressamı E.K. Kovalenko ile birlikte, "Bayramın İlk Günü" oyununun sahnelenmesi tasarımıyla ilgili olarak Nazım'daydık (Moskova'daki evinde). (29) Nazım. binlerce yıllık Çin gravürlerinin baskılarını göstererek Doğu'nun Avrupa sanatına etkisinden söz etti. "Bizde birileri, Matisse'e ve diğer ressamlara, onların yapıtlarındaki bu etkileri görmeksizin ve bu sanatçıları haksız yere biçimcilikle suçlayarak sövüyorlar."

28 Ekim 1954

Nazım geçenlerde Gürcistan'dan döndü ve bugün Peredelkino'daki evinde birlikteydik.

Gagra'da dinlenmiş, Suhumi ve Batum'a, sonra Soçi'ye gitmiş, Ritsa

gölünde yolculuk yapmış, sonra Tiflis'te dört gün geçirmiş. Yolculuğundan çok hoşnuttu.

"Bir Aşk Masalı"nı Suhumi tiyatrosunda da, Marcanişvili tiyatrosunda da görmüş Her iki sahnelenmede de, hem başarılı yanlar, hem başarısız yanlar olduğunu söyledi. Mehmene Banu rolünde Veriko Ancaparidze'yi çok beğenmiş, A. Maçavarian'ın oyun için yaptığı müzik de hoşuna gitmiş. Her iki oyunda da dekorasyondan hoşlanmamış: "ressamlar renkleri duyumlamıyorlar." Suhumi tiyatrosunda aktris S. Kançela'dan övgüyle söz etti: "...benim yazdığım gibi, istemli bir Şirin bu." Böyle küçük bir cumhuriyette üç tiyatronun birden (üçüncüsü, Batum tiyatrosu) oyunlarını sahnelemesi çok etkilemiş onu. Başta Georgi Leonidze ve Iraklı Abaşidze olmak üzere sık sık karşılaşıp görüşmüş şairlerle. Marcanişvili tiyatrosu, Nazım'ın onuruna, Yukariu Funikuler alanındaki restoranda bir şölen vermiş.

Suhumi ve Marcanişvili tiyatrolarının binalarını, Rustaveli tiyatrosundan daha çok beğenmiş: "Altın ve kadifeye tahammülüm yok şimdi. Büyük Tiyatro iğrenç görünüyor bana." Tiflis'e hayran olmuş, fakat Batum, ülkemizde ilk gelişinde, 1921'de daha ilginç görünmüş. Mtsheta'daki manastır ("Sveti Tshoveli") ve Saguramo'daki İlya Çavçavedza müzesi büyük bir etki uyandırmış üzerinde.

Rustaveli ve şiiri üzerine sorular sordu bana.

Gürcistan'da çok çalışmış. Yolculukta yazdığı "Deniz" adlı şiirini ve daha önce Çekoslovakya'da yazdığı "Bazı Anılar" adlı şiirlerini okudu bana (yani, kendisi çevirdi Rusçaya), "Bazı Anılar" şiirinde şair, "Franştişkovi Laznide" kaplıcalarından, düşünceler yoluyla, gençlik günlerinin Moskova'sına - onun kendi öz şehri olan Moskova'ya geçiyor. (30) Yakında "Novı Mir"de, Macaristen, İvanova kenti ve belki Gürcistan üzerine şiirlerinden bir dizi yayınlayacak.

"Enayi" oyunu üzerindeki redaksiyon çalışmasını bitirmiş. Sovyet temaları üzerinde oyunlar yazmak istiyor. Fakat varolan yapıtlarından yola çıkmak ona daha kolay görünüyor ve bu oyunlara şu noktalarda yaklaşım yolları arıyor: 1) Klasik Rus yapıtlarından (Tolstoy, Dostoyevski, Çehov, Gorki. Fakat Gogol ya da daha önceki yazarlar değil) bu durumu almak, ve bu durumu yeni koşullara taşımak. Ve döneminde trajik olan bu durum, günümüzde hiç de böyle görünmeyecek, ve bir çıkış yolu bulunacaktır (diyalektik); 2) Klasik yapıt kahramanlarının Sovyet koşullarındaki soyları (evlatları); 3) Sovyet yapıtlarından birinin kahramanlarını yeni koşullara almak.

Bu karşılaşmamız sırasında Nâzım yatakta yatmaktaydı. Şöyle dedi: "Kendimi hiçbir zaman bu kadar kötü hissetmedim. Sevgili elde edilmez ol-

duğunda daha şiddetle sevilir; çalışmadığın zaman da insan özellikle çalışmak istiyor ve kafada bir yığın düşünce oluyor. Yine de çok yazıyorum, ama bunları daktiloya çekmek gerek. Bu ise güç bir şey, Soluğum tıkanıyor."

Hint filmi "Avare"ye veryansın ediyordu. "Sahte bir Doğu bu. Bu türden filmler 15 yıl önce Mısır'da ortaya çıktı, daha sonra, 5-10 yıl önce Türkiye'de."

Hemen hemen yarısını, aşağı yukarı 65 bin dizesini hapishanede yazmış olduğu "XX. Yüzyıl" destanını sordum. Yeni biçimlerle kurulmuş bir destan bu. Böylesine sir şiir yığınının algılanmasını kolaylaştırmak için lirik şiirin, düzyazının, romanın, dramın ögelerinden ve yöntemlerinden yararlanılmış. Elyazmalarının bir bölümü polisin eline geçmiş, bir bölümünü yanında getirmiş, bir bölümü Türkiye'de saklanmış.

10 Aralık 1954

Peredelkino'da, Nâzım'dayım. İki gün kaldığı Leningrad Dram Tiyatrosu'nda (31) "Bayramın İlk Günü"nün 8 Aralık sabahı yapılan genel gözden geçirilmesini (Nâzım'ın deyimiyle "muayenesini") ve akşamki gösteriyi izlemiş. (32) Gösteriden çok hoşnut. "Hepsi iyi oynuyor. Rejisörlük açısından oyun çok sağlam düzenlenmiş, Meyerhold'da olduğu gibi somut görevler verilmiş oyunculara. Dekorasyona gelince, olay altı yerde geçeceğine dört yerde geçiyor, demek bir şeyler değiştirilmiş, fakat genelde başarılı. Müzik çok iyi seçilmiş. Ne etnografizm, ne de yoz bir güncel yaşamsallık. Bu bakımdan seyirciler, sahnedeki oyuncuları anlıyor. Tasavvur edemezsiniz, ne kadar güzel bir gösteri bu." "Hiçbir oyununuzun sahnelenmesi konusunda bu kadar iyi şeyler söylemediniz," dedim. "Gerçekten öyle.." diye karşılık verdi. "Genel gözden geçirimden sonra toplulukla sohbet yaptık. Gündüzün benim önerilerimle bazı düzeltmeler yaptılar, akşam ise kapalı gişe oynayan gösteri büyük başarı kazandı. Seyirciler kâh kahkahalarla gülüyorlar, kâh bir anda başka bir duyguya geçiyorlardı; gergin bir izleyişti bu. Yazarın tiyatroda olduğunun seyirciye söylenmemesini istedim, tepkilerini dolaysız izleyebilmek için. Sonra alkışlarla çıktım.

Ertesi gün Gorki Büyük Dram Tiyatrosu artistleriyle konuştum. "Bir Aşk Masalı"m sahnelemeye hazırlanıyorlar. Sonra da öğrencilerle sohbet ettim."

İsteği üzerine, "Enayi"nin yeni yazımının ilk bölümünün müsvette çevirisini okudum kendisine. (Oyunu E. Babayev ve L. Starostov çeviriyorlar.)

Benim de katılmamla yazmayı tasarladığı yeni oyun hakkında şöyle

dedi: "Bana, konusu Sovyet koşullarına uygulanabilecek bir edebiyat yapıtı gösterin, onu okuyup hemen çalışmaya koyulalım."(33)

20 Aralık 1954

Sovyet Yazarları İkinci Genel Kurultay oturumunda karşılaştım Nâzım'la (Kremlin'de, kurultayın açılışında da vardı.) Üç sorun üzerinde konuşma yapmaya hazırlanıyor: Sovyet edebiyatının radyoda propaganda edilmesi; sanatsal biçiminin şu ya da bu ideolojik yönelişe bağlı olmayışı "Mayakovski'nin 'basamak'larının yardımıyla gerici şiirler de yazılabilir ve Stanislavski sistemiyle gerici gösteriler de düzenlenebilir"; ve bir de Uluslarla ilişkide gerekli özeni gösterme konusu "Amiraly Uşakov filminin gösterilmesi sırasında 'vurun Türklere"diye bağırdılar ekrandan, sinemadan kaçmak istedim, öldürürler diye korktum."(34)

Yurt dışına çıkışı öncesinde,(35) ben ve Eck, Vtoraya Pesçanaya sokağındaki evinde Nâzım'la birlikteydik.

İki oyun tasarısını anlattı bize:

"Oyunlardan birinin adı "Kar".Üç kişi var oyunda: Yoksul bir köylü, karısı, ve kadına âşık bir bakkal. Oyun 22 tablodan oluşuyor. Sahneler ve anıtsal - monologlardır bunlar. Oyun, seyircilere konuyu anlatın bakkalın monologuyla başlıyor.

Türk köylerinin, kışın birkaç ay süresince tüm dünya ile bağlantısı kesilir (radyo bağlantısı kalır sadece).

Köylü ve karısı çok seviyorlar birbirlerini, derin iç yaşamları olan kişilerdir bunlar. Fakat duygularını anlatamazlar, bir ölçüde başaramazlar bunu.

Köylünün evine köyün ağasının oğlu saldırır, köylü kendini savunurken öldürür adamı (sahne arkasında geçer bu olay). Köyde hapishane yok. Zaten katilin bir yere gidemeyeceğini düşünerek bahara kadar özgür bırakırlar onu. Fakat bir yolunu bulup köyden ayrılır o yine de, ama mahkemeden kurtulmak için değil de neredeyse doğurmak üzere olan karısına komşu köyden iyileştirici bir ot bulup getirmek için.

Şöyle bir sahne var daha sonra: Kadın yalnızdır, yanılsamalar biçiminde düşlerini görürüz. Bir zamanlar kente gitmiştir bir kez, şimdi cilalı pabuçlar ve neye yarayacağını bile bilmediği çeşitli lüks eşyalarla dolu vitrinler geçmektedir düşünden. Çok güç bir sahne bu, henüz bir türlü başaramadım. Kadın, yeni doğan çocuğunu kendi vücuduyla örter ve kendisi soğuktan ölür.

Köylü döner, olup biteni görür, çocuğunu alır ve yeniden ayrılıp gider, fakat bu kez bütün bütüne.

Bir başka oyun daha tasarladım evlilikte eşlerin birbirine bağlılığı, toplumsal ikiyüzlülük ve kadının insanca onuru konusunda. Başlangıçta, koca henüz yolun başında bir gazeteci, karısı ise tütün fabrikasında işçidir. Onbeş yıl geçer, Koca, yüksek bir yer elde eder milletvekili olur. Kadın fabrikadan ayrılalı çok olmuştur. Kocasının bir sevgilisi olduğunu öğrenir ve kendisini terk edeceğini bildirir adama. Adam karısının ayrılmasına karşı çıkar; çünkü aile dağılacak ve bu toplumsal skandal sonucunda bulunduğu mevkiden düşecektir. Kadın, ikiyüzlülük istemediğini, onun toplumsal konumunun kendisini ilgilendirmediğini; aileye gelince, istiyorsa zaman zaman gelip kızını görebileceğini söyleyerek yanıtlar kocasını. Onbeş onaltı yaşlarındaki kızları da annesiyle aynı düşecektir. Kadın, kızını alarak ayrılır ve yeniden çalışmaya başlar.

Oyunda bir de kötü çift vardır: eşler birbirlerine ihanet etmekte, fakat ailenin görünüşünü koruyarak kamuoyunu aldatmaktadırlar.(36)

Bu oyunlardan başka, Türkiye'de 1930 yılları ortalarında yazdığım "Unutulan Adam" adlı oyunumun da yeni bir yazımına hazırlanıyorum. Olayın kahvede geçtiği son sahneyi bir başka sahneyle değiştireceğim." (37)

Nâzım, Mayakovski Tiyatrosu'nda "Hamlet"i seyretmiş. Gösteride Hamlet'in kendisinin neredeyse hiç bulunmadığı, çünkü dekorasyonların tüm gösteriyi de doldurduğu kanısında. Buna karşılık, E.V. Samoylov'un, Meyerhold'dan yola çıkarak yaptığı şeylerin iyi olduğunu söylüyor.

Bana Sofya 'da basılan Türkçe bir şiir kitabını armağan etti. "Umarım, nasıl olsa Türkçe öğreneceksiniz" diye bir ithaf yazısıyla.

13 Nisan 1955

Nâzım 9 Nisanda yurt dışından döndü. Dinçleşmiş, canlanmış. Fakat sağlığı konusunda sorumu "Nasıldıysam öyle kaldım," diye yanıtladı. Yorulmuş. Viyana'ya Budapeşte'ye, Prag'a, Bratislav'a, Brno'ya, Varşova'ya, ve bazı kentlere ikinci kez gitmiş. "Bir Aşk Masalı" Çekoslovakya'da, kimilerinin adlarını bile bilmediği yedi kentte birden oynuyor. Brno"da, "Bayramın İlk Günü"nün çok başarılı bir sahnlenmesini izlemiş. "Karşılıştıkları ilk Türk ben olduğum halde," diyor.

İstanbul'dan, karısından iki mektup ve Nâzım'm Türkiye'den ayrılışından iki ay önce doğan oğlunun bir fotoğrafını almış. Demek, çocuk dört yaşında şimdi. Nâzım "Ayrılırken," diyor, "karımdan, birincisi, çocuğu hiçbir zaman dövmeyeceği, ikincisi her zaman sokağa çıkmasına izin vereceği konusunda söz aldım. Demokratik bir mahallemiz var; varsın öteki çocukların arasında büyüsün çocuk. Karım şimdi, oğlanın çeşitli küfürler

öğrendiğini yazıyor. (Nâzım keyifle anlatıyor bunu ve ekliyor) Bizim Türk dilinde anlatım gücü çok yüksek küfürler vardır... Ankarada kızkardeşimle birlikte oturan annemle ilgili olarak bir şey yazmamış; karım, bu da çok kaygılandırıyor beni."

Yanımızda bulunanlardan biri Nâzım'ın Polonyalı atalarından söz açınca,(38) Nâzım Polonya'da akrabalarını gördüğünü anlattı. Bunlardan biri av tüfeği bulundurduğu için yakalanmış. Nâzım, bıyık altından gülerek anlatıyor: "Eski kont ne de olsa, avcılığa alışkın." Nâzım'm ricasıyla bırakmışlar adamı.

Yurt dışında bulunduğu sürede üç şiir yazmış sadece: Üçü de atom bombasının yarattığı tehditle ilgili: "Japon Balıkçısı", "Kız Çocuğu", "Bulutlar Adam Öldürmesin" "Kar" oyununu yazmamış, bu konuda bir roman yazmaya karar vermiş.

Sohbetimiz sırasında Acarsk yayınevinin temsilcisi geldi. Nâzım'm şiirlerinin Rusça çevirilerinin yayınlanması konusunda anlaştılar. Nâzım şiirleri alıp, bir şeyler daha alarak birleştirecek - böylece kendine özgü bir montaj- şiir çıkacak. (39)

Nâzım, Charlie Chaplin'in yurt dışında gördüğü filmlerinden söz etti. "Monsieur Verdu, dâhice bir film"

Söz resimden açıldı. Nâzım bizim sanat eylemcilerimizden bazılarının Picasso'ya karşı olumsuz yaklaşımlarına çok öfkeleniyor. "Fakat, Picasso'nun ve birçok Fransız ressamının yapıtlarını müzelerden atan Hitler'dir." Aleksandr Gerasimov'u anımsayarak şunları söyledi: "Sanatı baltalayan bir kişi o. Sovyet insanlarının zevkini bozuyor. Portresini çizdiği kişileri güzel ve yirmi yaş daha genç gösteriyor, ve bu yüzden onların hoşlarına gidiyor bu portreler, fakat pis bir iş bu. Kendisi için başka şeyler çiziyor ama. Peysajlarım gördüm. Şöyle şeyler! Nâzım, başparmağını olumluluk işareti olarak yukarı kaldırıyor, bu son sözcükleri söylerken.

Sohbetimize katılanlardan, genç Azerbaycanlı hanım, Surikov Sanat Enstitüsü mezunu, heykeltraş Minaber Azayeva, Nâzım'ın payladığı ressamları savunmaya yelteniyor: "Nâzım emmi, "yani Nâzım amca", yurt dışında bizim sanatçılarımıza sövüyorlar ama. Sovyet sanatçısıdır diye.." Nâzım adamakıllı haşlıyor kızı: "Yalan söylüyorlar! Amerika"da sık sık Şostakoviç'in yapıtları çalınıyor, Paris radyosu Haçaturyan'ı yayınlıyor, Şolohov'u düşmanlarımız bile çevirip yayınlıyorlar, gerçek bir sanat bu; pek çok sanatçımızı ise tanımıyorlar, çünkü kötü sanatçıdırlar da ondan."

Hemen oracıkta raftan, Rus el zanaatçılığı ürünü ağaçtan oyma bir

oyuncak alıyor eline: At üstünde bir delikanlı. "Bak: tasarımsal olarak yapılmış bir şey bu. İnsan böyle oturmaz at üstünde. Olması gerekli ayrıntılar yok bu yapıtta; fakat en başta gelen bir şey var: Görüyor musun bu tüccar oğlunu, nasıl da kurum satıyor. Yapıtın tüm imgesi, bu duruştadır. İşte Rus sanatının ulusal, halksal kökleri. Fakat sanatçılar ayrıldılar bunlardan, bu kökler yok onlarda. Rus aristokrasisi ve burjuvazisi, Batıya öykünmüşlerdi; hattâ öykünercilere öykündüler, Versailles'dan alınma Alman Sansusi'ne (40) öykündüler. Soysuz ve geri zevkler bunlar. Ve sanatçılar da onların arkasından gitti. Sanatçı olmak için, gerçekçiliği doğalcılıktan ayırmak gerekir.(41)

14 Nisan 1955

Bugün Birlikler Evi'nin (Dom Soyuzov) sütunlu salonunda, ölümünün yirmibeşinci yıldönümünde Mayakovski'nin anısına bir gece düzenledi. Orada karşılaştığım M. Azayeva şöyle dedi: "Dünkü konuşmadan sonra oyuncaklara daha dikkatle baktım ve Nâzım amcayı anladım."

Bu gecede Nâzım da bir konuşma yaptı:

"Sovyet halkı en iyi şairi sayıyor Mayakovski'yi. Tükiye'de biz de en iyi şair saymaktayız onu. Belki bugün resmen kabul edilmiş değil bu, fakat yarın kabul edilecektir.

Mayakovski'yle tanıştığımda ondokuz yaşındaydım. Tanınmamış bir Türk şairiydim ve burada, Moskova'da, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde öğrenim görüyordum. O ise ünlü bir Sovyet şairiydi ve adı Sovyetler Birliği dışında da biliniyordu. Fakat, daha ilk karşılaşmamızda, bir yoldaşın başka bir yoldaşa, daha yaşlı bir komünistin genç bir komüniste davranacağı gibi davrandı bana. Gerçek bir demokrat şair gördüm onun kişiliğinde. İnsanların en demokratı olan Lenin üstüne şiir yazması boşuna değil, demokrat bir insandı kendisi de.

Şimdi müze-evinin kapısı halk için her zaman açık. Sağlığında da evinin kapıları her zaman böyle açıktı; yapıtları ve ruhu böyle açıktılar. Otuz yıl önce Politeknik müzesinde Mayakovski'yle birlikte şiir okudum. Moskovalıların önüne hemen hemen ilk çıkışıydı bu. Korkuyordum. Fakat Mayakovski: Korkma Türk, dedi anlamayacaklar nasıl olsa. Şimdi sizlere, o zaman okuduğum aynı şiirleri okuyacağım." ("Yeni Sanat" adlı şiirini okudu.)

15 Nisan 1955

Nâzım bugün, yine Mayakovski'nin anısına, bu kez aktörler Evi'nde rüzenlenen gecede bir konuşma daha yaptı. Coşkuyla karşıladılar onu. Şöyle dedi: "Mayakovski öylesine büyüktür ki, onunla karşılaştırıldığımızda, biz çağdaş şairler, hepimiz küçük kalırız. Bizim öğretmenimizdir.

1951 yılında Moskova'ya geldiğimde, ertesi gün tiyatroya gidip Mayakovski'nin bir oyununu görmek istedim. Fakat, yirmi yıldır artık Mayakovski'nin oynanmadığını söylediler bana. Mayakovski'nin hâlâ oynanmaya başlanmamış olması benim için büyük bir üzüntüydü.

Mayakovski'nin oyun yazarlığı çetindir,; fakat Sovyet tiyatrosu nasıl onsuz yapılabilir? Tiyatroların, bu dâhi oyun yazarının yapıtlarına sahnelerini tekrar açacaklarına çok memnunum. Sovyet oyun-yazarlığı için taze bir kan olacaktır bu. Tüm Tiyatroların ve oyun yazarlarının Mayakovski'yi öğrenmeleri gerekir. İki üç yıl sonra Moskova'daki büyük tiyatrolarda Mayakovski'nin yapıtlarının sahneleneceğini görmeyi düşlüyorum."

Nâzım konuşmasını, yine Mayakovski'yle birlikte şiir okuyuşlarını anlatarak tamamladı.

16 Nisan 1955

Nâzım bugün V.V. Mayakovski kitaplık-müzesinde, "Mayakovski ve Sinema" gecesindeydi. Senaryosunu Mayakovski'nin yazdığı ve başrolünde oynadığı "Serseri ve Kız" filmini seyretti. Yanyana oturuyorduk. Birinci bölümün gösterisi sırasında "Bu konu şarkılar ekleyerek yeniden ele alınabilir, o zaman 'Avare'nin başarısını kazanır," dedi, Üçüncü bölüm gösterilirken: "Çekim planı açısından çok ilginç kareler var." (yani kompozisyon açısından) Sonuçta: "Mayakovski çok iyi, fevkalade oynuyor," dedi.(42)

16 Mayıs 1955

Leningrad Dram Tiyatrosu "Bayramın İlk Günü" gösterisini Moskova'ya getirdi. Bugün MHAT binasında genel gösteri vardı. İkinci ve üçüncü bölümler arasında V.O. Toporkov, sahnede bir konuşma yaparak, Sanat İşçileri Merkez Evi adına tiyatroya ve yazara teşekkürlerini bildirdi. Nâzım şöyle yanıtladı onu:

"25 yıl, hatta daha da önce, öğrenciyken, bu binada MHAT'ın büyük

gösterilerini izlemiştim. Burada, oyunumu MHAT topluluğunun oynamayışı tuhaf bir şey. Fakat MHAT'tan daha kötü oynanmıyor. Bu binada yer alan bir gösteri benim için çok heyecan vericidir. Leningrad tiyatrosuna, buraya gelmelerinden ötürü teşekkür ederim."

Temsilden sonra, kuliste, Leningrad Dram Tiyatrosu topluluğu önünde gösteri üstüne bir görüşme yapıldı.

Nâzım'ın konuşmasının başlangıcını not edemedim; daha sonra söyledikleri şöyle:

"...Ölümün geldiğini, yaşamınsa kendi yolunda gittiğini göstermek istedim. Fakat gösteride ölüm hissedilmedi, ve geri kalan şey de başarılamadı. İnsanların üzüntüleri hissedilmedi. Bir kapitalist ölüyor, canı cehenneme, ama bir insandı ölen. Ölüm karşısında korkuyu hissetmedim. Ölüm düşüncesinin altını çizmek için kamburu sokmuştum oyuna: Çünkü ölümü çağrıştırıyor o.

Ferhunde, bir sömürücü, bir yırtıcı değil sadece; içtenlikle ağlıyor. Diğer bir yön, paradır. Üçüncüsü, oğluna sevgisidir. Oyun kişileri tek boyutlu değillerdir.

Pek çok şey başarıya ulaşamamış gösteride. Felsefi yanı yitmiş.

Ben, karşıtlıklar (kontraslar) üzerinde kurmaya çaba gösterdim oyunumu. Büyük klasiklerin ilkesi, karşıtların birliğidir (gülünç ve trajik olanın). Tek yöntem değildir bu, fakat ben bu Shakespeare yönetimini seviyorum.

Leningrad'da izlediğim gösteri büyük bir etki yaratmıştı üzerimde. Sanırım oyuncular böylesine girmemişlerdi oyunun yaşamına. Tüm metin tazeydi henüz kendileri için. Şimdi geliştirmişler oyunlarını,fakat çok alışkın oyunuyorlar. Her şey daha köşeliydi şimdi daha yuvarlak, daha yumuşak olmuş,

Oyun MHAT'tan daha kötü oynanmıyor diye boşuna söylemedim. Eğer MHAT oynasaydı bu oyunu, aynen aksaklıklarla oynayacaktı.

7 Haziran 1955

Merkezi Konferans Örgütü, bugün, Politeknik Müzesi Büyük Dinlenme Salonu'nda Nâzım için bir sanat gecesi düzenledi. Nâzım şunları söyledi.

"Yaşamda, insanın alışamayacağı şeyler vardır. Aşka alışmak olanaksızdır...

Bu salonda, gençken (şimdi güçlükle tırmandım basamakları, şu kalp

yüzünden, allah kahretsin!", Moskovalılar önüne çıkmıştım. O zaman XX. yüzyılın en büyük, dâhi şairi Mayakovski yardım etmişti bana. Şura cıkta duruyordu, ve salon öylesine kalabalıktı ki, güçlükle soluk alınabiliyordu...

Bu salon, kutsal bir yerdir benim için. Uzun yıllar sonra Moskova'ya döndüm. Gelişimden birkaç gün, ya da birkaç hafta sonra, üstünde adımın yazılı olduğu afişler gördüm sokaklarda. Moskova'da, bir afişte adımın olması çok şaşırtıcı bir şeydi benim için. Fukara Türk şairine gece düzenlemişlerdi, çok heyecanlandırmıştı beni bu.

Sonra ikinci bir kez daha topluluk önüne çıktım burada. İçinde küçücük bir fotoğraf olan, bir mektup aldım. Gözlüklü, miyop, ve çelimsiz olduğu anlaşılan genç bir adamın fotoğrafıydı. Fotoğrafın koyunda saklanıldığı belliydi. İlişikteki notta ise şunlar yazılıydı. "Senin, yaşam kenti diye adlandırdığın kenti savunurken can verdi o. Annesi." Belki de, kadıncağızın elinde kalan son fotoğraftı bu. Çok aradım onu. Benim için değerli bir hazinedir bu fotoğraf. Eğer buradaysa annesi, yazsın bana, oğlunun son fotoğrafını geri vereyim.

Öğretmenimiz Mayakovski, az çene çalmak, çok sohbet etmek gerektiğini söylemişti. Şimdi doğrudan doğruya oturduğunuz yerden soru sorun bana, yanıtlayayım."

"Aynı anda iki senaryo üzerine: Biri, "Bir Aşk Masalı", Çek sineması için; öteki, yeni bir senaryo. Bundan başka, Sovyet ve Türk halklarının 1917'den günümüze kadar ilişkilerinin betimleneceği bir roman. Çizmeci nasıl bir çizme yapmadan duramazsa, ben de öyle, şiirler yazıyorum.

Annemin sağlığı nasıl mı? Bilmiyorum. Ancak bir aydır ailemle yazışma olanağına sahibim. Evim polisle sarıldı. Annem başka bir oda tutmak istiyordu, fakat polis korkusundan vermiyorlar."

Soru: "Mayakovski'nin en çok hangi şiirlerini seviyorsunuz?"

"Sevgilinin gözlerinin mi, burnunun mu daha çok sevildiği nasıl söylenebilir? Mayakovski'yi tepeden tırnağa severim.

Bir şiir okuyayım." (Kerem Gibi'yi okudu.)

Soru: "Mayakovski'yle karşılaşmalarınızı anlatır mısınız?"

"Moskova'ya gelir gelmez, Komintern delegelerinin ve bazı Rus yoldaşların kaldığı Lüks adlı otele yerleşmiştim hemen. Şura ve Leyla adlarında iki kız kardeşle tanıştım burada. Bir gün Şura'yı görmeye gittiğimde, küçük odalarından sesler taşıyordu. Tüm sesler içinde de çan sesi gibi görkemli ses hepsini bastırıyordu. İri yarı, geniş omuzlu, kafası usturayla traşlı bir adamın sesiydi bu. Herkese sövüyormuş gibi geldi bana. Şura yoldaş beni tanıştırdı.

Daha önce, Batum'da, sütun biçiminde basılmış (kıtalara ayrılmamış) Rusça bilmekle övünen bir Türk şiirleri bana okumuş, fakat çevrilmeleri olanaksızdır, demişti. Yazarın adını da söylemişti: Mayakovski. Mayakovski'nin neden sütun biçiminde yazdığı çok ilgimi çekmişti. Yolda Şura beni kendisiyle tanıştırdığında, bu soruyu sordum Mayakovski'ye. Rusçam kötüydü.

Pek çok edebiyat okulu vardı o sırada... Bu salonda, Mayakovski'yle birlikte şiirlerimi okumaya başladım. İki kez de Üniversite salonunda şiir okuduk onunla. Bir gün birisi, fütüristlerin psikolojiyi reddettiğini söyledi bana. Hoşuma gitmedi bu iş. Konstürüktivistlere yanaştım. Mayakovski "dönek Türk!" dedi. Fakat onunla dostluğu sürdürdüm.

Sık sık canını sıkacak şeyler yaparlardı ona; bir keresinde neredeyse ağlamak üzereydi kendisini gördüğümde. Tversk bulvarında bir kitap pazarı açılmıştı. Her yazar kendi kitaplarını satıyordu burada. Mayakovski de. Fakat çok kederliydi, hatta yaşlar tanelenmişti gözlerinde. "Görüyor musun, ne yapmışlar bana," dedi. "Kitaplarımı vitrine bile koymamışlar."

Mayakovski'nin tarjedisi büyük bir adamın trajedisidir, ve salt kişisel bir şey değildir. Öldüğünde Türkiye'deydim. Gerici basın Sovyetler Birliğinin en büyük şairi kendini öldürdü diye yaygara kopardı. Ben sadık bir öğrencisi olarak onun savunmasını üstlendim. Bizim burjuvazi, kendi kara para propagandası için yararlanmak istiyordu Mayakovski'nin intiharından. Fakat biz Türk halkına, Sovyet halkının bu büyük şairini sevdiğini ve saydığını anlattık."

Soru: "Genç Türk şiirinden, öğrencilerinizden söz eder misiniz?"

"Türkiye'de azgın teröre karşın, tüm yetenekli kişiler bizimledir. Genç kuşağın en iyi şairleri partinin ya üyesi, ya sempatizanı, ya da Sovyetler Birliğinin dostu olan dürüst yurtseverlerdir. Ve bu koşullarda, pek çok şiir ve küçük öykü çok güçlüdür.

İşte genç şairin şiiri, topu topu dört dize:

Gerçeği söyleyeni
Dokuz köyden kovarlar
Fakat onuncu köy vardır
Yaşasın onuncu köy!

Biz Türkiye'de edebiyat alanında güçlüyüzdür." (44)

15 Temmuz 1955

Bugün Peredelkino'da Nâzım'daydım. Bir süre önce Helsinki Dünya Barış Konseyi toplantısından döndü. Atom savaşı üzerine üç şiiri pek çok dile çevrilerek, bildiri, afiş ve broşür biçimlerinde pek çok ülkede yayın-

landı. Nâzım bana bunlardan, Resifi'de (Brezilya) Georga Amado tarafından Portekizceye çevrilerek dağıtılan bir broşür ve Viyana'da dağıtılan Türkçe bir bildiri verdi. Viyana'da birçok dillerde çevirileri yayınlanmış şiirlerin. Bu bildiriler ve afişler pek çok ülkede sokaklarda satılmış. Nâzım Konsey'in birkaç yüz delegesinin bu satıştan toplanan parayla Helsinki'ye geldiklerinde söylüyor.

"Bu şiirleri, toplumsal konumuna ve siyasal inançlarına bakmaksızın her okura ulaşsınlar düşüncesiyle yazdım,"dedi. "Zaten barış savaşımına en geniş insan yığınlarını çekmek gereklidir."

Nâzım, sekreterlikten ve (bu sözü Fransızcasıyla, "sektarizm" olarak kullanıyor) halk yığınları üzerindeki etkileri elde olmayarak sınırlanmış bulunan Türk ve başka komünist partilerinin kimi zaman düştükleri hatalardan zöz etti. "Uzun bir süre 'yurt' sözünü kullanmadık, insanların ulusal duygularını hesaba katmadık, yürek sözü edilmesi gereken yerde 'mantık' sözcüğünü kullandık, v.b.

Söz Pablo Neruda'nın şiirine geldi. Şöyle dedi Nâzım: "İki aşırılık var: Tvardoski sadece klasik şiiri, Neruda sadece serbest şiiri kabul ediyor. Ne biriyle, ne de ötekiyle aynı görüşte değilim. Evet, ben Blok gibi, Mayakovski gibi, Baudelaire gibi yazmak isterdim. Fakat Nekrasov gibi, Neruda gibi yazmak istemem. Yine de Neruda'yı büyük şair sayarım." Leonid Martınov'un şiirini çok övdü.

Otoriteler sorununa değindik. Nâzım şunları söyledi bu konuda: "Bana Marks şöyle dedi denildiğinde diyeceğim yok; Engles şöyle dedi denildiğinde diyeceğim yok; Lenin şöyle dedi denildiğinde diyeceğim yok. Fakat, Gorki şöyle dedi denildiğinde, bu, kabul edilmesi hiç de bir zorunluluk değildir benim için. Gorki akıllıca pek çok şeyler söylemiştir, fakat sıkça da yanılmıştır."

Nâzım ve ben Moskova'ya onun arabasıyla döndük. Eski Novinsk bulvarı üzerindeki Çaykovski sokağından geçerken, bir yeri göstererek şöyle dedim: "Anımsıyor musunuz Nâzım, bizim Mayerhold okulu buradaydı, siz de gelirdiniz buraya geçenlerde yıktılar evi." Şöyle karşılık verdi: "Fark etmez. Zaman gelecek, burada büyük bir anıtı dikecekler Meyerhold'un. Sarsılmaz inancım var buna."

11 Ekim 1955

1 Ekimde Nâzım, Varşova, Prag ve Budapeşte yolculuğundan döndü. 3 Ekimde Vtarya Presçanaya sokağındaki evine gittiğimde, çok konuğu vardı, hemen hemen hiç konuşamadık. Ona sadece, otuz yılları sonların-

da haksız olarak mahkûm edilmiş kimselerin ve bu arada Meyerhold'un saygınlığının geri verilmesi (rehabilitasyon) sorununu görüşen savcılığın, Meyerhold'un akrabalarına, seçkin edebiyat ve sanat eylemcilerinin Meyerhold hakkında görüşlerini derlemelerini önerdiğini, benden bu konu hakkında yardım istediklerini söyledim. Nâzım da Meyerhold hakkında bir şeyler yazarsa iyi olacaktı. "Elbette," diye karşılık verdi. "Bu benim için büyük bir şereftir. Öbürgün yazacağım." Bu konuşmadan sonra Edebiyat Müzesinde Yesenin'in anısına düzenlenen geceye gitti. Orada, şairin oğlu, mühendis Konstantin Yesenin'le tanıştırmışlar onu. Konstantin Nâzım'a "Ben Yesenin'in oğlu ve Meyerhold'un üvey oğluyum. Meyerhold'un kim olduğunu biliyor musunuz?" demiş. Nâzım "Ya siz, Newton'un kim olduğunu biliyor musunuz?" diye karşılık vermiş. Bunu K.S. Yesenin anlattı bana. Sonradan kendisine sorduğumda, Nâzım da keyifle doğruladı bu konuşmayı.

5 Ekim sabahı Nâzım'a, yazlık evine telefon ettim. Telefona gelebilecek durumda değilmiş. Sağlığının pek iyi olmadığını, benden Peredelkino'ya gelmemi rica ettiğini söyletti. Yola hemen çıkamadım. Yazlığa vardığımda Nâzım'ın ateşi 39 derecenin üstüne çıkmıştı ve başucunda doktorlar vardı. Kendisini rahatsız etmemeye karar verip ayrıldım oradan. Zatürreeye yakalanmış (Yesenin gecesinde üşütmüş olmalı) ve birkaç gün sağlığı ciddi tehdit altında kaldı.

Sonra gitgide düzeldi. Bugün yeniden gittim görüşmeye. Yataktaydı. Hemen Meyerhold'a ilişkin yazıdan söz etti ve bunun çok kısa ve çok sert yazılması gerektiğini söyledi. Türkçe birkaç cümle yazıp bunları çevirdi bana. Ben redakte ederek makinada yeniden yazdım, o imzaladı.

"Meyerhold üzerine.

Sadece yirminci yüzyıl Rus tiyatrosu tarihi değil, fakat dünya tiyatrosu tarihi Meyerhold'suz düşünülemez. Bu büyük ustanın tiyatro sanatına getirdiği yenilik, Ekim devriminin insan yaşamına getirdiği yeniliğe dayanır. Bu bakımdan, akılalmaz engellere karşın, o şimdi de, Sovyet tiyatrosunda, dünya ilerici tiyatrosunda yaşamaktadır ve yaşayacaktır.

Nâzım Hikmet
Moskova, 11 Ekim 1955"

...Yesenin'den konuştuk. Nâzım şunları söyledi: "Bugünün önde gelen şairlerinden bazıları, onlar gibi yazamadıkları için Mayakovski'yi ve Yesenin'i sevmiyorlar. Bunlardan biri daha, Mayakovski'nin Rusça sözdizimi-

ni (sentaks) bimediğini söyledi. Dün, Whitman'ın anısına düzenlenen gecede(45) başkanlık divanında yanında oturduğum bir başkası da, Mayakovski'nin Whitman gibi yazdığını söyledi. Ne yani, hepimiz Whitman'da öğrenim gördük; ben de geçtim onun öğrenciliğinden. Yesenin'de harikulade bir içtenlik var. Fransızların bu şairi sevdiklerini, onda kendilerine yakın bir şeyler bulduklarını şaşırarak öğrendim. Bu, Yesenin'de, bir yandan hem Guillaume Apollianaire, hem gerçeküstücülük arasında ortak bir şey bulunması; öte yandan, şiire konuşma dilinin sokulmasıdır."

Nâzım'a Yesenin'le karşılaşıp karşılaşmadığını sordum. Onu bir kez bir kahvede gördüğünü, fakat konuşmadıklarını söyledi.

Sonra şunları anlattı:

"Tuhaf bir düş gördüm, neredeyse tiyatro oyunu gibi bir şey.

Bir Doğu evinin iç avlusunu gördüm düşümde.Çeşitli dairelerin pencereleri ve kapıları açılıyor bu avluya. Dairelerden birinde, yatağa çivilenmiş yatan felçli bir adam yaşamakta. Avluda olup biten her şeyi görüyor. Olağanüstü bir yeteneği var bu adamın: birisi için, candan, herhangi bir dilekte bulunduğu zaman, bu dileği yerine geliyor."

Konuşmamız sırasında orada bulunan Nâzım'ın bir Türk arkadaşı "Nedir, Tanrı mı bu?" diye sordu.

Nâzım, çok yalın bir biçimde, "Hayır, komünist," diye yanıtladı ve devam etti:

"Böylece bu hasta adam pek çok iyi iş gerçekleştiriyor: aptal, yavaş yavaş akıllanıyor; çirkin güzelleşiyor, yoksulun maddi durumu düzeliyor v.b. Fakat adamın olanakları üç koşulla sınırlı: birincisi, hiç kimse onun bu yeteneğini bilmemelidir, ikincisi, bir insan için ancak bir kez kötülük dileyebilecek ve sonra yeteneği yok olacaktır; üçüncüsü, kendisi için de en az bir kere iyilik dileyebilir ve bunun sonunda yeteneği yok olacaktır. Sevdiği bir kız var. Ona da, başkalarına olduğu gibi çok iyilik yapıyor; fakat kız, adamın kendisi hakkında duygularını bilmemekte, ve bir başkasını sevmektedir. Adam, kendisi için sağlık ve kızın gönlünü çelecek nitelikler dileyebilir, fakat başkalarına iyilik yapmak olanağını yitirmemek için böyle bir dilekte bulunmaya karar veremiyor. Kız, sevdiği adamla evleniyor, Bir zaman sonra hastanın durumu hızla kötüleşiyor. Sevdiği kız yanma gelip, gözyaşları içinde, kocasının ağır hasta olduğunu anlatıyor. Fakat düşümün (ya da oyunun) kahramanı, öyle bir durumdadır ki, ya kendisinin ya da bir başkasının iyileşmesini dileyecek kadar gücü kalmamıştır. Kızın kocası için iyilik diliyor ve ölüyor. Olay, "Bir Aşk Masalı"nda olduğu gibi eski zamanlarda değil, zamanımızda geçmektedir."

Budapeşte'deyken, Macar sineması için bir senaryo yazmış: "En Bü-

yük Kötülük" ya da "En Büyük Hekim".

Senaryo, şu sözlerin yer aldığı bir girişle başlıyor: "Bu olay Macaristan'da geçti. Çekoslovakya'da, Bulgaristan'da, hatta Sovyetler Birliği'nde de geçebilirdi. Fakat Macaristan'da geçti."

Küçük Macar kenti. Kent yönetmeni -haydi bu, parti kent komitesi sekreteri ya da kent Sovyeti başkanı olsun- herkesin sevgi ve saygısını kazanmış alçak gönüllü, genç bir adamdır. Fakat kentte, bu genç adamı yok etmek isteyen Yanoş adında bir düşman vardır...(46)

Nâzım Macaristan'da filme alınmasından bağımsız olarak, bu senaryo-

dan, Moskova Yergi tiyatrosu için Sovyet gereçleri üzerine yeniden oluşturarak bir oyun yapmaya hazırlanıyor. "Fakat eğer oyun günlük yaşam planında yazılırsa, yanlış bir yöneliş olabilir. Mayakovski'nin oyunlarında yaptığı gibi, çok tasarımsal bir ortamda oluşturmak gerekli onu."

1 Mart 1956

Bugün Sanat İşçileri Merkez Evi'nde Nâzım için bir gece düzenlendi. Nâzım şunları söyledi bu gecede:

"İlkin, Sanat İşçilerinin seçkin evindeki bu geceye çağrınızdan ötürü teşekkür ederim. İkincisi, sizlere (dinleyenler) buraya geldiğiniz için teşekkürler.

Yaşamım üstünde birkaç söz söyleyeceğim. Şaşılacak hiç bir şey yok bu yaşamda. Yeraltı Komünist partisinin üyesi, sıradanbir komünist olarak yaşadım. Türkiye'de 17-20 yıl hapiste yatmak olağan bir parti stajıdır. Bende dikkate değer olan şey, tüm komünistler için ortak olan şeydir. Gerçek bir komünist olmaya çaba gösterdim, güç bir şeydir bu. Ve yaşamımın sonuna kadar iyi, dürüst, sıradan bir komünist olmaya çaba göstereceğim.

Sovyet insanları beni dost olarak adlandırdıklarında, çok övünç duyuyorum bundan. Gerçekte de Sovyetler Birliği fiilen ikinci yurdumdur benim. Bu nedenle size, dosttan daha yakınım ben. 1919 yılında geldim Sovyetler Birliğine. Fena bir delikanlı değildim, gençtim. İlk kez burada sevdalandım, barışın ne demek olduğunu burda öğrendim. Ve kendi öz halkının nasıl sevilebileceğini de burada öğrendim. Burada, en büyük acıyı yaşadım, Lenin öldüğünde. Ve beş dakika saygı duruşunda bulundum tabutu önünde.

İnsanın yurdu, başından en büyük acının geçtiği ve en büyük mutluluğu yaşadığı yerdir. Bu nedenle ben Moskova'yı kendi kentim ve Sovyetler Birliğini ikinci yurdum saymaktayım.

Eski bir Moskova'lıyım. Ve eski bir Moskovalı olarak tiyatrolarımızdan söz etmek istiyorum. Ben çok şey öğrendim Sovyet tiyatrosundan. Türk halk tiyatrosu geleneklerini de bilirim. Fakat Avrupa tiyatrosuyla ancak Sovyetler Birliğinde tanıştım.

Moskova bir tiyatro cennetiyken Moskova'daydım...Stanislavski'ye, okuluna ve yöntemine çok sevgim ve saygım vardır. Fakat tanrıları sevmem ben ve bir tiyatro tanrısı bulunduğuna inanmam. Stanislavski'nin kendisi de böyle bir kişilik tapınıcılığına karşı sesini yükseltirdi. Bu alanda, gerçekçilik üzerinde bir tekel bulunması gerektiğini sanmıyorum. Bu

okulun, sosyalist gerçekçiliğin biricik, resmi bir okulu olması gerekmez.

Seçkin bir Vahtangov tiyatrosu vardı. Şimdi adından başka hiçbir şey kalmamış ondan. Orada ben "Prenses Turandot" diye harika bir gösteri izlemiştim. Meyerhold'un dâhi tiyatrosu vardı. Meyerhold, Vahtangov ve Oda Tiyatrosunun, (Kamerniy) pek çok yöntemi, şimdi de tiyatrolarda, hatta Küçük Tiyatro'da bile varlığını sürdürmekte. Fakat bu bir kaçakçılıktır. Her tiyatronun kendi çehresine sahip olması gerekir.. Sosyalist gerçekçilik bir biçim sorunu değil, bir dünya görüşüdür. Her tiyatro, Marksizm-Leninizm ilklerinden hareket etmeli ve kendi özel biçimine sahip olmalıdır. Ancak böylece bir tiyatro cenneti yaratabiliriz.

Sanatın Leninci anlayışında ısrar etmeliyiz. Parti sanatı anlayışında bükülmez Leninciler olmalıyız. Ancak böylece gerçek sanatı yakalayabiliriz."

Peredelkino, 27 Mayıs 1956

Nâzım, geçenlerde döndüğü ülkelerde (Çekoslovakya, Macaristan, Polonya) oyunlarının ve oyunlarından yapılan filmlerin sahnelenişini ve yapım özelliklerini anlattı. "Bir Aşk Masalı"nın Çek ve Bulgar sinemalarınca yapılan filmin yapımından hoşnut değil. "Yönetmenler, devasalığı amaçlıyor. Eski Alman filmlerinde olduğu gibi. Yağlı boyaya benziyor bu. Oysa burada sulu boya gerekli, İran ve genellikle doğu minyatürlerinden kaynaklanmak gerekli. Bu Doğu minyatürleri, birinci plânda dağlar ve evlerin değil, insanların bulunuşuyla güzeldirler. Bu çekimde ise dekorasyonlar insanı ezebilir."

Macaristan'da "İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu?" konusundaki film yapılmayacakmış. Çekoslovakya'da ve Polonya'da ise bu oyunu tiyatrolarda sahnelemeye hazırlanıyorlarmış. Çekoslovakya'da belki filme alınması olasılığı da varmış. Adlar ve durumlar yerel koşullara uydurulmuş; hattâ bazı bölümlerin keskinleştirilmesi gerekmiş.

"Çekoslovakya'nın Olomouts kentinde "Yusuf ve Zeliha" oyunumu 'Yusuf ve Kardeşleri' adıyla gördüm. Krakov'da "Bayramın İlk Günü" başarıyla sergileniyor "Enayi" ise Polonya'da başarı kazanamadı."

Oyunlarda kullanılabilecek konulara değinerek Nâzım şöyle dedi: "Türkiye'de, Bursa hapishanesinde, erkek mahkûmlar arasında, birkaç cinayeti işlemiş, olağanüstü güzellikte bir kadın mahkûmun yaygın bir ünü vardı. Tutuklular onu hiç görmemişlerdi; sadece penceredeki gölgesinden tanıyorlardı. Bu gibi durumlarda, mahkûmlar arasında, hiçbirinin tanımadığı bir kadın mahkûmu kıskanmak yüzünden bir tutuklunun bir başka tutukluyu öldürmesi rastlanılan olaylardandı. Bu gereç üzerine çok güçlü

bir felsefi dram yazılabilir. Oyunu, kadının yaşlı bir ucube olduğunun anlaşılmasıyla da bitirmek olanaklı; fakat yapmamak gerekir böyle bir şeyi. Yaşamın hareketliliğini sağlayan bir düşü yalanlamaya gerek yok."

Şu sıralarda oyun yazmıyor, Türk köylüleri konusunda bir romana çalışıyor.

Yokluğunda Moskova'ya gelen David Brlyuk'u(47) sordu bana.

Peredelkino'da gezerken, şoförünün evine uğradık. Evde şoförün karısı vardı. Nâzım dostça bir öpüştü kadınla. Kadın, yurt dışından getirdiği giysiler ve ayakkabılar için teşekkür etti Nâzım'a. Nâzım: "Teşekküre ne gerek var," diye karşılık verdi. "Ben gidemeyip siz gitseydiniz siz bana hediye getirmeyecek miydiniz?"

Peredelkino, 30 Mayıs 1956

Şu sırada dinlemekte olduğum Yazarlar Yaratıcılık Evi'nin (Dom tvorçesto) girişinde karşılaştım Nâzım'la. Kısa bir süre önce yapılan bu binadan büyük bir kaplama parçasının kopmuş olması ve buna benzer aksaklıklar yüzünden çok öfkeliydi: "Anlamıyorum, yazarlar bu gibi şeyleri niye yazmıyorlar 'Literaturnaya Gazeta'da. Bu gibi şeylerin olmasından kendiniz kabahatlisiniz, çünkü susuyorsunuz." Bir yazarın, daha büyük rezaletler olduğu, binaların genellikle kötü yapıldığına ilişkin sözlerine, Nâzım hararetle karşı çıktı. "Kendi evinizin ne kadar kötü yapılmış olduğu gözünüzün önünde duruyor. Ondan başlatın." Ve bu konuda, öfkeyle pek çok şey söyledi daha. Ayrılırken, yüreğini göstererek: "İşte, enfarktüsün nedeni," dedi.

5 Haziran 1956

Nâzım bugün "Bir oyun yazıyorum ve Paris'e gitmeden önce bitirmem gerekiyor,' dedi. (Önümüzdeki günlerde hazırlanıyor bu yolculuğa.)

Ne oyunu? Daha geçen gün, şu sıralarda oyun yazmadığınızı söylemiştiniz.

Dün yeni bir oyun tasarladım; konuyu genel çizgileriyle kafamda canlandırdım, ayrıntılar henüz açık değil. Şöyle: Oyun Türkiye'de, bir tiyatroda başlıyor. Sahnede Shakespeare'in oyunlarından biri oynanmakta. Oyun, sona doğru yaklaşıyor ve sahneye ikinci sıradaki kişiliklerden birinin çıkması gerekiyor. Diyelim, oynanan oyun Hamlet'tir...

- Sahneye Fortinbras'ın çıkması gerekiyor...

- Evet. Fakat çıkmıyor. Sahnedeki oyuncular tedirgin olmaya başlıyor,

seyirciler de işe akıl erdiremiyorlar. Ansızın kulisten bir silah sesi geliyor. Az sonra tiyatronun direkt[illegible] sahneye çıkarak "Aranızda doktor var mı?" diye soruyor. Tabii, Salonda ayağa kalkan birtakım aptallar olacaktır. Tiyatronun doktoru olan bir kadın ortaya çıkıyor ve kulise gidiyor.

Sahnede-oyuncuların soyunma odalarından biri. Sahneye çıkması beklenilen aktör, az önce kendini vurmuştur. Mikrofonda kadın doktorun sesi işitilir: "İki şey bilmek isterdim: Birincisi, kurtulabilecek mi acaba? İkincisi, onu kendini vurmaya yönelten şey nedir?"

Olayın öncelerine gidilir. Şimdi elli yaşlarındaki bu aktör, genç yaşlarından beri baş rollerde oynamıştır. Türkiye'de sık sık olduğu gibi, kendisi rejisör olan bu aktör, tiyatro organizatörünün etkisi altına düşmüştür. Organizatör bu etkiyi, kendi çıkarları için ve tiyatro grubunu kendine boyun eğdirmek yolunda kullanmaktadır. Ve aktör, kendisi de farkına varmadan, arkadaşlarına pek çok kötülük yapar. Yavaş yavaş kopar onlardan ve kişisel yaşamında da başarısızlığa uğrar. Karısı ile organizatör arasında bir ilişki vardır. Yalnız kalır ve yaşamda başarıya ulaşamadığını düşünür. Uzun yıllar çalıştığı tiyatrodan -oyunumuzun başlangıcının yer aldığı- bir başka tiyatroya geçer. Artık ikinci derecede rollerde oynamaktadır. İşte böylece, yeni bir tiyatroda ilk kez sahneye çıkması gerektiğinde, daha fazla yaşamaya gücü yetmez ve vurur kendini.

Sonuçta, aktörün kurtarıldığını, yaşamın sona ermemiş olduğunu anladığını, ve elli yaşında her şeye yeniden başlamak için kendinde güç bulduğunu öğreniriz.(48)

6 Haziran 1956

Bugün Nâzım, S.İ. Yurtkeviç'le birlikte "Misteriya-Bouff"u yeniden işlemeye hazırlandığını söyledi. Çok çetin bir çalışma olarak görüyor bunu. Bundan başka, Mayakovski'nin bazı sözlerini açıklama olmaksızın anlayamadığını söyledi.

Konuşmaya katılan Rita Rayt, Nâzım'm beş yıl önce Moskova'ya gelişinden söz açtı. Nâzım şunları söyledi bu konuda: "Belki de Türkiye'den kaçmakla hata ettim. Evet, öldürüleceğime yüzde 99 emindim. Beni, besbelli ki, orduya alabilirlerdi. Oysa o sırada, 1951 yılında, 49 yaşındaydım. Sonra da, kaçmaya çalıştığım bir sırada vurulduğumu, ya da tifodan öldüğümü -ki genel olarak pek çok yolu var bu işin- bildirebilirlerdi. Fakat ölümüm, kurban bir şair olsaydım eğer (nedense bu sözleri Fransızcasıyla, poéte martyr olarak söyledi), büyük bir şey olurdu. Şimdiyse toprağımdan kopmuş durumdayım ve ülkem için hiçbir şey yapamıyorum."

Ben karşı çıkmak istediğimde, sinirli bir biçimde yanıt verdi: "Konuşmak gerekmez bu konuda, çok karmaşık bir sorun."

Rembart'ın sözü edildi. Nâzım şöyle dedi: "Rembrant'ı büyük bir ressam sayarım, fakat benim sevdiğim ressam değildir. El Greko'yu severim, ve işte şunu da..." Peter Brugel'in duvarda asılı bir tablosunun reprodüksiyonunu gösterdi.

7 Haziran 1956

Sabahleyin Nâzım, Yaratıcılık Evi'ne geldi. Çevresinde yazarlar kümelendi. Ve yeniden öfkeyle (30 Mayıstaki gibi) "duvar" üzerine konuşmaya başladı. Yaratıcılık Evi'ni çevresine dikilmiş büyük kerpiç çiti böyle adlandırıyor. "Siz, Sovyet yazarları, neden karşı çıkmıyorsunuz buna?" Onun için bu "duvar', kuşkusuz, yazarı halktan ayıran bir simge.

5 Eylül 1956

Nâzım, ağır bir hastalık geçirdi. (Organizmanın penisilinli mantarla zehirlenmesi sonucunda zatürree ve dört bitkinlik -kollapsüs- v.b.) Bugün ilk kez giyinik olarak yatıyordu yatakta. Doktor Galine Grigoryevna Kolesnikova'yı göstererek şöyle dedi: "Beni öte dünyadan dört kez işte şu Rus kızı kurtardı. 'Nâzım, nereye gidiyorsun?' diye seslendi bana, ben de döndüm. Beni kurtarabilecek olan ilaç Sovyetler Birliği'nde yok. Yurt dışından, çeşitli ülkelerden yolladılar bu ilacı. Hani "Eğer Tüm Dünyanın Delikanlıları..." adlı Fransız filmindeki gibi, öyle oldu benimki de. Çok iyi insanlar yardım ettiler, bana o kadar ilaç gönderdiler ve göndermekteler ki hastaların kurtarılması için kliniklere vereceğim onları."

Nâzım, Peredelkino'daki yazlığının üst katında bulunan iki büyük odadan birinde yatıyor. Bir kanarya, durmaksızın ötüyor, yeşil papağanlar şakırdıyorlar.

Kendisini Nâzım'la tanıştırmamı rica eden Arjantinli hanım şair Lila Herrero ile birlikte gelmiştim. Hazım'ın şanına Muza Pavlova ve Ekber Babayev vardı, Ayrılırlarken bize de arabalarında yer olduğunu söylediler. Fakat Lila'nın biraz daha kalmayı çok istediğini gören Nâzım, beklememizi rica etti: "Ne kadar uzaktan gelmiş, baksanıza." Ve bizi, kendi arabasıyla göndereceğini söyledi.

Lila ona, Rusçadan yaptığı ve Buenos Aires'te "Türkiye Efsanesi" adıyla ayrı basım olarak yayınlanan "Türkiye Öyküsü" adlı çeviriyi sundu.

Nâzım teşekkür etti ve Lila'nın "Yusuf ve Zeliha"yı çevirmesinin de iyi olacağını söyledi.

"İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu?" oyunu üzerinde, çeşitli ülkelerde, çeşitli redaksiyonlar yapıldığını anlattı. Çek redaksiyonunda, Çekoslovakya'da böyle bir şey olmayacağı için, fotoğraftan portre yapan ressama ilişkin öykü çıkarılmış. Çeşitli redaksiyonlarda, her ülke için karekteristik anlar eklenmiş oyuna.

Nâzım, Lila'yla uluslararası konularda uzun uzun konuştu. Her ikisi de yarı sömürge durumunda ülkeler olan Türkiye ve -Arjantin arasında oldukça çok ortak yanlar buluyorlardı. Kendi Komünist Partilerinin sekreterce hatalarından söz ettiler. "Ulusal sorunu yeterince değerlendirmedik ve bu yüzden geniş emekçi yığınlarını kazanamadık. Oysa, ulusumuzun geçmişindeki tüm en iyi şeylerin mirasçıları olmak gerekir. Anti-emperyalist savaşımlarında öncü burjuva ögelerini desteklemek gerekirdi. Mustafa Kemal üç ya da dört kez yanına davet etti beni," dedi Nâzım. "Fakat ben, şair olduğumu, istiyorsa onun bana gelmesini söyleyerek ya da onu yoldaşlarının (1921 yılında öldürülen on beş komünistin) katili diye adlandırarak reddettim bu çağrıları. Doğru bir davranış değildi bu."

Bir ara, söz Lila'nın Latin Amerika'da yapıtlarını çok canlı bir biçimde tanıttığı Mayakovski'den açıldı. Şunları söyledi Nâzım: "Başlangıçta onu basamak biçimindeki dizelerine öykündüm. Onun böylece de düşündüğünü sanıyor, ben de böyle dizelerle düşünmeye çalışıyordum. Fakat bana müsvette defterlerini gösterdiklerinde her zaman bu biçimde şiir yazmadığını gördüm. Gençliğimde her şeyden önce biçimi anlaşıp benimsiyordum (biz hepimiz böyleyiz.) Fakat şimdi, 54 yaşıma vardığımda anlıyorum ki, gerçek ustalık ürünü olan her şey değerlidir.

Ondört yaşımdan beri yazmakta, onaltı yaşımdan beri yayınlamaktayım. Yazmaya başladığımda Baudellaire'le büyülenmiştim, ezbere biliyordum onu. Sonra, komünist olunca, tüm bunların canı cehenneme dedim. Fakat bu doğru bir şey değildi."

Pereldekino, 29 Temmuz 1957

Hemen hemen dokuz aylık bir yokluktan sonra (3 Kasım 1956 yılında ayrılmıştı ülkeden); Polonya, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Romanya ve Bulgaristan'da yolculuğunu tamamlayarak Nâzım 27 Temmuzda Moskova'ya geldi ve hemen Peredelkino'ya gitti. Dün, Dünya IV. Gençlik ve Öğrenci Festivalinin açılışında bulunmak için Moskova'ya gelmişti. Bugün ben yazlık evine uğradım. Yolculuk bo-

yunca hastalık sıkıntılarından uzak tek bir gün geçirmemiş olmasına karşın (özellikle kalp atışındaki bozukluklar canından bezdiriyor), terütaze, dimdik ve dinç buldum onu.

"Yusuf ve Zeliha" üzerine bir senaryo yazmış (Polonya sineması için) ve üç de oyun: "İstasyon", "İnek", ve "Prag Saatleri".

"İstasyon", "Mal İstasyonunda" adlı 1942'de yazılmış oyununun yeniden yazımı. Fakat şimdi olay, Türkiye'de değil, Rusya'da, 1918 yılında, Rusya'nın bir taşra demiryolu istasyonundan geçiyor. Oyun kişileri, biri dışında, Rus. Değişmeyen tek kişi, bir Türk. Oyundan bir bölüm Romanya'da bir gazetede yayınlanmış bile.

"İnek", felsefi bir oyun. Adamın biri, başlangıçta kendisinde müthiş gerekli gözüken bir inek satın alıyor. Ve inek için her türlü özveriye katlanıyor. Sonra ineğin bir yük olduğu anlaşılıyor ve hayvan öldüğünde adam büyük bir rahatlama duyuyor.

"Prag Saatleri" için, Çek başkenti belediyesiyle ilgili eski bir efsaneden yararlanılmış.

Demokratik Alman Cumhuriyetinde ve Prag'da "İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu?"yu izlemiş. Almanya'da oyun "Wer ist Meyer" (Kim bu Meyer başlığıyla oynanıyormuş. Bu küçük Alman kentindeki gösteri Nâzım'ın çok hoşuna gitmiş.

3 Aralık 1957

Peredelkino'ya Nâzım'a gittiğimde, onu kürklü, kalpaklı ve keçe çizmeli olarak, ikinci kattati küçük balkonda buldum. Açık havada daha çok bulunmaya çalışıyor.

"İnostrannaya Literatura" Yayınlarının ısmarladığı bir oyunu bitirmek üzere olduğunu söylüyor. Oyunun bir kişisi, uçağında atom bombası taşıyan ve böylece tüm insanlığı korkunç bir atom savaşı tehdidi altında tutan bir Amerikan pilotu.(49)

Nâzım, Moskova Yergi Tiyatrosunda "Misteriya - Bouff"u görmüş. Gösteriyi beğenmiş. "Bravo Pliçek'e. Bu oyunu öyle küçük bir yerde sahneye koyabilmiş," dedi.

Geçenlerde Nâzım bir ay kadar Bakû'de kaldı. Aziz Bekov Tiyatrosundan söz ederken, bu tiyatronun günlük yaşam üstüne oyunlarda başarılı olduğuanu, fakat kahramanlık oyunlarında sahte bir coşkuya düştüğünü belirtiyor.

Rus şiirini iyice anlamasının güç olduğunu söylüyor. "Şimdi Blok okuyorlar bana; fakat bilmek gerek onu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Mayakovski'yi Tvardovski'yi ve diğer sözcüklerin alışılmadık dizimi, devrikleme yüzünden. Hepsinden daha kolay Yesenin'i anlıyorum; daha yalın konuşuyor."

"Bayramın İlk Günü"nün Moskova'da sahnelenmesini çok istiyor. Bu konuyla ilgili olarak V.N. Pluçek'e telefon etti. (50)

31 Ağustos 1958

Bir yurt dışı yolculuğundan ve Kafkasya'ya hareketinde önce Peredelkino'da Nâzım'laydım. Ben geldiğimde, yukardaki odada uyuyordu. Dö-

şemeye serdiği bir hasır ve şilte üzerine uzanmıştı. Yanında, "collie" cinsinde güzel bir köpek olan Şeytan vardı. Nâzım uyanınca yeni şiirlerini okumaya başladı; genç bir Türk bunları teype alıyordu. Nâzım, sözcüksel çevirisini verdi şiirlerinin: "Masalların Masalı", "Sebastian Bach'ın Konçertosu" v.b." İçlerinde pek çok hüzün taşıyan, felsefi şiirlerdi bunlar.

Daha sonra koreograf (baletmayster) Kasyan "Goleyzovski ve genç besteci Kirill Akimov ile karısı geldiler. Bayan Akimova önce Nâzım'm, sonra hepimizin birlikte fotoğraflarını çekti. Goleyzovski ve Akimov, Nâzım'ın "Prag Saatleri" adlı yeni oyununun konusu üzerine bir bale yapmak istiyorlar. Nâzım, Goleyzovski'nin, 35 yıl önce gördüğü "Güzel Yusuf" adlı balesini büyük övgüyle anımsadı.

Son sıralarda 4-5 oyun yazdığını söyledi.(51)

Paris yolculuğunu anımsayarak, orada iyi yaşanabileceğini söyledi. Herkesin kendini serbest hissettiği kahvelerden söz etti. "Varsın herkes nasıl diliyorsa öyle yaşasın."

30 Mayıs 1959

Bugün Edebiyat Müzesinin tepeleme dolu salonunda, Nâzım'ın onuruna düzenlenen sanat gecesi vardı. Burada yaptığı konuşmayı oldukça ayrıntılı olarak not ettim:

"Teşekkür ederim, çok, çok teşekkür ederim buraya kadar geldiğiniz için. Gözlerinizi görmekten, soluklarınızı duymaktan çok memnunum. Ve sizlere de " kendisinden önce konuşan söylevcilere dönerek), dostlarım, teşekkür ederim: öylesine sıcak konuşmalar yaptınız ki, bilmiyorum, hay Allah, nasıl teşekkür edeyim. Bu salonda Mayakovski için, Yesenin için geceler düzenleniyor. Hatta biraz da sıkılganlık duyuyorum; burada, Mayakovski'nin ve Yesenin'in şiirlerinin dinlenildiği bu yerde ansızın karşınızda olmaktan. Alçak gönüllülük değil bu. Kendimi sıradan bir komünist şair sayıyorum ben. Bu üç şey birleştiği zaman, insan bir sıra neferi, şair ve komünist olarak kalabilir; büyük bir şeydir bu. Hemen hemen konuşmayı hiç beceremediğim güzel Rusçanızla sohbet etmek istiyorum sizinle, fakat anlayacaksınız siz.

Büyük rejisör Ohlopkov'la polemiğe girmek istiyorum biraz. İnsan ve sanatçı olarak çok severim kendisini. Tüm dünyanın en büyük rejisörlerinden biridir. Bakınız, polemiğim hangi konuda: nedense dört beş kez Meyerhold'un hatalarından söz etti. Büyük birinden söz etmek için, hatalarından söz etmeye değmez. Kimin hatası yoktur ki? Tüm büyük insanlar hata etmişlerdir, yoksa zırnık yaratamazlardı. Kişisel olarak ben,

eğer bir şeyler yazabiliyorsam, her şeyden önce Meyerhold'a borçluyum bunu. Benim için tiyatro, onun tiyatro anlayışıdır. Ben sekreter, revizyonist, doğmatik değilim; tiyatro alanındaki öteki estetik görüş ve uygulamaları yadsımıyorum. Stanislavski'yi de, Tairov'u da, Vahtangov'u da, Brecht'i de, Antoine'ı da(52) severim. İnsan (bize göre) 15 kadın sevebilir, fakat haremde başta gelen 16. dır. Benim için Meyerhold başta gelir. Ben Asyalıyım, sizlerin de yarı Asyalı olmanız gibi. Ben bununla övünüyorum. Benim Meyerhold'a olan sevgimde, onun, bizim Asya tiyatromuzu, Çin ve Japon tiyatro geleneklerini de biliyordu mutlaka. Böyle bir deha, eski Yunan kültüründen hiç de aşağı olmayan bizim Asya kültürümüzün etkisi altında gelişti. (Ohlopkov: "Burada tartışmıyoruz.") Meyerhold yönetimi üzerinde iyi kitaplar çıksın istiyorum. Artık bunu konuşmanın zamanı geldi. "İzvestiya" gazetesinden, Akimov'un "Müfettiş"i konusunda yazmamı istediler. Ben "Müfettiş"i bir vodvil olarak değil, başka türlü anlıyorum. Yazdım bu konuda ve yazımda benim için iyi yorumun Küçük Tiyatronun ve Meyerhold'un yorumu olduğuna ilişkin bir cümle bulunmaktaydı. Sovyet basınının çok güzel bir geleneği vardır: yazara tashih provalarını göstermek. Bana tashihi provalarını göstermedikleri gibi yazımdan da bu cümleyi çıkarmışlar.(53) Demek Meyerhold'un saygınlığının gerçekten iadesi için, onu sevenlerin daha çok savaşım vermeleri gerekiyor. Ben Myerhold'u, Stanislavski ile birlikte, Sovyet tiyatrosunda sosyalist gerçekçiliğin kurucularından biri sayıyorum. 1924 yılında Türkiye'de işçiler için küçük bir tiyatro örgütlemeye başladığımızda, bunu Meyerhold'un tiyatro anlayışı sayesinde yapabidim. Meyerhold'un Türk halkına nasıl yakın olduğunu çalışmam sırasında gördüm.

Zavadski ve Ohlopkov'un benim oyunlarımı sahnelemelerini çok isterdim. Sanırım her oyun yazarının düşlediği bir şeydir bu. Fakat düşümün gerçekleşmediği ortaya çıkıyor. Kabahat bende değil. Karşılaşıyor, anlaşıyoruz, bir şeyler oluyor ve iş çıkmıyor. Hiç değilse önümüzdeki yılın programında iki oyunumun bulunmasını isterdim.

Sosyalist gerçekçiliği çok yalın bir biçimde anlıyorum ben. Geçen yıl, seçimlerden önce, Leipzig'deydim. Barış için savaşım konusunda üniversitede bir konuşma yapmam gerekiyordu. Salonda, Batı Almanya'dan gelmiş, düşmanca duygularla dolu kişiler vardı. O zaman, soru sorun, yanıtlayacağım dedim. Biri şöyle dedi,: "Dünya resminde sosyalist gerçekçi resmin durumu nedir?" Şöyle karşılık verdim: "Picasso var; sosyalist gerçekçiliğin ressamıdır o. Çünkü, birincisi, Picasso Fransız Komünüsit Partisi üyesidir. İkincisi, yapıtlarında, Fransız Komünist Partisinin, dünyanın tüm komünist partilerinin istediği şeyin; dünya komünist hareketi için,

dostluk ve halkların mutluluğu için gerekli olan şeyin propagandasını yapar. O materyalist ve Marksist - Leninisttir; fakat istediği gibi resim yapıyor, bu onun hakkıdır. İçerik komünistse eğer, varsın milyonlarca biçim olsun. Böylelikle, komünist, insanca, en insanca, en insancıl ve çok karmaşık ideallerimizin daha çok propagandasını yapabiliriz. Bu bakımdan, çok karmaşık biçimler gerekir. Eğer sanatçının kendisi Marksist-Leninistse, yapıtı sosyalist gerçekçi olur. Biçim ve içerik arasında bir oran bulunmalıdır, doğru. Fakat konuştuğumuz bu değil şimdi.

İstanbul'da bir grev sırasında bana, "Bu konuda şiirler yaz, halk türküleri bul, dağıtacağız," dendi. En büyük onur saydım bunu ve işimi savsaklamadım. Partim benden hiçbir zaman savaş için şiirler yazmamı istemedi. Her zaman halkların dostluğu, iyimserlik ve dünyada insan soyunun mutluluğu üstüne yazmamı istedi. Fakat, hüzünlü olmak hakkını dışarda bırakmıyordu bu. Hüzün, kötümserlik değildi. Bazen çok hüzünlüyümdür, fakat kötümser değilim ben. Partim dışında edebiyat yoktur benim için, çünkü benim için onsuz yaşam yoktur. Şiirlerim, okurlarımın tüm sorularına yanıt versin istiyorum. Bir delikanlı bir kızı sevdiğinde, şiirlerimi okusun. Yaşlı bir adamı ölümün kederi kapladığında, şiirim okunsun. İnsanlar 1 Mayıs gösterilerine giderlerken şiirlerimi okusunlar. Bürokratın biri size kötü bir oyun oynadığında, şiirlerimi okuyun. Komünist yazar, tüm insan duygularını yanıtlamak zorundadır.

Dün Yergi Tiyatrosunda "Demokles'in Kılıcı"nın genel provası vardı. Arkamda oturan uzun boylu bir delikanlı, çok coşkun bir tepki gösterdi. Kendisiyle tanıştım. Maden işçisiymiş, Donbass'tan gelmiş, ve bir rastlantı olarak düşmüş tiyatroya. İlk kez hoşlanmamış gördüğü oyundan ve bir daha tiyatroya gelmemeye karar vermiş, fakat bu kez hoşlanmış. En büyük armağandır bu: Bir seyirci daha kazanmış olmak.

Sovyetler Birliği'nde kendimi hem Türk, hem Rus, hem Ermeni, hatta hem İngiliz hissediyorum. Bizim büyük gücümüz, proletarya enternasyonalizmimizdir. Uygarlığın ölçüsünü kullanılan sabuna göre saptıyorlar. Bence uygarlığın ölçüsü, edebiyata gösterdiğimiz sevgidir. İnsanlar hiçbir yerde Sovyetler Birliği'nde olduğu kadar sevmiyorlar şiiri. Bir gecede, bir buçuk saat şiir okundu; ben yarım saatten fazla şiir dinleyemem. Helsinki'ye çeşitli halkların yazarları gelmişti. Aralarında Fin şairlerinin de bulunduğu şairler gecesinde afişleri asılmıştı. Fakat muazzam büyüklükteki salonda yüz kadar insan vardı. Meğer bunların 75 tanesi Sovyet turistleriymiş. Sizin bu şiir sevginiz şaşırtıyor, hayran ediyor beni."

Sonra Nâzım, ilk şiirlerinden "Hazar Denizi'ni okudu.

9 Mart 1960

Yermolova Tiyatrosu'nda Nâzım'ın Vera Tulyakova ile yazdığı "İki İnatçı"(54) adlı yeni oyununu izledim. Oyunda özyaşamsal öğe kuvvetle duyumlanıyor. Oyun kahramanı, büyük bir yaratıcı kişiliktir. Korkunç bir "yaşam iştahı" vardır, fakat kalp hastalığı ölüm tehdidi altında tutuyor onu. Oyunun sonunda ölüyor, fakat sesi işitiliyor mikrofondan; gelecekten söz eden sesi... Çok hüzünlendim.

Gösteriden sonra tiyatronun baş rejisörü L.V. Varpahovski'ye uğradım. Nâzım ve Vera Vladimirovna Tulyakava da oradaydılar. Baktım, Nâzım terütaze, neşeli, gösterinin başarısından sevinçli, tasarılarından söz ediyor. Onun bu bitmez tükenmez yaşama sevinci ve enerjisi, oyunun hüzünlü sonunun yarattığı izlenimi yumuşatır gibi oldu.

30 Nisan 1960

Geçen gün "Literaturnaya Gazeta"da bir grup tiyatro ve edebiyat eylemcisinin, oyun yazarı Dm. Şçeglov'un Meyerhold'a karşı "Teatralnaya Jizn" dergisinde yayınlanan bir makalesi nedeniyle bu mektupları yayınlandı. Mektubun (aralarında benim de bulunduğum) yazarları, Meyerhold'un yaratıcılığının "bile bile tek yönlü ve yalan değerlendirmesine" kararlılıkla karşı çıkıyor ve "Dm. Şçeglov'un okuyucuyu yanıltan makalesini protesto etmeye kendilerini zorunlu saydıklarını belirtiyorlardı.

Bugün telefon çaldı.

Merhaba, yoldaş Fevralski, dedi Nâzım. (Ve daha sonra, dostça bir anlatımdan, engel olamadığı bir siteme geçen ses tonuyla sürdürdü sözlerini) Söyleyin, "Literaturnaya Gazeta"daki mektubun altında neden benim imzam yok?

- Fakat mektup hazırlandığında siz yolculuktaydınız.

- Ne olmuş yani? Benim Meyerhold'a ilişkin tutumumu biliyorsunuz. Benim imzamı da koymak gerekirdi.

- Size sormadan bunu yapmayı uygun bulmadık.

- Yok yok! Çok üzüldüm, adımın bu mektubun altında bulunmayışına...

27 Mart 1961

Moskova Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Kültür Evinde bugün Meyerhold'un sanatı üzerine bir gece düzenlendi. Öğrenciler düzenlemişlerdi geceyi.

Fuayede açılan sergide Meyerhold'un sahnelediği oyunlardan fotoğraflar, afişler, portreler v.b. yer alıyordu. Nâzım, çevresi gençlerle kuşatılmış olarak fuayede dolaşıyor. Standları inceliyor, sevinçle anımsıyor izlemiş olduğu gösterileri, öğrencilere canlı bir biçimde sözediyor bunlardan, gençlerin sorunlarını yanıtlıyor.

Sonra kuliste, geceye katılan ve büyük çoğunluğu Meyerhold'un öğrencileri olan kişilerle sohbet ediyor.

Gecede yaptığı konuşmada şunları söyledi:

"Meyerhold'dan ilk gösteriyi, Moskova Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde öğrenci olduğum sırada izledim. Bu gösteriyi izlemeye gidişim rastlantı değildi.

Moskova'ya, Lenin'le karşılaşmak umudu ile gelmiştim. Ona soracak bir sorum vardı. Şunu sormak istiyordum ondan: "Lenin yoldaş, mümkün olduğunca çabucak, Sovyet Rusya'da neyi ve nasıl yaptığını söyle bana. Aynısını Türkiye'de yapmak istiyorum." Fakat bana, bu sırrı ancak uzun bir sürede öğrenileceğini söylediler. "Şimdilik üniversitede öğrenim gör." Ve ben her yerde bu sırrı aradım, fabrikalarda ve tiyatrolarda. Aradığım sır, Türkiye'de devrimin nasıl yapılacağıydı. Bu nedenle tüm kapıları çalıyordum. Fakat tiyatrolardan sadece bir tanesi bu sırrı açtı bana, Meyerhold Tiyatrosu. Bu tiyatro o zaman çok yardım etti bize, Türk komünistlerine. Türkiye'de küçük bir işçi tiyatrosu örgütledik ve gücümüz ölçüsünde Meyerhold'un yöntemlerini uyguladık bu tiyatroda. Ve sevinçle gördük ki, işçilerimiz onu anlıyorlar.

Meyerhold sadece bir Batı adamı değildi. Yani kültürü, sadece Batı halklarıyla, Yunanistan ve eski Roma ruhuyla oluşmuş değildi. Onun kültürü, her gerçek komünist için sözkonusu olduğu gibi, genişti, yani dünya kültürüydü. O kültürüne, Doğu'nun mirasını da, Bizans'ın mirasını da katmıştı ve çok iyi anlıyordu bunları. Bu nedenle, tüm tiyatro yöntemlerini kabul ediyordu. İşte bu nedenle, "Orman"da(55) yeşil perukanın hiçbir işe yaramadığı söylendiğinde, şaşırıyorum. Eğer yeşil peruka sadece yeşil peruka olsaydı, biçimcilik olurdu bu. Fakat yeşil peruka gerekliydi orada, çünkü kahramanın ruhsal dünyasının açılımlanmasını güçlendiriyoruz. Biz, kendi doğu geleneklerimizle yeşil perukayı anlıyoruz. Oyuncu, Yunan tiyatrosunun yirmi geleneksel maskesini de takabilir ve bunları tümüyle tiyatroda kullanmak olanaklıdır. Eğer tiyatro dar çerçevelerle sınırlandırılırsa işte gerçek biçimcilik bu olacaktır.

Saygıdeğer bir yoldaş (adını anımsayamıyorum şimdi) Meyerhold üzerine bir kitap yazdı(56). Okudum kitabı. Benimle polemiğe giriyor. Bu polemiği severim ve bakın ne diyeceğim: Kitabında Meyerhold'u klasik-

lere karşı fazla serbest davranmakla suçluyor bu arkadaş. Fakat dünyanın tüm akademik tiyatrolarında böyle bir davranış sözkonusuydu. Shakespeare'i öylesine serbestlikle ve öylesine sansür kesikleriyle oynuyorlardı ki, artık Shakespeare olmaktan çıkıyordu oyun, Hatta, belki, dilini bile değiştiriyorlardı. Bu bakımdan, artık böyle bir tiyatro geleneği vardır, rejisörler klasikleri kendi görüş açılarından değiştirebilirler. Rejisör şu ya da bu sahneyi kesmek ya da eklemek hakkına sahiptir. Şimdi, bu olanaklıdır da, oyunu daha derinliğine anlamak olanağı olmasın?

Bana öyle geliyor ki sorunu böyle koyamayız. Meyerhold "Orman"4 ya da "Müfettiş"i sahnelediğinde -bu klasik Rus yapıtlarını- yaratıcı bir biçimde yaklaşıyordu onlara. Ne yaptığını çok iyi bilmekteydi ve bunu yapmaya tam olarak hakkı vardı. Tüm sorun şurada: oyun zararlı çıktı mı bu işten çıkmadı mı, özünü yitirdi mi, yitirmedi mi. "Müfettiş"i alın. Onu başka tiyatrolarda izlediğimde, düpedüz, kahkahalarla güldüm; imparatorluk locasında oturanlarda kendi memurları üstünde nasıl kahkahalarla güldülerse. Fakat Gogolün "Müfettiş"i, muazzam bir insanlık trajedisidir ve Meyerhold yeni sahne olanaklarıyla bu yaratıcı bir biçimde göstermiştir. Ben ilk kez o zaman anladım Gogol'ün ne olduğunu. Neden rejisör, klasiklere, onları anladığı gibi davranmak hakkına sahip olmasın?

Sovyet insanlarının gelecekte de Meyerhold'un gösterilerini görmelerini çok isterdim. MHAT'a gidip "diyte"yi izlememiz, Stanislavski'nin bu oyunu nasıl sahnelediğini görmemiz ne iyi. Bu hem bir seyirciler, hem gelecekteki rejisörler, hem de tiyatroyla uğraşan öğrenciler için çok güzel bir şey. Biz "Mavi Kuş"un Stanislavski tarafından nasıl sahnelendiğini görüyoruz. Çok güzel bir şey. Bunlar, tiyatronun gelişmesinde büyük etkisi olan gösterilerdir. Fakat ya Meyerhold'un "Müfettiş"i gibi gösteriler? "Belge" (mandat) oyunu sahnelenmişti.(57) Bence, tipik bir seçim değildi bu. Meyerhold'un öğrencileri henüz yaşamaktayken, Sovyet tiyatrosunda öncü yerleri olan bu insanlar; bana öyle geliyor ki, Meyerhold'a en yakın tiyatrolardan birinde Meyerhold'un başlıca gösterilerinden birini yeni oyunculuk güçleriyle vermek gerekir... (konuşma, şiddetli alkışlarla kesiliyor - A.F.) Bu gösteriyi bugünün seyircileri de görsünler diye. Meyerhold+'un yaratıcılığı özünde, bir senfoni sanatıdır. Onda bir oyuncunun en küçük bir hareketi, gösterinin bütününe girer.

Mayakovski nasıl bir komünist oyunların gençliği idiyse, Meyerhold da her zaman devrimci tiyatronun gençliği, Sovyet sosyalist tiyatrosunun gençliği olarak kalacaktır. Tüm sizler ve gelecekteki gençlik, Meyerhold'un gerçek gösterilerini görmek zorundasınız.

Meyerhold 1918 yılında, benden 5 yıl önce girmişti partiye. Öteki rejisörlerin de partiye girmelerini çok istiyordum. Bir komünist olarak ben, Meyerhold'un komünist olmasından övünç duyuyorum. Bir oyun yazarı olarak, onu öğretmenim sayarım. Bir rejisörün, bir oyun yazarının öğretmeni olmasına çok az rastlanır. Ben nasıl oyun yazılacağını onun sahnelemelerinden öğrendim ve sanıyorum ki sadece ben değil, Brecht de içlerinde olmak üzere dünyanın pek çok oyun yazarı Meyerholddan çok şey öğrendiler.

Öyle görünüyor ki, Küçük Tiyatro olmasaydı eğer MHAT olmazdı. Ve eğer Meyerhold olmasaydı, ne Brecht (ve tüm bu seçkin akım) ve ne de bugünkü Sovyet tiyatrosu olmayacaktı.

Meyerhold'u yadsımak, Sovyet tiyatrosunun en güçlü dallarından birini yadsımak demektir!"

1962 Eylülünün ilk yarısında, Karlovi Vari'de bulunduğum sırada,

"Viteslav Nevzal" yöresel tiyatrosunda, "İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu?" oyununun Çek redaksiyonu olan "Filip Filipçek var mıydı, yok muydu?"nun genel provasında bulunmuştum. Açılış, benim Moskova'ya dönüşümden sonra oldu ve çok geçmeden tiyatro bana gösterilerin program ve fotoğraflarını gönderdi.

Nâzım'la telefonlaşarak bu gereçleri götürdüm kendisine; Karlovi Vari'de bulunduğu sırada karşılaştığı tiyatro çalışanlarının selamlarını ilettim ve gördüğüm genel provayı anlattım. Fotoğraflara ilgiyle baktı, sahnelemeye ilişkin çeşitli sorular sordu bana. Sonra, yakında, oyunlarından oluşan bir kitabın yayınlanacağını, "romantika" adını verdiği romanının tamamlandığını ve şimdi Romanı Rusçaya çeviren çevirmene yardım ettiğini söyledi.(58) Yapıtlarının İtalyanca iki ciltlik nefis baskısını gösterdi. 1220 sayfayı aşkın iki cildin ilkinde (şiirler cildi) Renato Guttuzo'nun, ikinci cildinde ("Tiyatro" cildi) Türk ressamı Abidin'in renkli illüstrasyonları vardı.(59)

19 Ekim 1962'de Çek grafik ressamları sergisinin açılışında kısa karşılaşmamız sayılmazsa, Nâzım'la son konuşmamız oldu bu. 3 Haziran 1963'de Nâzım öldü.

Bir ara, kalbinden söz ederken -(tedavisini yapan ünlü profesörün, acımasız bir açıksözlülükle, bu kalbi, eski bir lastik pabuca benzettiğini söyleyerek)- şöyle demişti Nâzım: "Yirmi yıl daha yaşayabilmem de, bugün ölmem de olası." Birkaç enfarktüs geçirmiş bir insanın ansızın ölümü, kuşkusuz, hiç de ansızın bir ölüm değildi. Fakat yine de, insan zihni iteliyor bu düşünceyi.

Çünkü, uzun yıllar yaşamla ölümün sınırında bulunan bu insan, nasıl da doluydu yaşamla! Moskova'da yaşadığı son on iki yıl süresince yazdığı o kadar oyun ve şiir (hem de nasıl şeyler!) yazmaya yetişemediği o kadar tasarı, Sovyetlerde ve yurt dışında bulunduğu o kadar kent, karşılaştığı binlerce insan, ve o kadar trübünden, barış için savaşım ve sosyalist sanat için öylesine tutkuyla yaptığı o kadar konuşma! Yaşamın tüm izlenimlerine nasıl da dolaysız, canlı ve ateşle ses verdi! Yüreğinin ve aklının hazinelerini nasıl da cömertçe paylaştı insanlarla; büyük bir insan, gerçek komünist!

"Nâzım" (uzatılmış "a" sesiyle) Türkçede "şiir yazan": "Hikmet" bilgelik anlamına gelir. Bu her iki ad, şaşılacak biçimde yakışıyor ona.

Nâzım Hikmet, iki ülkeye, Türkiye'ye ve Sovyetler Birliği'ne aittir. Dünya çapında adı olan ilk Türk edebiyatçısı oldu.

Bıraktığı miras paha biçilmez değerdedir. Şiirleri ve destanları okunacak, oyunları sahnelenecek, yaratıcılığı çevrilip öğrenilecektir. Çağdaşlarına ve gelecek kuşaklara sunulmuştur bu miras.

Dipnotlar - Açıklamalar

(1) A. Fevralski'nin kitabında Meyerhold'a ilişkin bölümünde söz edilmektedir bundan. (çev.)

(2) Bu, o sırada henüz yayınlanmış olan "Paris" adlı şiirdi. ("Eifelle Kulesiyle Konuşmacıklar")

(3) Türkçe metni kaybolmuş bu şiirin Rusçadan yaptığımız çevirisi, ufak tefek farklılıklarla, E. Babayev'in, "Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nâzım Hikmet" adlı yapıtının 87. sayfasında yer almaktadır. (Çev.)

(4) B. Vasilyev Devrimci Batı Sanatı. (Komütern üyeleriyle sohbetlerden) "Gorn" dergisi, Moskova 1923, 8. kitap, sayfa 280,281. Bildiri, takma bir adla imzalanmıştı. Çünkü derginin aynı sayısında bir makalem ve incelemem vardı.

(5) Novoslobodsk sokağı, 37.. Bu bina sonradan yıktırılmıştır.

(6) Nâzım Hikmet. Tüm Yaşamı Boyunca. "Teatralnaya jizn" dergisi, Moskova 1962, sayı 5, sayfa 22. Öyle anlaşılıyor ki dikkatsizlik yüzünden bu değinide oyunun adını belirtmemişim. Nâzım. 1953 yılında, yazdığı tüm oyunları ayrıntılı olarak o; ne bu konuşma sırasında orada bulunan sahne okuyucusu Eck, ve ne de bu oyun hakkında yazmış olan ben, bir türlü anımsayamadık adını. Ancak sonradan Nâzım, bu oyunun, aynı konuda ve iki yıl önce yazılmış şiir gibi, "28 Ocak" adını taşıdığını söyledi.

(7) Nâzım Hikmet'in Bulgaristan'da yayınlanan "Bütün Eserler"i nin 5. cildinde "Ocak Başında" oyunu bulunmaktadır. Fakat burada, "Taş Yürek"e ilişkin bilgi yok. (çev.)

(8) Yine de olumlu bir sonuca ulaştı bu öykü. Fakat okurun elinde bulunan bir kitap dizgiye verilmek üzere hazırlandıktan sonda. 24 Kasım 1975 tarihinde, Nâzım'ın makalesiyle hiç ilişkisi olmayan bir nedenle, Vs. Meyerhold Devlet Tiyatrosu fonu ("işlerinin") "korunması birimleri'nden birisi TSGALI'de gözden geçirilirken, ansızın bu makaleye ve V.F. Federov'un notuyla karşılaştım. (F. 963, Op. 1, yad. hr. 82, 11 133-140). Yedi sayfalık makale, elyazısıyla, Rusça olarak yazılmış. Başlığı "Türk Tiyatrosu", imza "N." Edebiyat yönünden, bu metin daha iyi olabilirdib Belli ki biri, Nâzım'ın anlattıklarını Rusça olarak yeniden üretmiş. Federov notunda şöyle diyor: "Lütfen makaleyi Nâzım'a geri ver, yıllığımıza (yani, Federov'un yazı kurulu üyesi bulunduğu 'Teatralnıy Oktyabr' derlemesine/A.F.) yaramayacağını, daha ciddi ve kanıtlara dayanan bir yazıya gereksinimimiz olduğunu söyle. Bu ise çok hafif ve tam anlamıyla tanıtıcı (informatik) düzeyde." Nedense makaleyi Nâzım'a vermemiştim ve bu zamana kadar tiyatro müzesinin gereçleri arasında kalmış. Makalede kısaca, 1908 Jöntürk devriminden sonra oluşan Türk tiyatrosu "Darülbedayi" okulundan ve bu tiyatronun yetiştirdiği yetenekli rejisör, Nâzım'ın "Türk tiyatrosunun tek umudu" diye adlandırdığı Muhsin Ertuğrul'dan söz ediliyor. Sonradan, otuz yıllarında Muhsin, İstanbul'da Nâzım'ın oyunlarını sahnelemişti. İtiraf etmek gerekir ki, makaleyi değerlendirmesinde V.F. Fedorov haklıydı. Ayrıca, derlemede, yurt dışı tiyatroları üstüne yer alan öteki makaleler daha kapsamlı ve derinliğine yazılmışlar.

(9) "Metla", "çalı süpürgesi" demektir. (Çev.)

(10) Bu çalışmanın kısaltılmış bir varyantını (A. Fevralski, Nâzım Hikmet'in Oyun Yazarlığı), Nâzım'ın önerisiyle, 1954 yılında "İskusstvo" yayını olarak çıkan oyunlarına önsöz makalesi niteliği ile koydum.

(11) "Fatma, Ali ve Başkaları", Bulgaristan'da yayınlanan "Bütün Eserler"in 6. cildinde yer alıyor. (Çev.)

(12) Nâzım "Bir Aşk Masalı"nı (Ferhat ile Şirin), 1948 yılında , hapisteyken yazmış. 1952'de yeniden çalıştı bu oyun üzerinde.

(13) Gelecek sezonda, "IV. Mayakovski Tiyatrosu'nda.

(14) Rusçaları şöyle: "Upasi boje", "Gospodi pomiluy".. vb. (Çev.)

(15) Rusçası şöyle: "osnova vseh osnov" (Çev.)

(16) Sergey Mihayloviç Tretyakov'un dul eşi. O.V. Tretyakova, üç yıl sonra, benim Nâzım'a bu şiirin Rusça metnini verdiğimden habersiz olarak, bir kopyasını daha gönderdi. Yanıt olarak "posta pulu damgasındaki tarih 2 kasım 1956 olan) şu mektubu aldı Nâzım'dan:

"Değerli Olga Viktorovna!

Mektubunuz, şiir ve seçkin çeviri için teşekkür ederim. Bu dizeleri yazmış olmaktan. Tritya-kov'un onları çevirmiş olmasından övünç duyuyorum. 1923 yılında nasıldıysam öyle kalmaktan (hem sadece tiyatro alanında değil) övünç duyuyorum. Yaşasın Meyerhold!

Öperim sizi.

Sizin

Nâzım Hikmet"

(17) Yine de kısa bir süre sonra bir şiiri "Memede Mektup" başlığı ile yayınlandı.

(18) Rusçası "tvorçeski oblik" (yaratıcı çehre-yaratıcı dış görünüş) (Çev.)

(19) "Grand guignol": kukla oyunu (fr.)/ "bouffe": komik oyun(fr.) (Çev.)

(20) M. Gorki'nin bir oyunu. "Daçniki". (Çev.)

(21) O dönemin Sovyet Yazarlar Birliği başkanı. (Çev.)

(22) Rusçadan çevrilmiştir. (Çev.)

(23) V. Dıhıviçnıy ve M. Slobodski'ni bu gözlem-vodvilinde, alt kattaki konuşmanın üst katta duyulduğu bir ev var.

(24) "Eninde sonunda." Rusçası "f kantse kantsov" Nâzım Hikmet, "f kanse kansov" diye telâffuz ediyor. (Çev.)

(25) Biçimsel olarak Sovyet Yurttaşlığına daha sonra girdi.

(26) Bunun, Meyerhold'un saygınlığının geri verilmesinden 'reabilitasyon) iki yıl önce olduğunu belirtelim.

(27) Oyun, derginin 1953 yılı 12. sayısında yayınlandı.

(28) Nâzım'ın tüm ithaf imzaları. (hiç değilse, kitaplar ve fotoğraflara benim için attığı imzalar) Türkçedir. Yazıların altında ise, kısaltılmış imzası "Naz", "Moskova" yazısı, ve yıl (gün ve ay belirtilmeksizin) yer alıyor. Burada verdiğim Rusça çeviriler, Nâzım'ın sözlerinden yapılmıştır.

(29)Bu sahneleme gerçekleşmedi.

(30) "Frantişkovo Laznide" başlığı ile yayınlandı.

(31) Şimdiki "V.F. Komissarjevski Dram Tiyatrosu"

(32) Nâzım Hikmet, (prosmotr" sözcüğü yerine "osmotr' sözcüğünü kullanıyor. (Çev.)

(33) Bu oyun yazılmadı.

(34) Kendini kötü hisseden Nâzım konuşma yapmaya çıkmadı. Bir selam mesajı gönderdi ve mesaj kurultayda okundu.

(35) 14 Ocakta çıktı.

(36) Her iki oyun da yazılmadı.

(37) Yeni Yazımda oyun "Herkesçe unutulan" adını aldı. "rusçası-Vsemi Zabıtıy/Çev.)

(38) "Lehistan Mektubu" adlı şiirinde Nâzım, anne tarafından büyük dedesi, Polonyalı devrimci Borjenski'den söz eder.

(39) Bu tasarı gerçekleşmedi.

(40) Prusya kralı II. Priedrich'in Potsdan'daki sarayı.

(41) İlginçtir, buna benzer düşünceleri, Nâzım'ın sanırım hiç karşılaşmadığı seçkin İspanyol şairi Rafael Alberti de söylemişti. Moskova'ya ilk geliş tarihi olan 1932'den başlayarak pek çok kez sohbet ettim Alberti'yle. Rus ressamları üstüne bir konuşmamızda (1956 yılıydı) Rus halk sanatına hayranlığını belirtti ve Rus resmiyle bu sanat arasında dokunma noktaları görmediğinden üzüntüyle söz etti. Gerçekçi bulmuyor bu resmi. "Rus resim sanatı dilinin yaşamla bağlantısı nerede? Sözgelimi, Moiseyev'in yönettiği topluluğun danslarını ele aldık. Parlak çiçekler açıyor orada. Fakat resimde yok bu."

(42) Nâzım ve Rafael Alberti'nin görüşleri arasında burada da bir denk düşme var. 1956 yılında, Alberti ve yazar eşi Maria Tereza Leon, "Serseri ve Kız"ı görmüşlerdi. Gösteriden önce, filmin 1918 yılında çekildiği ve el işçiliği ürünü olduğu söylenmişti kendilerine. Fakat gösteriden sonra bana, filmin hiç de kötü olmadığı görüşünde olduklarını ve Mayakovski'nin çağdaş bir aktör gibi oynamış olduğunu söylediler. O yılların sinemasında çok seyrek rastlanır bir şey olan büyük plan çekimlerin varlığını belirttiler.

(43) "Bayramın İlk Günü", iki yıl sonra MHAT'ta, VO. İ. Nemiraviç Devçenko okul stüdyosunca, şimdi rahmetli olan V.I. Verşilov yönetiminde, 4. sınıfın bitirme sınav gösterisi olarak sahnelendi. Bu ilginç gösteride oyunun felsefi yanı açımlanmaktaydı. Küçük boyutlarına karşın bu öğrenci sahnesinde tüm altı bölüm (olay)ün planlanması ustalıkla başarılmıştı. Yazık ki bu sahneleme, ancak kapalı gösterilerde kaldı, halk gösterileri yapılmadı.

(44) Ferhad Sılacı'nın bu şiirinin edebî çevirisi, "Günümüzün Türk Şiiri" adlı kitapta yer almaktadır. (Moskova, İnostrannaya Literatura yayını, 1958, s. 119)

(45) Sözkonusu gece, Konservatuarın Büyük Salon'unda, 13 Haziran 1955 tarihinde düzenlendi.

(46) Nâzım'ın anlattığı bu senaryonun içeriği, bundan hemen sonra yazılan "İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu?" oyunun içeriğini uyuyor.

(47) Fütürist şair ve rassam. Mayakovski'inin yakın arkadaşı. (Çev.)

(48) Nâzım bu oyunu yazdı. İtalyanca çevirisinde bu oyun "Nonistante tuto" "Her Şeye Rağmen" adı ile yayınlandı. /Nâzım'ın iki ciltte toplanan yapıtları, (Roma, Editori Riuniti, 1960,) (Bulgaristan'da yayınlanan "Bütün Eserler"in 6. cildinde de oyun aynı adla bulunmaktadır./Çev.)

(49) Sözü edilen, "Demoklesin Kılıcı" adlı oyundur. 'Bu oyun da Bulgaristan baskısının 6. cildinde bulunmaktadır./Çev.)

(50) "Bayramın İlk Günü" bugüne kadar, daha önce sözü edilen MHAT okul stüdyosunun gösterisi sayılmazsa, Moskova'da sahnelenmedi.

(51) 1962 yılında Nâzım'ın daha önce yayınlanmamış altı oyununu içeren ikinci bir kitap yayınlandı. "Molodya Gvardiya" dergisinde de (1960, sayı 2), "tartuffe 59" adlı oyun yayınlandı.

(52) Antoine. Fransız tiyatro adamı "Théatre Libr"in kurucusu, (Çev.)

(53) Nâzım Hikmet'in "Moskova'da Leningradlıların Gösterileri" başlıklı makalesi. "İzvestiya"da 9 Nisan 1959'da yayınlanmıştı.

(54) "Prag Saatleri", "Tartuffe 59" gibi, İki İnatçı"nın da herhangi bir kaynakta yer alan Türkçe metinlerine rastlamadık. Nâzım Hikmet'in, "Yayınlanmamış Eserler" (Cem Yayınevi) başlığı altında Türkçe çevirileri yayınlanan "Yalancı Tanık" ve "Kadınların İsyanı" oyunları gibi, bu üç oyunun ve öncelikle üçüncüsünün, orjinallerinin de Rusça olabileceği akla geliyor. (Çev.)

(55) A. Ostrovski'nin (1823-1886) oyunu. (Çev.)

(56) B. Rostotski'nin "V.E. Meyerhold'un rejisör Olarak Yaratıcılığı" kitabından söz ediliyor. Moskova. VTO, 1960.

(57) V.S. Meyerhold'un 1925 yılındaki sahne uygulamasının ögeleri üzerinde, N. Erdman'ın "Mandat" oyununun, 1956 yılında Aktörler tiyatrosunda sahnelenmesinden söz ediliyor.

(58) Roman "Znamya" dergisinde (1963, 4. ve 5. sayılar), bir yıl sonra da ayrı basım olarak yayınlandı.

(59 Roma, Editori Riuniti, 1960.

Verhad – G. Abrikosov
"Bir Aşk Masalı" Moskova Mayakovski Tiyatrosu, 1953

Sirin – G. Antsimova
"Bir Aşk Masalı" Moskova Mayakovski Tiyatrosu, 1953

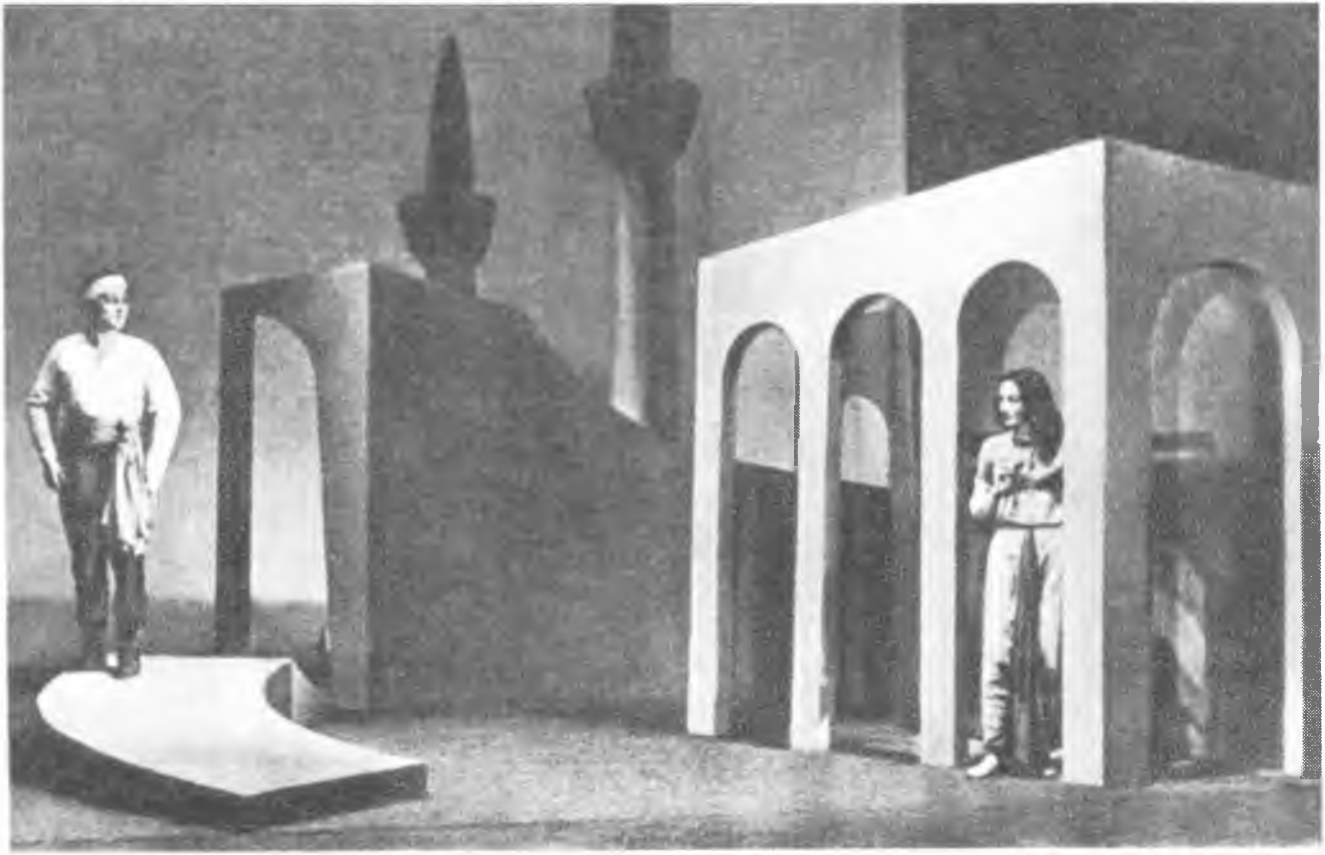
Sarayın yapıcıları - A. Burtsev, K. Mukasyan, V. Peçnikov, Mayakovski Tiyatrosu

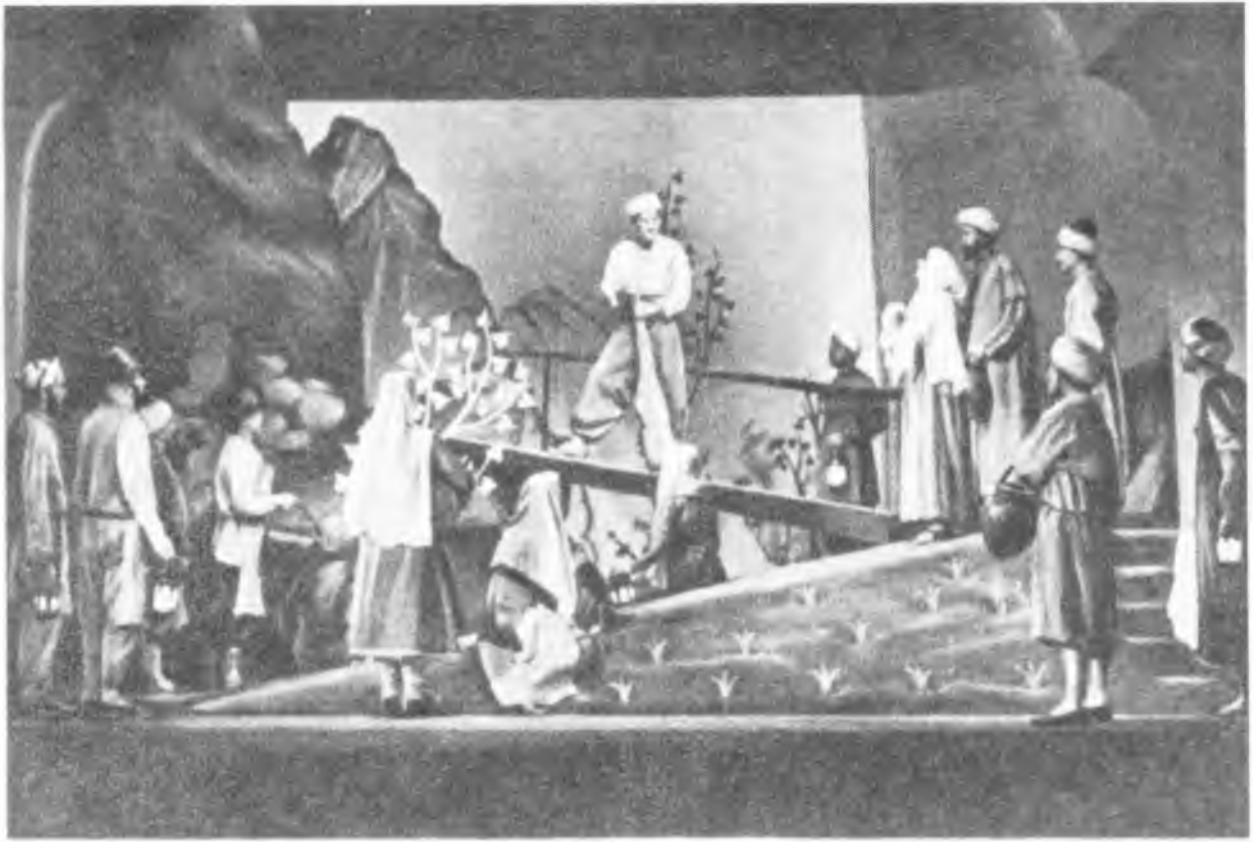
Ferbad – Paul Rubbel. Mehmem Bana Dağlar Yağsa
Bu Ne Musibet – Estonya Ugale Dağlarını Yıkandı kanlı 1954

Ezekiel - Rabbbel Siren - Erika Tango
Ugala Teatrivoor, 1954

II. Bölümden bir sahne.
"Bir Aşk Masalı" - Yeni Varşova Tiyatrosu, 1954

III. Bölümden bir sahne
"Bir Aşk Masalı" - Yeni Varşova Tiyatrosu, 1954

Nazım Hikmet oyundan sonra izleyicilerle konuşuyor.
"Bir Aşk Masalı" İvanovsk Bölgesi Dramatik Tiyatrosu, 1953

Şirin – P. Vaneyeva, Mehmene Banu – K. Lungren
"Bin Bir Masal" İvanovski Bölge Dramatik Tiyatrosu, 1953

Vezir A. Gontar
"Bir Aşk Masalı" İvanovsk Tiyatrosu

Şirin
"Bir Aşk Masalı" Prag, Çekoslovakya Ordusu Tiyatrosu, 1953

Behzat ve Yaşlı Usta
"Bir Aşk Masalı" - Çekoslovakya Ordu Tiyatrosu

Mehmene Banu ve Vezir
"Bir Aşk Masalı" Çekoslovakya Ordu Tiyatrosu

Ferhad A. Çebotarev
"Bir Aşk Masalı" Moskova Bölge Dram Tiyatrosu, 1954

Ferhat - A. Çebotarev, Şirin - T. Safronova
"Bir Aşk Masalı" Moskova Bölge Dram Tiyatrosu

Mehmene Banu - L. Baykova Gelen - V. Prahurov
"Bir Aşk Masalı" Moskova Bolge Drama Tiyatrosu

Rebecah A. Volgin
Dewey A. Hoiano
By "If Mosah" Mookowa Baby Draws Drawings

Hatçe Sava Isanturayeva
"Türkiye Hikayesi" Özbekistan Akademi Tiyatrosu, 19[illegible]

Aşk - S. Burhanov, Pdiş Sofi - S. Kalabullayev
"Tatlıve Hikayeler" Özbekistan Aksidemi Tiyatrosu

Ruyanet Bahanden Bir Sahne
Turkiye Ekonomi Yatirim Ortakligi, 1993

Pelin Kandoğlunda Bir Sabah
Turkiye Halkevi Vapuru Tiyatrosu, 1953

Türkiye Hikâyeleri Oyunundan bir sahne
Prag, Çekoslovakya Ordu Tiyatrosu, 1952

Partizanlar
"Türkiye Hikayesi" Azerbaycan M. Azizbekov Drama Tiyatrosu, 1953

Yazar Aleksandr Fevralski, Nâzım Hikmet'in, Moskova'daki yakın dostlarından biriydi. Yıllar yılı Nâzım'la birlikte aynı havayı solurcasına yakınında bulunan Fevralski, aynı zamanda büyük ustanın sanatsal yaratıcılığına, evrensel kültüre katkılarına, aklının ve yüreğinin zenginliklerini insanlarla nasıl paylaştığına tanıklık etti. Daha sonra söz konusu tanıklıklarını kaleme alan yazar, bu önemli ve paha biçilmez değerdeki anılarını bizlerle paylaştı.

Bu kitapta anlatılanların, yirminci yüzyılın en büyük ozanları arasında yer alan Nâzım Hikmet'le ilgili araştırma yapacak olanlara önemli ölçüde kaynaklık edeceği kuşkusuzdur.

Nâzım Hikmet'le dost olmaktan övünç duyduğunu söyleyen Fevralski, bu kitabın asıl Türkçe'de, Nâzım Hikmet'in anadilinde yayımlanmasını büyük sevinçle karşıladığını özellikle vurguluyor.

9 789753 253345
975-325-334-6